

18.

SZÁM

SZENT ISTVÁN
KÖNYVEK

18.

SZÁM

DR. ÁLDÁSY ANTAL

A
KERESZTES
HADJÁRATOK
TÖRTÉNETEBUDAPEST
SZENT ISTVÁN
TÁRSULAT
KIADÁSA

A KERESZTES HADJÁRATOK TÖRTÉNETE

IRTA

Dr. ÁLDÁSY ANTAL

SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST, 1924.

STEPHANEUM NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ R. T.
Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28.

ELŐSZÓ.

A jelen munka a nagyközönséggel kívánja megismertetni a keresztes hadjáratok történetét. Nem magukon az eredeti, elbeszélő és okleveles forrásokon alapul tehát. Támaszkodik a nagyterjedelmű irodalom legfontosabb termékeire és igyekszik összefoglalni a tudományos kutatás mai eredményeit. Hogy egyes kérdésekre, így a jeruzsálemi királyság belső szervezetére — mely a többi keresztény fejedelemségek részére is mintául szolgált — kissé részletesebben terjeszkedik ki, ez azért van, mert tapasztalat szerint a nagyközönség ezekről a kérdésekről alig van tájékoztatva.

A függelékül adott irodalom természetesen nem tart igényt teljességre, csak útbaigazítást akar adni az irodalom legfontosabb termékeire arra az esetre, ha az olvasó a keresztes mozgalmakról és a velük összefüggő kérdésekről részletesebb tájékoztatást óhajt magának szerezni.

BEVEZETÉS.

Az a nagyszerű mozgalom, mely a keresztes hadjáratokkal a XI. század végén a Szentföld felszabadítására megindult, több mint két évszázadon keresztül tartotta hatalmában a nyugati kereszténységet. Átkarolta annak minden rétegét, bűvkörébe vonta az uralkodókat épűgy, mint az egyszerű polgárt és földmívest, az egyháziakat épűgy, mint a világiakat. Milliók siettek feltűzni a szent kereszt jelét, égve a vágytól, hogy vérüket ontsák annak a földnek visszaszerzéseért, melyet az Űdvözítű vére megszentelt. A mozgalom indítűokait különbűűkép ítélik meg. A materialista irányzatű történetírás tagadja annak ideális jellegét és anyagi okokból keletkezetteknek mondja. Kalandvágűybűl, meggazdagodás utáni törekvűsbűl igyekszik azt megmagyarázni és anyagi, gazdasági célakat keres benne. Mások a keresztes hadjáratokat valláshábűrűknak tekintik, az izlam és a kereszténység köztű elvi ellentét megnyilatkozásának. Azonban ez a nézet nem egy tekintetben téves, mert igaz ugyan, hogy a keresztes hadjáratokban feltalálhatjuk bizonyos fokig a valláshábűrűk jellegét és különösen az első keresztes hadjáratokkal kapcsolatos általános lelkesűlésben nagy szerepet játszott a pogány vallás megsemmisítésének, a hitetlen pogányok leigázásának, hatalmuk megdűntésének reménye, de azért a keresztes hadjáratokat mégsem lehet teljesen valláshábűrűknak tekinteni, mert a küzdelem

nem volt oly mélyreható, hogy a lét és nemlét kérdése körül forgott volna. Nem az izlam vallás megsemmisítése volt a főcél, hanem a szent helyek visszafoglalása, azoknak a kereszténység részére való biztosítása. Nem az izlam követőinek teljes kiirtása volt a hadjáratok célja, csak azok hatalmának megtörése, oly korlátok közé szorítása, hogy támadásaik a visszaszerzett szent helyek birtokát többé ne veszélyeztessék. Ha az első keresztes hadjáratok résztvevői ideális lelkesedésükben még azt hitték, hogy az izlam uralmának teljes megsemmisítését elérhetik, úgy csakhamar be kellett látniuk, hogy ez nem érhető el, aminek tudatára legelőször a Keleten lakó kereszténység ébredt.

A keresztes mozgalom hatalmas megnyilatkozása a kor vallásos, jámbor szellemében leli magyarázatát, abban az aszkétikus-misztikus szellemben, mely a középkor ezen időszakát átlengi. Ez a mélységes vallásos érzület, mely milliók lelkét tölti el a Szentföld visszaszerzésének magasztos eszméjével, a X. században kezd már megnyilatkozni és virágzási fokát a XI—XII. században érte el. Kifejlődése és megerősödése körül egész sora a legkiválóbb férfiaknak buzgólkodott. Camaldolii Romuald, Sorai Domokos, Segnii Bruno, Damiani Péter és társaik, a clunyi reformmozgalom vezetői és mások nevével van e kor vallásos érzületének kifejlődése és elmélyülése összekapcsolva, akik nemcsak az egyházi élet tisztaságáért harcolnak, nemcsak az egyházba belopódzott visszaélések, a simonia, erkölcsi bomlás, világi életmód stb. megszüntetésére törekednek, hanem küzdenek a vallásos érzület mélyítéseért, a hitbeni megerősödésért, magábaszállásra, töredelmes bűnbánatra és megjavulásra hívva fel az emberiséget, feltárva előttük a bűnt a maga teljes

borzalmában, Isten felé irányítva az emberiség lelkét, az örökélet kútforrása felé, kitől a bűnös bűnei bocsánatát, az igaz erényei jutalmát nyerheti. Imában és elnélkedésben, magukbaszállásban és önsanyargatásban éltek le napjaikat e lánglelkű férfiak, saját maguk személyében adva példát embertársaiknak. Példájuk nem maradt hatás nélkül. Tanításuk fogékony talajra talált a lakosság minden egyes rétegében, a vallásos érzület mélyebbé, bensőbbé vált, az emberiség imában, magábaszállásban, jámbor cselekedetek gyakorlásában keresett vigasztalást, igyekezett levezekelni bűneit. A világias, a gazdagabbak kolostorok és egyházak alapításával, azok gazdagításával, jámbor adományokkal igyekeztek maguknak lelki érdemeket szerezni, a szegényebbek közül kiki a maga módja szerint törekedett azt elérni. A vallásos érzület megerősödése és terjedése először a román országok lakosságánál észlelhető, Franciaországban és Olaszországban és csak később terjedt át a germán részek lakosságára. Ez az erős vallásos érzés a legnagyobb mértékben volt alkalmas a Szentföld felszabadításának eszméje iránti lelkesedést fölkelteni, mert hiszen mi lehetett az akkori vallásos felfogás szerint magasztosabb, mint az egyházért, a hitért harcolni a messze Szentföldön, küzdeni annak a hitetlenek kezéből való kiszabadításáért, e küzdelemmel bűneik bocsánatát, életük feláldozásával az örök üdvösséget megszerezni.

A vallásos érzület megerősödését előmozdították azok az elemi csapások is, melyek e korban az emberiséget sujtották. A normannok, szaracénok és más népek támadásai, az általuk okozott pusztítások, az ezzel járó éhínség, járványok, dögvész stb. az egykoruak szemében mint Isten büntetése tűntek

fei, melyekkel a Mindenható az emberiséget elkövetett bűneiért sújtotta. Az Antikrisztus eljöveteléről, Gog és Magogról beszéltek az egykorúak, rettegtek a világ végének bekövetkeztét és fokozottabb mértékben fordultak irgalomért imáikkal az Egek Urához. Csodás természetes jelenségek, mint az 1033. évben, Krisztus passiójának ezredik évében bekövetkezett általános napfogyatkozás, fokozták az emberiség lelki nyugtalanságát, de fokozták egyúttal a vallásos buzgalmat is, még fogékonyabbá téve a lelkeket a keresztes eszme iránt.

A vallási, lelki okok mellett csak alárendelt szerepet játszanak a világi, érzéki okok. Gazdasági okokra a keresztes mozgalmat visszavezetni nem lehet. Európa abban az időben nem volt oly túlnépes, oly sűrűn lakott, hogy a megélhetés kérdése, a gazdasági okok döntő szerepet játszottak volna. Egész Európában még óriási terjedelmű föld állott műveletlenül és ép a XI. században tizedelték meg Európa lakosságát a dögvész és a különböző járványok. A megélhetés a lakosság részére általában mindenfelé biztosítva volt és tudjuk azt is, hogy legalább az első keresztes hadjáratokban a foglalás, a terület és birtokszerzés csak alárendelt szerepet játszott. Kereskedelmi érdekeket is felhoznak a keresztes mozgalmak magyarázatára, az olasz kikötővárosok befolyásának tulajdonítják azokat, hogy ily módon lábukat keleten megvetve, gazdasági érdekeiket minél jobban kielégíthessék, azonban elfelejtik azt, hogy az olasz kikötővárosok, elsősorban Velence és Genua, nem egyszer kereskötői voltak a keresztes mozgalmaknak, melyek kereskedelmi érdekeiket nem egyszer keresztezték és nem egy keresztes vállalkozás ép e városok elutasító magatartása miatt szenvedett kudarcot.

Nem a kereskedelmi szükség érzete idézte fel a keresztes mozgalmakat, hanem megfordítva. Hiszen az olasz kikötővárosok az első keresztes hadjáratokban jóformán érdekelve sincsenek és csak midőn az első keresztes hadjárat — ha mindjárt nem is teljes — eredményt ért el, indul meg a kínálkozó kereskedelmi és gazdasági előnyök kihasználása az olasz városok, elsősorban Velence, Genua és Pisa részéről.

Franciaországot illetőleg még magyarázatot lehetne találni a keresztes mozgalom nagy terjedelmére a paraszti osztály, a jobbágyság helyzetében. A lakosságnak azon osztálya tényleg rendkívül elnyomott helyzetben volt, ki volt szolgáltatva a hűbéri államban a földesúri önkénynek és így érthető volna, hogy ennek az osztálynak tagjai a keresztes háborúban való részvétellel szabadulni igyekeztek a földesúri hatalom alól. Azonban tekintetbe kell vennünk azt a körülményt, hogy a keresztes hadjáratokban résztvevőknek csak egy csekély töredéke telepedett le állandóan a keleti részeken, a legtöbbje eleget téve a vállalt kötelezettségnek, kielégítve lelki szükségleteit, ismét visszatért hazájába. Európa többi országaiban pedig a parasztság, a jobbágyság helyzete korántsem volt oly elnyomott, mint Franciaországban és így a szociális motívumoknak sem tulajdoníthatunk döntő szerepet a keresztes mozgalmak nagyarányú voltában. Hogy a lakosság szélesebb rétegeiben, így a paraszti osztályban a vagyoni kérdés, a szociális szempont nem játszott döntő szerepet, ez kitűnik abból is, hogy a középkor későbbi szakában, amidőn Európa egyes országaiban a lakosság szaporodása következtében a megélhetési viszonyok tényleg nehezebbekké váltak, a keresztes mozgalmak ép az alsóbb néposztá-

lyokban nem váltottak ki nagyobb lelkesedést. Csak a lovagi rendnél lehet egy bizonyos fokig a vallásos érzület mellett világi motívumoknak szerepet engedni. Ennek az osztálynak részvételét a keresztes hadjáratokban bizonyos mérvben befolyásolta és előmozdította a kalandvágy, a harci dicsőség utáni vágyakozás és a hadizsákmány reménye, de legtöbbjükénél ezek a világi szempontok szintén csak alárendelt szerepet játszottak. Igaz, hogy már az első keresztes hadjáratban is vannak olyan elemek, akiket a hirteleni meggazdagodás vágya és egyéb szempontok vittek a keresztes zászlók alá, de ez az emberi gyarlóságban leli magyarázatát és ha ezeket a jelenségeket a későbbi keresztes hadjáratokban erősebben látjuk megnyilatkozni, ez viszont magyarázatát leli a vallási élet terén beállott elhanyaglásnak, ami a politikai viszonyok alakulásának, a pápaság és császárság közötti küzdelmek kapcsán beállott általános átalakulásnak volt a következménye.

Az első keresztes hadjárat.

A szentföldi részeken a VII. század első felében mélyreható átalakulás ment végbe. Körülbelül a 600. esztendőig a keresztény uralmat a Keleten nem fenyegette nagyobb veszedelem, de már a VII. század első évtizedében megindultak mind nagyobb mérvben a támadások a perzsa birodalom részéről a keresztény uralom ellen. E támadásoknak 614-ben áldozatul esett Jeruzsálem, mely akkor került II. Chosroes perzsa kán kezébe, aki a várost 629-ig birtokolta. Ez évben Heraclius császárnak a perzsák felett aratott győzelme ismét a keresztények kezébe juttatta a szent várost és szeptember 14-én maga Heraclius császár vitte vissza a szent keresztet régi helyére, a Szentsír templomába. Nem sokkal utóbb megindulnak ismét a Szentföld ellen a moslim arabok támadásai, akik egymásután kerítik hatalmukba a keleti tartományokat. Egyiptom és Perzsia elfoglalását követte Palesztina alávetése és 637-ben Omar kalifa elfoglalta Jeruzsálemet is. Utódai tovább folytatták a terjeszkedési politikát. Afrika elfoglalása után Spanyolországra került a sor, megalakult a délspanyol arab uralom, melynek terjeszkedése a frank birodalmat is komoly veszedelemmel fenyegette. Nagy Károly vállalkozása a spanyolországi arab uralom megtörésére eredménytelen maradt és be kellett érnie azzal, hogy a spanyol határgrofság megalapításával gátat vethetett a mór terjeszkedési politikának.

Nagy Károly uralma a keleti kereszténység helyzetében is javulást eredményezett. Bölcs politikája megtalálta az összeköttetést a keleti népek hatalmas urával, Harun al Raschid kalifával, aki a IX. század első éveiben formálisan elismerte Nagy Károly protektorátusát a Szentföld felett. A 800. év decemberében, Nagy Károly császár koronázása idejében, jelent meg Rómában Zacharias pap két szerzetes kíséretében Nagy Károly előtt és átnyújtotta neki Jeruzsálem és a Szentsír templomának kulcsait egy zászlóval együtt, átadva neki így módon jelképileg a szent város feletti fennhatóságot. Harun al Raschid Nagy Károlynak Jeruzsálem felett gyakorolt protektorátusát 807-ben írásban is elismerte és ettől az időtől kezdve Nagy Károly és a szentföldi részek között sűrűbb összeköttetés is mutatható ki. Ezek az összeköttetések adtak alkalmat ama nézet keletkezésére, hogy már Nagy Károly tervezett keresztes hadjáratot a Szentföld felszabadítására, azonban ez a nézet téves, Nagy Károly ily hadjárat megindítására nem gondolt.

A keleti és nyugati részek közti összeköttetések Jeruzsálemnek arab kézre kerültével nem szűntek meg. Különösen Olaszországgal és Franciaországgal állott fenn sűrűbb összeköttetés. Nagyszámban fordultak meg e részekről zarándokok a Szentföldön, viszont a Keletről is számos jámbor remete fordult meg a nyugati részekben. A Nagy Károly idejében megindult sűrűbb érintkezés Kelet és Nyugat között utódai alatt sem szűnt meg. Főleg Német Lajos gondoskodott a keleti népek keresztény lakosságának szükségleteiről, mely célból birodalmában minden Hufe* után egy dénárt szedett. Épígy gondos-

* Birtokegység, mely átlag 30 holdat foglalt magában.

kodtak a keleti kereszténységről Vastag Károly, a frankok királya, valamint Nagy Alfréd angol király is. A jó viszony és az összeköttetés a Kelet, Jeruzsálem és a Nyugat között egészen a X. század első feléig nem is zavartatott meg, de e század harmincas éveiben a helyzet a keleti keresztényekre nézve kedvezőtlenebbre fordult. A moslim fanatizmus a keresztények ellen fordult és a 936. évi jeruzsálemi tűzvész, melynek a Szentsír temploma is részben áldozatul esett, ennek a fanatizmusnak volt a következménye. Nagyjában azonban a keresztények helyzete még a XI. század idején is a Szentföldön elég tűrhető volt és csak 1010. után kezdett a helyzet határozottan rosszabbodni. Az 1000. év körüli időre esik II. Sylvester pápának állítólagos akciója, mely a Szentföld felszabadítására keresztes hadjárat megindítását célozta, de a pápának erre vonatkozó levele kétségtelenül koholt, az első keresztes hadjárat idejében koholtatott és pozitív bizonyítékaink II. Sylvesternek ilyen tervére nincsenek.

Az 1010. évben Hakem kalifa — mint hirlett a zsidók ösztönzésére — feldúlta a Szentsír templomát. A hír hallatára IV. Sergius pápa keresztes hadjáratra hívta fel a keresztény világot. Genua és Velence állítólag fel is készültek a hadjáratra, de annak megindítására nem került a sor. A Zahir kalifa és IV. Mihály görög császár között 1021-ben lérejött megegyezés a Jeruzsálem és a Szentföld feletti protektorátust, melyet névleg és lényeg a keresztény uralkodók gyakoroltak, a görög császárra ruházta át. E megegyezés következtében a Szentsír temploma újból felépült, a terület pedig, amelyen állott és amely azt környezte, a patriarcha fennhatósága alá jutott. A görög protektorátus azonban meghozta a római katolikusok elnyomá-

sát, ami II. Viktor pápa közbelépését eredményezte 1056-ban Theodora császárnénál. Mindezen kedvezőtlen körülmények azonban nem voltak befolyással a szentföldi zarándoklatokra, ezek folyton növekedtek és növekedésüket előmozdította a Szent István-alapította kórház Jeruzsálemben, melynek helyén később a János-lovagrend székháza létesült. Forrásaink több helyt megemlítik a Szentföldre zarándoklók nagy számát. Így 1054-ben a cambrayi érsek állítólag 3000, 1064-ben a mainzi érsek 7000 zarándokkal vonult volna a Szentföldre. Ha ezek a számok, mint általában a középkori források számadatai, túlzottak is, tény az, hogy tekintélyes számú zarándok fordult meg a Szentföldön, kiket részint a jámbor, vallásos buzgalom, részint az egyház kiszabta vezeklés vezetett a szent helyekre. A VIII. század óta szokásba jött ugyanis a vérfertőzés és gyilkosság bűneit zarándoklattal — peregrinatio — levezekeltetni. A bűnös az egyház rendeletére bizonyos ideig, esetleg több évig volt köteles idegen földön tartózkodni, de hosszabb időt egy helyben nem tölthetett. E szokást a római jogra vezetik vissza, mely a vérfertőzést deportációval büntette. Idővel a folytonos vándorlással ép az ellenkezőjét érték el annak, amit akartak és ezért az egyház a XI. század óta az ily bűnösöket arra kötelezte, hogy hosszabb-rövidebb ideig tartózkodjanak egy helyen.

A Kis-Ázsiában alakult seldsuk hatalom a XI. század folyamán mindjobban fenyegette a keresztény világot. Már VII. Gergely pápa idejében mutatkozik ezért nyoma a kereszties hadjárat tervének. VII. Mihály görög császár, kit a seldsuk veszedelem komolyabban fenyegetett, Gergely pápától várt segédelmet és a pápa tényleg 1074-ben hadba szólította a hitetlenek ellen a keresztény világot és ma-

gát IV. Henrik császárt is. Keresztes hadjáratot a szó szoros értelmében a pápa ezzel a felhívással azonban nem tervezett. A hadjáratra felhívó levelekben a keleti, jeruzsálemi kereszténység bajairól nem is tétetik említés. Pedig a keleti kereszténység helyzete ekkor már rohamosan rosszabbodott és a moslimok terjeszkedése — a VIII—X. század óta a nyugati részek felé — ezeken a részeken is immenenssé tette a veszedelmet. Spanyolország és Franciaország egyaránt megéreztek a moslim támadásokat és az olasz félszigeten egészen a XI. századba váltakozó szerencsével folytak a küzdelmek a déli részeket, Sziciliát és a szigeteket támadó moslimok ellen. A XI. században a kalifatus és a török seldsukok között kitört küzdelmek rohamosan rosszabbították a keleti kereszténység helyzetét, amelyet a bagdadi Abassidák, a kairói Fatimidák és a seldsuk emírek egymásközti küzdelmei is mindinkább tarthatatlanná tettek. A keleti kereszténység helyzetének fokozatos rosszabbodását a szentföldi zarándokok is megéreztek és mindkettőjük panaszai sűrűn ostromolták segélyért a nyugati kereszténységet. Nem szüntek meg ostromolni a nyugati kereszténységet a görögök sem, akik a Kis-Ázsiában mindinkább növekvő seldsuk hatalom ellen fordultak segélyért a nyugati részekhez. A seldsuk hatalom terjeszkedési politikája főleg az 1071-i manzikerti győzelem után fenyegette a görög birodalmat, mely egymagában képtelen volt ellenállani a hatalmas seldsuk birodalom támadásának.

A görög birodalom trónját 1081-ben III. Nikeforos Dukas megbuktatásával Alexios Komnenos foglalta el, aki megkezdte a görög birodalom újjászervezését. Egyelőre ugyan ő is kénytelen volt engedményeket tenni a seldsuk törököknek és a velük

közlött békében át kellett nekik engedni az általuk elfoglalt területeket a Drakon folyóig, de ezzel legalább időt nyert támadó tervei előkészítésére. 1085-ig még lefoglalta őt a Guiscard Róbert normann fejedelemmel folytatott küzdelem, de ebben az évben Guiscard Róbert halála után a kelet felé fordította figyelmét. Hadivállalkozásai eleintén sikerrel jártak, egyes területeket Kis-Ázsiában el tudott foglalni, de 1092—93-ban megfordult a hadiszerencse. Lesbos, Rhodos, Samos, Smyrna a törökök kezére kerültek és Alexios kénytelen volt újból a nyugati kereszténységhez fordulni segélyért. Már 1087-ben nyert volt támogatást a flandriai részekről, 1095-ben pedig követei megjelentek a piacenzai zsinaton, megújítva uruk kérelmét a kereszténység feje előtt, hogy szőlitaná fegyverbe a keresztény világot a pogány veszedelem ellen. II. Orbán pápa ezirányú felszólítása már a piacenzai zsinaton is visszhangra talált, néhány ezer főnyi tömeg késznek nyilatkozott már ekkor a hitetlenek ellen hadba indulni, de a tulajdonképeni keresztes mozgalom csak az ugyanazon évi clermonti zsinaton indult meg.

1095. november 26-án tartotta II. Orbán pápa Clermont főterén szónoklatát, melyben lángoló szavakkal hívta fel a keresztény világot a hitetlenek elleni küzdelemre. Megrázó szavakkal ecsetelte a szent helyek megszenségtelenítését, a keleti részek keresztény lakosságának és a jámbor zarándokoknak keserves helyzetét, a zaklatásokat, melyeknek ki vannak téve és buzdította a hívőket a szent kereszt fölvétele, bűnbocsánatot hirdetve a vállalatban résztvevőknek, kiknek vagyonát és birtokát távollétük idejére egyházi oltalom alatt állónak jelentette ki. Szavait mély megrendüléssel hallgatta

az egybegyűlt tömeg, mely szünni nem akaró „Isten is úgy akarja!” kiáltásokba tört ki a pápa beszéde végén. Százával jelentkeztek, hogy a hadjáratban résztvevők jelvényét, a szent keresztet vállukra tűzzék. Az első, aki a keresztet fölvette, Adhemar puy-i püspök volt, akit Orbán pápa a keresztes seregek vezéréül jelölt ki. Együttal a hadjárat megindulásával 1096. augusztus 15-ére tűzték ki.

A keresztes hadjárat óriási embertömegeket hozott mozgalomba a nyugati részeken. Különösen Franciaországban talált a pápa felhívása visszhangra, míg Németország legnagyobb részében a keresztes mozgalom nem vált jelentősebbé, csakis Franciaországgal határos részeiben, Lotharingiában, Flandriában, azonkívül Svábsországban öltött a mozgalom nagyobb arányokat. A mozgalom különben nem terjedt ki az egész keresztény világra. E tekintetben a választóvonalat élesen meg lehet különböztetni. A nyugati, a római egyház hívei voltak azok, akik e nagy mozgalomban elsősorban résztvettek, az oroszok, a szlávok távoltartják magukat attól és így a két egyház különálló volta ezen a téren is szembetűnővé válik. A clermonti szózat hatása alatt különben a keresztes mozgalom végcéljában eltolódás állott be. A görög birodalom támogatása, melynek érdekében a császári követek a piacenai zsinaton szót emeltek, háttérbe szorult és a végcél a Szentföld, Jeruzsálem felszabadítása lett a hitetlenek uralma alól.

A keresztes mozgalom által hullámmzásba hozott embertömeget számbelileg nem tudjuk felbecsülni. Az egykorú és közel egykorú források számadatai, mint általában a középkori forrásoké, nem megbízhatók, mindegyike hihetetlenül nagy számokat említ meg. A források túlzott előadása egész teri-

letek elnéptelenedéséről szól és előadásuk alapján a keresztes hadjáratokat megfordított irányú népvándorlásnak is szokták nevezni. Bizonyos értelemben a keresztes hadjáratokat lehet a népvándorlási mozgalmak utolsó megnyilatkozásainak tekinteni, mert kétségtelen, hogy a vándorlási ösztön is közbejátszott abban, hogy a nép legszélesebb rétegei is résztvettek a hadjáratokban, azonban egész területek elnéptelenedéséről, második népvándorlásról stb. nem lehet beszélni. Tény, hogy óriási, talán több millióra rugó embertömeget hoztak a keresztes hadjáratok mozgalmába, de ez a tömeg körülbelül két évszázadra oszlik el és a résztvevők túlnyomó része, eleget téve vallásos érzületének vagy kielégítve kalandszomját, ismét visszatért hazájába, míg a keleti részekben aránylag kevesen telepedtek le állandóan.

Franciaországban különösen Amiens-i Péter remete buzgólkodott a kereszt hirdetése körül. Tiszteletet parancsoló aszkétikus külseje, lelkesítő beszédei nem maradtak hatás nélkül és szavaira sok ezren siettek feltűzni a keresztet. Támogatták őt a kereszt hirdetésében társai, Sensavoir-i Walter és Poissy-i Walter, akiknek vezetése alatt 1096-ban megindult egy több ezer emberre rugó rendezetlen és szervezetlen tömeg, mely mindenünnen verődött össze. Franciaországból Kölnön át és a Rajna—Neckar vidékén keresztül vették útjukat, melynek folyamán csakhamar rablás és pusztítás jelezte mindenfelé vonulásukat. Útirányuk Sopronon át Magyarország dunántúli részein keresztül vezetett és különböző viszontagságok után végre mégis eljutottak Konstantinápolyba. Vezérük, Poissy-i Walter, útközben Philippopolisban meghalt. Egy másik része a keresztes seregnek Orleánsi Fulcher veze-

tése alatt Nyitráig jutott el, rabolva és pusztítva mindenfelé. Ezt a sereget Nyitránál egy magyar sereg megtámadta és szétverte és hasonló sors érte a Gottschalk vezetése alatt álló sereget, melyet Györszentmárton mellett vertek szét. A Walter meluni vicomte vezetése alatt álló csapat, mely Németországon átvonultában nagyszabású zsidóüldözésbe fogott, egészen Mosonig jutott el, hol hasonló sors érte, mint az előző két csapatot.

A fősereg Amiens-i Péter vezetése alatt együtt haladt a Poissy-i Walter vezetése alatt álló csapattal Kölnig, ahonnan Ulmba ment, innen pedig a Dunán vonult tovább Zimonyig, miután Kálmán királytól szabad átvonulást nyert Magyarországon keresztül. Zimonyból Nisen és Philippopolison át vonult egészen Konstantinápolyig, itt átkelt a Bosporuson s azután a kisázsiai részekén keresztül vonult tovább, itt is rabolva és pusztítva az útjába eső vidéket. Kis-Ázsiában ezt a sereget is elérte sorsa, a seldsukok a Drakon folyó völgyében megtámadták és legnagyobb részét lemészárolták. A seregnek egy töredéke visszamenekült Konstantinápolyba, ahonnan különböző utakon sikerült ismét hazajutni. Ilyformán az Amiens-i Péter vezetése alatt álló keresztes mozgalom megheiusult és seregei jóformán teljesen megsemmisültek.

Azalatt, amíg az első keresztes csapatok katasztrófája lejátszódott, megindult a fejedelmek szervezte keresztes sereg, mely rendezettebb és fegyelmezettebb volt, jobban is volt fölszerelve és így eredményeket is tudott elérni. Eredményeit első sorban a résztvevő délolasz nemességnek, főleg Bohemund tarentói fejedelemnek köszönhetette. Ennek az első szervezett keresztes seregnek összetételében három csoportot különböztethetünk meg.

Számra a legtekintélyesebb a félszemű Raymund toulousei gróf vezette csapat volt Dél-Franciaországból, mely Felső-Olaszországon át az Adriai-tenger partja mellett vonult végig. E sereggel tette meg az utat Adhemar puy-i püspök, a pápai legátus is. Olaszországon keresztül vonultak továbbá az Észak-Franciaországból származó csapatok Róbert normandiai herceg, István bloisigróf, Hugó vermandoisi gróf és Róbert flandriai gróf vezérlete alatt. Németországban csak a Franciaországgal határos részekben gyűlt össze számbavehető sereg, mely Balduin, Alsó-Lotharingia hercege és testvéreinek vezetése alatt állott. Ez a sereg Magyarországon keresztül vonult Konstantinápoly felé. Végül résztvettek a hadjáratban Bohemund tarentói fejedelem és unokaöccse, Tankréd, mindketten hidegen számító, gyakorlati érzékkel bíró férfiak, kikben a valóságos buzgalom háttérbe szorult a politikai számítás előtt. E normann fejedelmek velükszületett gyakorlati érzékének, telepítési ösztönüknek köszönhető, hogy az első keresztes hadjárat, ha döntő eredményt nem is tudott elérni, nem maradt teljesen siker nélkül. A jeruzsálemi királyság megalapítása elsősorban az ő művük volt, nekik köszönhette létrejöttét.

Az első keresztes sereg fölszerelés és készültség tekintetében nagyban különbözött az előző csapatoktól. Fegyverzettel és hadieszközökkel jól el voltak látva, legnagyobb részük a fegyverforgatásban jártas és tapasztalt volt. A vezetők soraiban akadtak olyanok is, akik tisztában voltak a vállalat nagyságával, nehézségeivel és a rájuk váró feladatokkal. A keresztes sereg azonban két nagy hibában szenvedett. Hiányzott elsősorban az egységes fővezérlet. Az európai uralkodók közül egyik sem vett részt a

hadjáratban és így hiányzott a tekintély, mely a seregnek egységes haditervet, egységes szervezetet biztosított volna. Általában Bouilloni Gottfriedet tekintik a hadjárat lelkének és fővezérének, ámde ez több tekintetben téves. Kétségtelen, hogy Gottfried a hadviselésben tapasztalt, vitéz és emellett jámbor buzgalmú fejedelem volt, azonban korántsem volt oly nagyszabású egyéniség, aminőnek általában mondják. Csak a későbbi monda teszi őt meg a keresztes fejedelmek legkiválóbbjának, amidőn a jeruzsálemi királyságot elnyerve, élete korábbi folyását is mint rendkívüli fényeset, ragyogót igyekeztek feltüntetni. Hogy fejedelemtársai közt nagyobb tekintélynek örvendett, az kétségtelen. Ezt előkelőbb származásának és családi vagyonának köszönhette, valamint annak, hogy a kíséretében levő rokonai közt nem egy akadt, aki hadi téren kiválóbb szerepet játszott. A másik baja az első keresztes hadjáratnak az volt, hogy hiányzott a résztvevőkben a belső összetartozás érzete, a szigorú fegyelem, ami részben ép a vezető, nagyszabású személyiség hiányában leli magyarázatát. Volt ugyan bizonyos belső összetartás a résztvevők között, de ez nem a katonai fegyelmezettségen alapult, hanem a közös célban leli magyarázatát, a Szentföld felszabadítására irányuló vágyban, mely a résztvevők mindegyikének szívét betöltötte.

A görög birodalomban a keresztes sereg megérkezte nagy konsternációt idézett elő. Alexios, midőn segélykérésével a nyugathoz fordult, nem gondolt arra, hogy annak ily nagy visszhangja lesz. A források 100.000 lovasra és 600.000 gyalogosra teszik a keresztesek számát. Ha mindjárt ez a szám túlzott is, kétségtelen, hogy elég tekintélyes számú

volt a sereg, mely így számánál fogva képes volt arra, hogy önállóan lépjen fel a görög császárság ellen is. Ez a veszedelem épenséggel nem volt kizártnak mondható. A keresztes seregben ott voltak a normann fejedelmek is, akikkel még csak az imént folytatott a görög birodalom élet-halálharcot. A lotharingiai csapatok meglehetősen ellenséges érzületet mutattak a görög birodalom iránt, hiszen átvonuló útjukban nem egy helyt törtek ki véres küzdelmek köztük és a lakosság között. Alexios tehát nem ok nélkül tarthatott a keresztesektől, akik Krisztusért, a Szentföld felszabadításáért akartak harcolni és nem a görög császár érdekében fogtak fegyvert. Alexios ezt jól tudta. Érdekében állt, hogy a keresztes seregekkel jólábon álljon, nehogy azok esetleg ellene forduljanak. Egyenlő alapon nyugvó szövetség a keresztesek és a császár között ki volt zárva, ezt már a vallásbeli különbség sem engedte meg. Alexios ezért más eszközhöz nyult. A görög császár azokat a területeket, melyek valamikor a kelet-római birodalomhoz tartoztak, de idők folyamán reá nézve elvesztek, még mindig úgy tekintette, mint a birodalom tulajdonát és a maga és a birodalom igényeit reájuk nézve nem adta fel. Ezeket az igényeket használta most fel, hogy a keresztes sereg vezetőit magának lekösse és őket minél szorosabb összeköttetésbe hozza a birodalommal, hogy így részükről ne kelljen semmitől sem tartania. E célból a nyugati jogszokásokra nyult vissza és a keresztes sereg vezéreitől az elfoglalandó területekre a maga hűbérúri fennhatóságának elismerését követelte. Hűbéres esküt vett ki tőlük, melynek fejében hajlandó volt kezükben hagyni az elfoglalandó területeket. Ezt az esküt a keresztes hadjáratban résztvevő fejedelmek le is tették a

tarentói fejedelem, Tankréd kivételével, aki az eskü letetését megtagadta.

Alexios magatartását a keresztésekkel szemben általában elítélik, de a császár nem cselekedhetett másképen. Minden oka megvolt arra, hogy a keresztésekben ne nyerjen magának esetleg a törököknél is veszedelmesebb szomszédot. Egy hatalmas keresztény állam megalakulása a kisázsiai részeken állandó veszedelemmel fenyegette volna a görög birodalmat. Egyéb szempontok is befolyásolták őt eljárásában. A kereszties sereg átvonulása a görög birodalom területén, átszállításuk Kis-Ázsiába, az időközi élelmezés stb. mind óriási megterhelést jelentett a birodalomra, nagy összegeket emésztett fel, melyekért a császár kárpótolni igyekezett magát. Azt azonban nem lehet tagadni, hogy a császár kihasználta a keresztiesek helyzetét. Ezek reá voltak utalva és kénytelenek voltak követeléseinek eleget tenni, mert különben átkelésük a Bosporuson lehetetlen volt. Úgy látszik, hogy ekkor az elfoglalandó területek megosztása tekintetében is meg egyezés jött létre a császár és a kereszties fejedelem között. Alexios politikai terve ekkor minden valószínűség szerint az volt, hogy a Tarsus hegységig terjedő területeket a keresztiesek segítségével visszaszerzi a görög birodalom részére, az azon túl fekvő területeken pedig keresztény államok megalakulását mozdítja elő, melyek a hűbéri kötelezettség révén a birodalommal bizonyos, ha mindjárt laza összefüggésben is állanak. Ezek a keresztény államok tehát az ütköző államok szerepét töltötték volna be a görög és török birodalom között.

A Kis-Ázsiába átkelt kereszties sereg első hadműveleti célja Nicäa volt, Kilidsi Arslán szultán székvárosa. A szultán, ki csak nemrég verte szét az

Amiensi Péter vezetése alatt állott seregeket, nem várta ily hamar újabb kereszties sereg megérkeztét. A kereszties sereg részletekben érkezett meg a város alá, mely jól megerősítve várta a keresztények támadását. Május hó elején megkezdődött Nicäa ostroma, melynek fölmentésére tekintélyes sereg élén maga Kilidsi Arslán sietett, de visszaveretett. Az ostrom tovább folyt és itt aratta le Alexios a keresztiesekkel kötött egyezségének gyümölcseit. Nicäa hatheti ostrom után a görög császárnak hódolt meg, ennek csapatai előtt nyitotta meg kapuit és ilyformán a keresztiesek elestek fáradozásaik bérétől.

Nicäa eleste után Alexios haditanácsot tartott a kereszties fejedelmekkel, mely alkalommal a hűbér-eskü megújítását követelte tőlük. Ezt meg is nyerte, sőt maga Tankréd is letette ez alkalommal a hűség-esküt. A kereszties sereg most tovább vonult, Július 1-én Dorylaeumnál szemben állt a kereszties sereg Kilidsi Arslán szultánnal, kinek seregei felett fényes győzelmet aratott. Ezzel nyitva állt a keresztiesek előtt az út Syriába. Kilidsi Arslán a dorylaeumi vereség után visszavonult kelet felé, elpusztítva útközben a területeket, melyeken a keresztieseknek át kellett vonulniok. A kereszties sereg ép ezért meg lehetős nélkülözések között folytatta útját Heraklea felé. Útközben Kilikiában Balduin elvált a főseregtől, Edessa felé vette útiát, hová annak fejedelme, Thorus hívta őt. Edessában és szomszédságában az idők folyamán különböző örmény fejedelemségek alakultak, melyek alkalmas szövetségesekül kínálkoztak a keresztieseknek a törökök ellen. Balduinnak csakhamar meghozta az edessai út a maga gyümölcseit. Megérkezte után Thorus őt utódjául jelentette ki, majd 1098. március havában Thorus meg-

gyilkolása után kikiáltatott Edessa tényleges urává. Ezzel megalakult keleten az első frank uralom, az *edessai grófság*.

A kereszties sereg főhada ezalatt tovább folytatta útját. 1097. őszén Antiochia elé ért a sereg, melyet 1098. június haváig tartó ostrom alá fogott. Az ostrom vezetésére Bohemund gyakorolt nagy befo-lyást, aki már kezdettől fogva szemet vetett Antiochia birtokára. 1098. június 2-án sikerült Antiochiát a fellegrvár kivételével a keresztieseknek elfoglalni. Néhány nap mulva megérkezett Kerbogha mossuli emir hatalmas hadsereg élén a város fölmentésére. Az ostrom alá fogott városban a keresztiesek helyzete csakhamar komolyra fordult. A szent lándzsa feltalálása új erőt öntött a már-már csüggedő lelkekbe és június 28-án sikerült Kerborghanak számra sokkalta nagyobb seregét nyílt csatában visszaverni. A csatának szerencsés kimenetele főleg Bohemundnak volt köszönhető, aki jutalmul Antiochiát követelte. Hosszas viszálykodás után Antiochia végre is Bohemundnak ítéltetett oda. Ezzel meg volt vetve a második keresztény uralomnak, az *antiochiai fejedelemségnek* az alapja.

A kereszties sereg 1098. nyarát és őszét jóformán tétlenségben töltötte el. Raymund toulousei gróf ugyan elvonult Antiochiából és a tripolisi terület felé vette útját, ahová 1099. februárjában érkezett meg. Vele együtt elhagyták többen a kereszties fejedelmek közül Antiochiát, így Tankréd is. Irkah vára volt az első a tripolisi részeken, melyet ostrom alá fogtak, de az ostrom eredménytelen maradt. Ezért csakhamar elégtelenség mutatkozott a seregben. Alexios követei útján mindent elkövetett, hogy a seregben megnyilatkozó mozgalmat, mely a Jeruzsálem felé vonulást sürgette, lecsendesítse, de nem

ért célt. 1099. május havában a sereg hirtelen felkerekedett és Jeruzsálem felé vette útját. Száma ekkor mintegy 20.000 fegyveresre olvadt le. 1099. június 7-én érkeztek a keresztesek a szent város elé, melyet az egyiptomiak csak nemrégiben foglaltak újból vissza. A város jól meg volt erősítve és ellátva és így az ostrom több hétig elhúzódott. Július 15-én végre a keresztesek kezébe került Jeruzsálem. Bouilloni Gottfried és testvére, Eustach voltak — a források szerint — az elsők, akik Jeruzsálem földjére léptek. A város elfoglalásával kezdetét vette egy általános mészárlás, melyben halomszámra gyilkolták le a város lakosságát. Kilenc napig tartott a vérengzés és fosztogatás, mikor végre kifáradva a mészárlásban, a keresztesek hozzáláttak a foglalmányok megszervezéséhez.

Ez a szervezés nem ment simán. Az egyházi és világi érdekek összeütközésbe kerültek egymással. Az első terv, melynek a keresztes seregben résztvevő egyháziak voltak a szószólói, egyházi uralmat kívánt létesíteni és az elfoglalt területrészeket a patriarcha uralma alá helyezni. Ez a terv csakhamar kivihetetlennek bizonyult, a világi fejedelmek állást foglaltak ellene és így rátértek világi fejedelemség szervezésére. Nagyobb vitára adott okot az a kérdés is, hogy kit állítsanak az elfoglalt területek élére. Raymund toulousei gróf, kit erre a méltóságra legelőször jelöltek, azt elhárította magától, mire Bouilloni Gottfriedet választották meg az elfoglalt területek urává. Ezzel megvolt vetve a *jeruzsálemi királyság* alapja, noha Bouilloni Gottfried elhárította magától a királyi címet és csak a Szent-sír védője címet vette föl, nem lévén méltó — mint állítólag maga mondá — hogy királyi (arany) koronát viseljen ott, ahol az Üdvözítő töviskoronát viselt.

A keresztes sereg Jeruzsálem elfoglalása után legnagyobb részt haza oszlott. Az új királyságnak ép ezért mindjárt kezdetben nagy nehézségekkel kellett megküzdenie. A legelső támadás, mely az új keresztény államot érte, Alafhdal egyiptomi vezir részéről történt. Bouilloni Gottfried Askalon mellett mérte össze fegyverét Alafhdallal, akit hosszú, kemény tusa után teljesen legyőzött. Askalon elfoglalása ugyan nem történt meg, de e győzelem következtében a törökök támadásaitól egy időre nem kellett tartani és így hozzáfoghattak a jeruzsálemi királyság megszervezéséhez.

*

Az új királyság támogatást egyedül csak a velenceiektől nyert nagyobb mértékben. Velence a löbbi olasz várossal együtt csakhamar felismerte az új foglalásoknak rendkívüli kereskedelmi és gazdasági jelentőségét és röviddel a foglalás után már megalakulnak a szentföldi részeken e városok telepei. Bouilloni Gottfried uralma különben rövid ideig tartó volt. Már 1100-ban meghalt, mire helyét Balduin edessai gróf foglalta el, aki a jeruzsálemi patriarchát rákényszerítette a királyi koronázás eszközlésére. Ő az első király a Jeruzsálemnek és mint ilyen a királyság tulajdonképeni megalapítója. Uralma nem volt ment a zavaroktól, neki is küzdeni kellett a nemsokára megújuló török támadások ellen és a nyugati részokról nevesebb támogatást ő sem nyert. Felső-Olaszországban, Franciaországban és Németországban ugyan összegyűlt újabb keresztes sereg a szentföldi események hallatára, de ez a sereg útközben tönkrement a seldsukokkal viselt küzdelmekben. Az új királyság tényleges segínyt elsősorban az olasz városoktól nyert,

melyeket persze jórészen kereskedelmi érdekek vezettek a segélynyújtásban. Genua segélyével sikerült Arsuf, Caesarea és Akkon elfoglalása, továbbá Tripolis meghódítása, ahol 1105-ben megalakult a negyedik keresztény uralom, a *tripolisi fejedelemség*. Balduin (megh. 1118.) utódjának a jeruzsálemi királyságban, II. Balduinnak, Velencetámogatásával sikerült elfoglalni Tyrust is, míg Askalon egyelőre még pogány kézen maradt. II. Balduint 1131-ben követte a királyságban veje, Fulko anjoui gróf, akinek 1143-ban bekövetkezett halála után kiskorú fia, III. Balduin foglalta el a trónt anyjának gyámi kormányja alatt. Az új királyság fennállásának első százada folytonos küzdelmekkel telt el, melyekben főleg a most alakult lovagrendek tüntették ki magukat, de ezeknek vitézsége sem tudta megmenteni a keresztény uralomnak a XII. század második felében bekövetkezett lassú elhanyaglását.

A keleti keresztény államok és a nyugati részek között kezdettől fogva bensőbb összeköttetés állott fenn, melyet elsősorban a nagyszámú zarándokcsapatok tartottak fenn. Ezek révén a keleti részek keresztény lakossága is gyarapodott, noha e számbeli gyarapodás nem volt túlnagy, minthogy a zarándokok legnagyobb része eleget téve vallásos buzgalmának, ismét visszatért hazájába. Mindamellett egy bizonyos száma a zarándokoknak visszamaradt a keleti részeken és ott letelepedett. Ez volt az új államok szerencséje, mert enélkül csakhamar tönkrementek volna. A bennszülött lakosság, amely görögökből, syrekből és mohamedánokból állt, számbeli túlsúlyban volt a keresztények felett, akiket a frankok nevével neveztek. Tőlük megkülönböztették az ú. n. pullanikat vagy polanikat, kik alatt általában a frankok és a bennszülött syr lakos-

ság közti összeházasodásból származottakat értik, noha e nevet alkalmazták olyanokra is, kik frank apától és frank anyától a keleti részekben születtek.

A Szentföld városainak keresztény polgári lakossága nagy részét az olasz kikötővárosok szolgáltatták, Velence, Genua és Pisa játszik ezek között a vezérszerepet és ők tartják fenn elsősorban az összeköttetést is a nyugati részekkel, az ő kezükben fekszik a kereskedelem és ők bonyolítják le az utasok szállítását is. E városok közül Genua jelenik meg először a szentföldi részekben, később Velence, legutoljára Pisa városa. Velence Tyrusban birta fő telepét, aminthogy Velence általában a jeruzsálemi királyság területén helyezkedett el, míg Tripolis és Antiochia a genuaiaknak képezték székhelyeit. A letelepedés általában a byzanci birodalomban szokásos módon történt. Épügy, mint az utóbbi helyen, a keleti városokban is a városnak egy része jelöltetett ki az olaszok települő helyéül, amely teljesen külön városrészt alkotott. Mindenütt külön templomokkal, külön középületekkel, kereskedelmi raktárakkal stb. birtak és közigazgatásuk is az anyavárosok mintájára történt. A települések nyomában járt a kereskedelem nagymérvű föllendülése, mely eddig Európa és a keleti részek között csak kisterjedelmű volt, míg most mind nagyobb mérvben kifejlődött. Jellegré nézve a kereskedelem közvetlen kereskedelem volt, útiránya a syr partok mentén vezetett, azonkívül Egyiptomon keresztül is bonyolított le. E tengeri kereskedelem csakhamar oly fontosságra tett szert, hogy nemsokára a velencei köztársaság politikáját is befolyásolta, aminthogy a későbbi kereszties hadjáratokban, valamint a török elleni küzdelmekben Velence magatartására a kereskedelmi szempontok voltak mindig mérvadók.

A szárazföldi kereskedelmi utak a keleti részeken a régiék maradtak, a fő útirány Bagdadból Damaszkuson át vezetett a tengerparthoz. A kiviteli cikket a föld termékei képezték: a bor, olaj, sesam, füge, narancs, balzsam, sáfrány, cukor, továbbá selyem, melyet a belső ázsiai részekből, sőt még Kinából is hoztak be, azonkívül a kender és gyapot. Az ipartermékek között különösen a syrek és zsidók készítette termékek szerepeltek: szövetek, himzések, aranyneműek, azonkívül szappan, Indiából pedig selyemszőnyegek, drágakövek, fűszerek stb. A bevétel leginkább életszükségleti cikkekre terjedt ki: fegyverekre, megmunkált fára hajóépítés céljaira, lovakra stb., azonkívül az olaszok által előállított könnyű posztóra. Az olaszok mellett a kereskedelem terén jelentősebb szerepet játszottak még Marseille, a spanyol részekről pedig Barcelona. A kereskedelem mellett a személyszállítás birt nagy jelentőséggel, különösen a zarándokok szállítása. E forgalmat az olasz és délfrancia kikötők bonyolították le, míg később a személyforgalom lebonyolításában mind nagyobb mérvben vesz részt a templomos rend is. A hajók rendszeren kétszer fordultak meg évenként a Kelet és Nyugat között, útirányuk, tekintettel a közbiztonsági viszonyokra, rendszeren a partok mentén, azok közelében haladt és rendszeren egy csoportban keltek útra.

A földművelést a bennszülött lakosságon kívül letelepült keresztények is üzték. A földművelés rendkívül kiadós volt és a föld termőképességét a nagy szabású csatornázás is előmozdította. A földbirtokokat a források a casalia névvel nevezik. A paraszti osztály falvakban lakott, majdnem kizárólag a bennszülött lakosság sorából került ki. Helyzetére a nyugati államok jogfelfogása volt mérvadó. Tulaj-

donképen jobbágyok, akik a birtokhoz tartoznak, a földhöz vannak kötve, uraiknak robotmunkával tartoznak és emellett pénzzel és termékekkel adóznak. Mellettük feltaláljuk a rabszolgákat is. A földbirtokososztályban kiváló helyet foglalnak el a lovagrendek és a kereskedőházak, melyek települő helyeik környékén birtak főleg nagyterjedelmű ingatlannal.

A keresztények uralma, mint említve volt, négy fejedelemséget foglalt magában: a jeruzsálemi királyságot, Antiochiát, Tripolist és Edessát. A jeruzsálemi királyság főleg észak-déli irányban volt nagyterjedelmű. Tőle északra feküdt a tripolisi grófság, amely nem volt nagyterjedelmű, keleti határvonalát a Libanon képezte, főerőssége a johannitarend kezében volt. Északon Tripolis az antiochiai fejedelemséggel volt határos, mely különösen a XII. században mélyen benyult a szárazföld belsejébe. Antiochiától északra feküdt Kis-Örményország, a régi Kilicia és Kappadokia területén, ahol 1080 körül alakultak új uralmak, akkor, amidőn Nagy-Örményország a seldsukok kezébe került. Ennek a kisörmény uralomnak megalapítója a Bagratidák törzséből származó Ruben fejedelem, főerőssége a Tarsus melletti Sis volt. Ezek az örmény részek az újonnan alakult latin uralmakkal általában jó viszonyban állottak, csak később kerültek ellentétbe Antiochiával. A frankokkal való folytonos érintkezés következtében a frank intézmények is elterjedtek az örmény részekén, sőt feltaláljuk náluk a hűbérrendszert is. Végül a negyedik latin uralom az edessai grófság volt, amely a kereszténység előbástyáját alkotta a mohamedánnal szemben. Területe helyel-közzel egészen a Tigrisig terjedt.

A latin fejedelemségek között a jeruzsálemi királyság vitte az előrangot, amivel együttjárt a souzeránitas is a többi államokkal szemben, a felügyeleti és védelmi jog gyakorlása. E kiváltságos helyzetre támaszkodva, a jeruzsálemi királyok megkísérelték befolyásukat az egyes fejedelemségekben, ha azok trónja megüresedett, saját jelöltjeik érdekében érvényre juttatni, de rendszeren eredmény nélkül. Az egyes fejedelemségek a jeruzsálemi királyok ezen törekvéseivel szemben meg tudták őrizni függetlenségüket és a maguk alkotmányát, amely utóbbi főbb vonásokban egyébiránt megegyezett a jeruzsálemi királyság alkotmányos szervezetével.

A jeruzsálemi királyság alkotmányos és jogi viszonyait a *Les assises du royaume latin de Jérusalem* neve alatt ismeretes följegyzésekből ismerjük. Ezek az assises-ok terjedelmes munkálatot alkotnak, melyek keletkezési ideje és eredeti formája ismeretlen. Lehet, hogy már Bouilloni Gottfried alatt keletkezett az eredeti alakjuk és utódai azt később kiegészítették. Abban az alakban, amelyekben az assises-okat ismerjük, későbbi időből származnak és nem birnak hivatalos jelleggel, hanem magánkéznek munkája, melyet később kiegészítésekkel láttak el. Az assises-ok tartalmilag két főrésztre oszlanak. Az egyik a *Livre des assises de la cour des bourgeois*, mely a XIII. századközepe vagy vége felé keletkezett, mindenesetre 1250. körül. Tartalmi tekintetben jogkönyv, mely a főtörvénszék (*Haute Cour*) előtti pörös ügyek viteléről szól. Szerzője Navarrai Fülöp jogtudós. A másik rész a *Livre des assises et des bons usages du royaume de Jerusalem*, mely főleg hűbérjogi rendelkezéseket tartalmaz és a hűbérjogon alapuló törvénykezési eljárásra vonatkozik. Ennek a résznek a szerzője

Ibelin János jaffai és askaloni gróf, Szent Lajos francia király kortársa, aki ezt a damiettei tartózkodás alatt dolgozta ki. E jogszokások és rendelkezések azonban nem vonatkoztak tisztán csak a jeruzsálemi királyságra, hanem érvényben voltak a cyprusi királyságban is egészen 1570-ig, amidőn Cyprus a törökök kezére jutott, továbbá mérvadók voltak a régi byzanci birodalom területén fennálló keresztény fejedelemségekben is.

A nyugati keresztények, a frankok, az általuk alapított fejedelemségekben mint hódítók léptek fel, az ő akaratuk volt mérvadó és a bennszülött lakossággal mint alávetett, meghódított lakossággal bántak. A keresztesek túlnyomó részben franciák lévén, a francia jog szolgált a berendezkedés alapjául, valamint a francia jogszokások. A keleti keresztény államok új alakulásnak voltak eredményei, ezek keletkezését, viszonyaikat semminemű történelmi tradíció nem befolyásolta. Azok, akik az új államok alakulását előkészítették és keresztülvitték, nem voltak souverain fejedelmek a nyugati részekben, hűbéreseket, illetve hűbérurakat voltak és ennek következtében a hűbérrendszert úgy, ahogy az Franciaországban érvényben volt, a keleti tartományokban is érvénybe léptették és pedig a vazallusok, hűbéreseket érdekeit tartva szem előtt. A jeruzsálemi királyságban a király hűbérjogi tekintetben nem birt azokkal a magasabb előjogokkal, melyekkel a francia király birt, a királyságot csak mint senioratust tekintették és a seigneurök, a nagy hűbérfejedelmek a jeruzsálemi részekben a királlyal egyenrangúaknak tekintették magukat. A királyság kormányzata ezért inkább volt arisztokratikus, mint monarchikus jellegű.

A királyi méltóság kezdetben választás útján töl-

tetett be, azonban csakhamar az örökösödési elv itt is érvényre jutott, de az új uralkodónak formális elismerése az ország nagyjai részéről azért szükséges volt. Az uralkodó a királyi hatalom teljességébe a koronázással lépett, melyet a jeruzsálemi patriarcha eszközölt. A koronázás előtt a király esküt tett le, hogy mindenkinek jogát épségben fogja tartani. A király közvetlen birtokát képezték a királyság nagyobb városai, azonkívül várak és községek. Közigazgatási tekintetben a királyság négy baronátusra oszlott: Jaffa-Askalon, Galilea, Sidon és a Holt-tenger környéke és tizenkét másodrangú nagy hűbérré. Ezeken belül természetesen számtalan kisebb hűbér létezett. A kormányzati ügyek élén négy magasrangú állami tisztviselő állott, akik egyúttal a király körüli személyes, udvari szolgálatot is végezték. Ezek voltak a senesall, aki az összes hivatalnokok és a várak feletti felügyeletet gyakorolta, a pénzügyi adminisztrációt vezette és a királyt az összes jogi ügyekben képviselte, a connétable, aki a hadügyek élén állott, ennek segéde a marsall és végül a kamarás. Rangban csak ezután következett a kancellár és a többi hivatalnok.

A királyság jövedelmei elég tekintélyesek voltak. A fő jövedelmi forrást képezték az árúkra kivetett beviteli vámok, melyek úgy a tengeri, mint a szárazföldi bevített terhelték és amelyeket pontosan nyilvántartottak, továbbá a bérbeadott iparágakból folyó bérbevétel, a földbirtokok jövedelmei, a legelők használatáért fizetett díjak, a törvényszéki és egyéb birságok, a hűbéri illetékek, azonkívül a lakosságfizette adó. Ez az adó kétféle volt, a taille, melyet a syr lakosság fizetett és a fejadó, mely a mohamedánokat terhelte. A királyság jövedelmét képezték továbbá a hadi zsákmány, a hadi sarc, a

leigázott törzsekfizette adó, az európai fejedelmek és
 zarándokoknyújtotta segélyek, végül a keresztes
 hadjáratok költségeire a Szentszék által szedett
 adók, amennyiben ezek befolytak. E bevételekkel
 szemben meglehetősen kiadások is állottak, így a
 templomok és kórházak fenntartásának költségei, a
 zarándokok segélyezése, az egyházaknak és a
 különböző rendeknek tett adományok, a hadsereg
 zsoldja és az ezzel járó egyéb kiadások. A hadiköte-
 lezettség a hűbéresekre ugyan ki volt mondva, de
 nagyon sok hűbéres nem birt hűbérbirtokához
 hozzájutni, amiért is a királyi kincstártól kárpótlást
 húzott. Készpénzbeli zsoldot kellett fizetni minden
 oly hadjárat alkalmából, mely a királyság határán
 túl ment. Emellett rendes, állandó zsoldoscsapato-
 kat is tartottak, melyek szintén nagy összegeket
 emésztettek fel.

A hűbérek és az azokat terhelő szolgálmányok
 nyilván voltak tartva. A hűbérszolgálmány rende-
 sen abban állott, hogy a hűbér birtokosa, mint
 nehézfegyverzetű harcos, lóval teljesített szolgálá-
 tot a szükséges kísérekkel együtt. A szolgálati köte-
 lezettség nem volt időhöz kötve, de csak az ország
 határain belül állott fenn. A hűbérek örökölhetők
 voltak, jogügyeik tekintetében a Haute Cour illeté-
 kessége alá tartoztak. Ennek tagjait képezték kez-
 detben a közvetlen hűbéreseket, míg később az alsóbb
 hűbéreseket is résztvettek benne, ha a királynak a
 hűségesküvet letették. A Haute Cour-t a király hívta
 össze tetszése szerint. A Haute Cour volt az állam-
 szervezet legmagasabb organuma, csakis a Haute
 Cour ítéltetett a hűbéreseket felett, őt illette meg a
 törvényhozás joga és minden fontosabb kérdésben
 a király az ő határozataihoz volt kötve. A Haute
 Cour mellett működött a Cour des Bourgeois, mely

a városokválasztotta tizenkét képviselőből állt, élükön egy vicecomessel, akit a király nevezett ki. A Cour des Bourgeois nemcsak a hatáskörébe utalt ügyekre nézve volt illetékes, hanem az ő hatáskörébe tartozott a kormány által tett vagyoni rendelkezések helybenhagyása is. Ezt az intézményt a nyugati részekben nem ismerték, hogy a Keleten ezt az intézményt létesítették, ez az ottani különleges helyi viszonyokban leli magyarázatát.

A királyi városok élén a király által kinevezett vicecomesek állottak, akik a katonai, a polgári közigazgatási és igazságszolgáltatási ügyeket intézték. A városok köteleessége volt lakóik védelméről gondoskodni, azonkívül bizonyos számú lovasságot állítottak hadba. Minden egyes városban több törvényszék működött, melyek a közigazgatási ügyeket is intézték. Felettük állott a már említett Cour des Bourgeois, mely alá tartoztak azok az esetek, melyekért vérbüntetés járt, valamint a vagyoni ügyek is, nemkülönben a frank polgárság jogügyei is és illetékes volt a különböző rendű és nemzetiiségű személyek egymásközi jogügyeire is. A kereskedelmi és hajózási ügyek külön vegyes bíróság alá tartoztak, melynek illetékessége korlátozva volt, a vásári és közlekedési ügyek pedig a rendőrség hatáskörébe tartoztak. A syr bennszülöttek kisebb ügyekben a maguk törvényszéke alá tartoztak. Az olasz telepek az anyaváros joga szerint éltek és külön konzulok alatt állottak, a kikötői illetékekben általában részesedtek. Önálló városi alkotmányos intézmények azonban a keleti részekben nem fejlődtek ki, ezt a lakosság különböző nemzetisége akadályozta meg. Viszont nem álltak fenn rendi ellentétek a lovagi és polgári rend között, minthogy polgár egyén szintén szerezhett hűbért. Ami végül a

községeket, falvakat illeti, ezek ügyeit a maguk külön előljárója, a reis intézte.

Egyházi szervezet tekintetében a jeruzsálemi királyságban egy patriarchát, négy érseket és hét püspököt találunk, azonkívül néhány kolostori apátot. E méltóságok betöltésére a királynak befolyása volt, a választást ő erősítette meg. Törvénykezés tekintetében az egyház önálló volt. A keleti egyházak elismerték a római egyház szupremáciáját, de emellett megtartották saját templomaikat és kultúrsaikban nem háborgatták őket. A katolikusokhoz csatlakoztak a maroniták, valamint az örmény egyház is elismerte a Szentszék fennhatóságát, ha mindjárt csak külsőleg. A pápa, mint Isten helytartója, elvben a legfőbb úr volt az egész királyságban. Mellette a patriarcha is törekedett magának bizonyos kiváltságos helyzetet biztosítani vagy legalább is a világi hatalmat magának alárendelni, ami azonban nem sikerült neki. Egyedül a koronázás eszközlésének joga biztosított a patriarchának bizonyos befolyást a királyi méltóság betöltésére.

Rendszeres, részletekre kiterjedő szervezettel azonban a jeruzsálemi királyság ennek dacára nem birt és a belső rend fenntartására a királyságnak nem is állott a kellő hivatalnoki kar rendelkezésre. A király kötelessége volt hűbéreseit, alattvalóit a legmesszebbmenő oltalomban részesíteni, ezek ellenben nem mindenkor tettek eleget hűbéres kötelezettségeiknek. Az a körülmény, hogy a hűbéresek itt is csak rendtársaik által ítélthettek, bizonyos fokig oltalomban részesítette őket a királysággal szemben, sőt, ha a király esküjét be nem tartotta, ellenállásra is fel voltak jogosítva. Az egyház és a lovagrendek pedig teljesen függetlenek voltak a királyságtól.

A királyság hadiereje nem volt nagy. A hadsereg zömét a lovagok képezték, de a hűbéresek által kiállított csapatokban nehézfegyverzetű gyalogosokat is találunk, az ú. n. sergeants-okat. Kémszolgálatra oly esetekben, midőn gyors informálódásra volt szükség, a turkopoulok szolgáltak, a bennszülöttek soraiból vett csapatok, melyek arab módra könnyű fegyverzettel voltak felszerelve. Ezek lovas- és gyalogs csapatokra oszoltak és külön vezetők alatt állottak. Soraikban sok volt a mohamedán is. A hadviselésben főtámpontul a várak és erődített helyek szolgáltak és a várépítés terén a jeruzsálemi királyságban valóságos remekműveket találunk. E tekintetben főleg a lovagrendek emelte várak kiválóak.

A második keresztes hadjárat.

Az első keresztes hadjárat folyamán alakult négy keresztény fejedelemség élete nem volt zavartalan. A belső zavarok és egymásközi küzdelmek egész sora dúlta fel ezeket az államokat és emellett még a görögök részéről is folytonos támadásoknak volt kitéve, nem is szólva a törökök részéről jövő támadásokról. Fulko királysága idejében két oldalról is fenyegette a frank uralmat veszedelem, egyrészt János görög császár, Alexios fia, másrészt a törökök részéről. Előbbi atyja politikáját követve, uralkodásának fő feladatát a kisázsiai seldsuk uralom visszaszorításában látta és e téren sikerült is neki eredményeket elérni, különösen az 1120—1130. közti években. Vissza tudta szorítani a törököket és a birodalom határait tetemesen kiterjesztette. Küzdelmei egyelőre elvonták figyelmét a keleti keresztény államoktól, főleg attól a kérdéstől, hogy

kit illet meg a Syria feletti uralom. 1137-ben azonban János császár újból a keleti keresztény államok felé fordította figyelmét és személyesen indult el a kilikiai részekre, hol sikerült neki Raymund antiochiai fejedelmet a hűségeskü újbóli letételére kényszeríteni. 1142-ben megisméltódott János császár vállalkozása a keleti részekre, de a keresztény államok ez alkalommal szerencsésen megszabadultak az őket fenyegető veszedelemtől. János császárnak 1143-ban bekövetkezett váratlan halála azonban újabb veszedelmet jelentett a keleti kereszténységre. János utódja a császári méltóságban Mánuel lett, aki úgy látszott, hogy nagyobb eréllyel fogja folytatni elődjének a keleti keresztény államok ellen irányuló politikáját. A politikai helyzet ilyenkép a keleti kereszténységre kedvezőtlenül alakult és helyzetét súlyosbította Fulko jeruzsálemi királynak ugyanazon évben bekövetkezett halála, kinek legidősebb fia, III. Balduin, még kiskorú lévén, anyja, Melisanda, vitte helyette a kormányt. Uralkodása kezdetén éri a jeruzsálemi királyságot újból a törökök támadása.

A moslimek részéről a keresztény fejedelemségeket hosszabb ideig közvetlen veszedelem nem fenyegette. Ez jórészt annak volt köszönhető, hogy az Abassidák és Fatimidák egymásközi küzdelmeikkel lévén elfoglalva, e fejedelemségekre nem sok ügyet vetettek. 1127. körül azonban megváltozott a helyzet. Alp Arslán mosuli szultán kiskorúsága idejében gyámja, Imad-ed-din Zenki, a hódító politika terére lépett és terjeszkedni kezdett. Terjeszkedési politikájának 1144-ben áldozatul esett Edessa és ezzel együtt az edessai grófság egy része is a moslimek kezére jutott. Zenki a győzelmet nem használhatta ki ugyan teljesen, gyámfia lázadása

megakadályozta őt abban, hogy hódító útját tovább folytassa, de ennek dacára az antiochiai fejedelemség, mely közvetlen szomszédságban feküdt, folytonos rettegésben élt. A veszedelem, mely a moslimek részéről Antiochiát fenyegette, annál nagyobb volt, mert a keleti részeken komoly ellenállásra amúgy sem gondolhattak. Nyílt titok volt mindenki előtt, hogy Antiochia, Jeruzsálem és Tripolis együttesen sem képesek sikerrel ellentállni egy bekövetkezendő moslim támadásnak, ha nem részesülnek külső támogatásban. Támogatást az akkori viszonyok között a keleti keresztény birodalmak csak a nyugati államoktól várhattak. E támogatás elnyerése céljából Hugo gabulai püspök 1145-ben Európába jött és ez év novemberében a pápai udvarban fáradozott egy új kereszties hadjáratérdekében, ahol ugyanakkor egy örmény követség is jelen volt Gergely katolikos vezetése alatt, mely a keleti és nyugati egyházak uniója érdekében jött a pápai udvarba. Hugo püspök nyilván Raymund antiochiai fejedelem megbízásából jött Európába, annak nevében terjesztve elő a segélykérelmet. III. Eugén pápa, úgy látszik, az 1145. év novemberében Viterbóban tartott zsinaton értesült a keleti kereszténységet fenyegető újabb veszedelemről és nyomban megérlelődött benne egy újabb kereszties hadjárat megindításának eszméje. December 1-én kelt Franciaországhoz szóló bullája, melyben utalással arra, hogy annak idején II. Orbán pápa alatt az első kereszties hadjárat Franciaországból indult ki, felhívta a francia nemzetet újabb kereszties hadjárat megindítására.

A pápa felhívása a francia nemzet körében kedvező fogadtatásra talált és valószínű, hogy maga VII. Lajos francia király már kezdettől fogva fog-

lalkozott azzal a gondolattal, hogy személyesen indul el a Szentföldre. Úgy látszik azonban, hogy a francia nagyok körében a hadjárat eszméje nem talált visszhangra. Valószínűleg ez az oka annak, hogy Lajos király titkolta szándékát, hogy maga áll a keresztes sereg élére. Környezete, főleg Suger st.-denysi apát, mindent elkövetett, hogy őt a keresztes hadjárattól visszatartsa. Franciaország belpolitikai helyzete ekkor ugyan elég nyugodt volt, úgy hogy a király hosszabb ideig távol maradhatott volna országától anélkül, hogy komplikációktól kellett volna tartani, de a vezető körök ennek dacára nem vették szívesen a király tervét. Azonban eredményt nem értek el, Lajost nem tudták a hadjárattól visszatartani, csak azt érték el, hogy a király Szent Bernát clairvauxi apáthoz fordult ez ügyben tanácsért. Szent Bernát e kérdésben vonakodott magát exponálni. Ő maga ugyan benső öszszeköttetésben állt a keleti részek egyházi és világi keresztény nagyaival és kétségkívül a keresztes hadjárat megindítását teljes mértékben kívánatosnak tartotta, de a királlyal szemben habozott a felelősséget magára venni. Ezért kitért a király tanácskérése elől és őt Eugén pápához utasította. Eugén pápa most egyenesen megbízta Szent Bernátot a kereszt hirdetésével, aki a pápának ezen nyílt parancsa elől nem térhetvén ki, engedett és megkezdte a kereszt hirdetését 1146. március 31-én a Vezelay-ben tartott zsinaton. Ekkor lépett Lajos király is elhatározásával a nyilvánosság elé és fogadta elsőnek Szent Bernát kezéből a keresztet, ami a francia nagyokat teljesen váratlanul érte.

A most megindult keresztes mozgalomban Szent Bernáté volt az oroszlánrész, aki személyiségének egész súlyával lépett fel az eszme érdekében.

A mozgalom csakhamar általános lett és nemcsak Franciaországra szorítkozott, hanem áterjedt Németországra is, főleg annak határszéli tartományaira, elsősorban a Rajna-vidéki részekre. Utóbbi helyen főleg Rudolf ciszterci szerzetes fáradozott a kereszt hirdetése körül. A keresztes mozgalom különben ez alkalommal is épúgy, mint 1096-ban, elsősorban nagyszabású zsidóüldözést eredményezett, mely különösen Franciaországban öltött nagy mértéket, de a rajnai német részeken is erősebben megnyilatkozott. E zsidóüldözés lecsendesítésére és a kereszt hirdetésére jött 1146-ban maga Szent Bernát Németországba. Jövetelének tulajdonképeni, be nem vallott célja volt III. Konrád német királyt a keresztes mozgalomnak megnyerni. Erre irányuló fáradozásai nem vezettek mindjárt eredményre. Konrád kitért a határozott nyilatkozattétel elől és Szent Bernát egyelőre csak annyit ért el, hogy a király megígérte, miszerint a hadjárat kérdését a fejedelmekkel meg fogja tanácskozni. Csak 1146. karácsony táján sikerült Szent Bernátnak Speyerben tartott prédikációjával a királyt rábirni a kereszt föl vételére, melyet Konrád a szent apát kezéből fogadott.

Konrád király elhatározása, az akkori politikai helyzetet tekintve, nem volt szerencsésnek mondható. Úgy látszik, hogy a király elhatározása nem találkozott a Szentszéknek tetszésével sem. Birjuk Eugén pápának egy levelét Konrádhoz, melyben a pápa panaszkodik, hogy a király ezt a fontos ügyet vele előzetesen nem beszélte meg kellőképpen. Úgy látszik, a Szentszék politikai terveibe Konrád szentföldi útja két oknál fogva nem illett bele, egyrészt, mert ezzel Konrád és a francia király között szorosabb összeköttetés jött létre, ami a Szentszéknek

akkori politikai terveit némileg keresztülhúzta, másrészt mert Konrád támogatására a kuria a normannokkal és a római nemesekkel szemben erősen számított, már pedig a szentföldi hadjárat elodázta Konrád olaszországi útját.

Németországban a keresztes hadjáratot mindenfelé nagy lelkesedéssel karolták fel és Konrád ebben a kérdésben a birodalomnak valósággal vezetője lett. Az 1147. évi március havában Frankfurtban tartott birodalmi gyűlésnek egyik tárgyát szintén a keresztes hadjárat képezte. A hadjáratra Konrád már időközben megtette a szükséges intézkedéseket. A fejedelmeknél elérte azt, hogy fiát, Henriket, még életében megválasztották utódjául. Távolléte idejére a mainzi érseket nevezte ki helytartójául. A keresztes mozgalom azonban a frankfurti birodalmi gyűlésen megoszlott. A jelenlevők sorában fölmerült a terv, hogy a keresztesek egy része a keleti szlávok ellen vonuljon. E terv Szent Bernátban is pártolóra talált, minek következtében a szláv hadjárat létre is jött, főleg miután az abban résztvevők ugyanazon búcsúban részesültek, mint aminőkben a szentföldi hadjárat résztvevői. E megoszlás következtében a német keresztes sereg számban és erőben megcsappant, viszont ép a szláv keresztes hadjárat tudott bizonyos eredményeket elérni. Németország belső életében különben a keresztes hadjáratnak meg volt az az eredménye, hogy tartama alatt a belbéke nem zavartatott meg.

Franciaországban a hadjárat költségeinek fedezésére Lajos király rendkívüli adót vetett ki, mely a papságra és a nemnemes lakosságra nehezedett. Behajtása nagy nehézséggel járt és úgy látszik, ezért tette Petrus Venerabilis clunyi apát Lajos

királynak azt az ajánlatot, hogy ezt a rendkívüli adót a papság helyett a zsidókra vesse ki. Ajánlata, úgy látszik, összefüggésben volt a Németországban kitört, már említett zsidóüldözéssel. Vajjon Péter apátnak ezt az ajánlatát Lajos király elfogadta-e, vagy sem, azt nem tudjuk, csak annyit tudunk, hogy Lajos ebben az időben általában nagyobb szigorral lépett fel a zsidóság ellen. Időközben Németország részvétele a keresztes hadjáratban is elhatároztatván, az 1147-i februári étampesi gyűlésen megjelentek azon fejedelmek követei is, akikkel Lajos már előzőleg érintkezésbe lépett volt a hadjárat érdekében. Tárgyalások folytak továbbá közte és Konrád között, melyek a francia sereg részére szabad átvonulást voltak biztosítandók Németországon keresztül, épígy összeköttetésben állt Lajos ebben az ügyben a magyar királlyal és Mánuel görög császárral is. Az étampesi gyűlésen Lajos király abban a helyzetben volt, hogy bejelentette, miszerint a szárazföldi úton való átvonulás a keresztes sereg részére biztosítva van. Időközben Roger normann fejedelem is bejelentette csatlakozását a hadjáratához, melynek megindulta 1147. közepére határoztatott el. Lajos a francia kormányügyek vezetését távolléte idejére Suger st.-denysi apátra bizta, aki mellett Raoul vermandois gróf senesall és Sámson rheimsi érsek osztoztak a kormányügyek vezetésében. Hogy a keresztes sereg útirányaúl a szárazföldi utat választották, arra befolyt az a körülmény, hogy Konrád sógornője, Berta brabanti grófnő, Mánuel görög császár felesége volt. Határozatba ment továbbá, hogy a keresztes sereg az élelmezés és ellátás megkönnyítése céljából két részben induljon útnak, előbb Konrád, egy hónappal rá pedig Lajos király.

Időközben megtörtént a német keresztes sereg különválása és egy része megkezdte a szlávok elleni küzdelmet. Ugyanekkor az angol részeken összegyűlt keresztes sereg is megindult, de szintén eltért eredeti céljától. Alfons aragon király megnyerte támogatásukat, mire az angol keresztesek Lissabon felé vették útjukat és segédkeztek Alfonsnak a mohamedán kézen levő város elfoglalásában. Ily módon a keresztes mozgalomnak ez a része is elterelődött az eredeti céltól, de legalább ez a vállalkozás is reális eredménnyel járt.

A kitűzött időben Konrád megindult seregével. A német seregben voltaképen hiányzott az egységes vezetés, az egyes csapatokat azok vezérei, az egyes urak és fejedelmek külön-külön vezették. Konrád útját Magyarországon át vette, hol a trónkövetelő Boris őt II. Géza elleni küzdelmében magának megnyerni igyekezett, de eredmény nélkül. Útját a Dunán tovább folytatva, Branitzában szállt partra, hol a görög császár követei vártak reá, kik a császár nevében megígérték annak támogatását az átvonulás idejére és tárgyalásokat folytattak vele a hadsereg ellátására nézve. Konrád szabad átvonulást és vásárjogot nyert a görög területeken azon föltétel alatt, hogy a seregben rendet tart. Konrád ezt meg is ígérte, azonban a görögök és a német seregek között csakhamar kitörték az egyenetlenkedések, amelyek nem egy helyt tettelegességekre is vezettek. Mánuel nehéz helyzetben volt. A német seregek rablásait és pusztításait nem hagyhatta megtorlás nélkül, de viszont tartott attól, hogy ebben az esetben a német seregek a franciákkal együtt ellene fordulnak és ekkor ő is, a birodalom is nehéz helyzetbe fog kerülni. Azért nagy önmegtartóztatást tanusított és szívből örült, amikor a

német csapatok végre is átkeltek a Bosporuson, melyen görög hajók szállították őket át.

Lajos francia király június havában indult útnak és szintén szárazföldön tette meg az utat. Ő is Brannitzánál lépett a görög birodalom területére. Mánuel császár Lajos királlyal megérkezte után tárgyalásokba bocsátkozott és igyekezett őt a Roger normann fejedelem elleni hadjáratra megnyerni, de ezirányban nem ért el eredményt. Annyit azonban Mánuelnek sikerült elérni, hogy a franciabaronesek legnagyobb része előre letette neki a hűségesküt az elfoglalandó keleti területekre.

A Lajossal kötött megállapodás értelmében a német keresztes seregeknek voltaképen be kellett volna várni a francia sereg megérkeztét Kis-Ázsiába. Ezt a megállapodást azonban a németek nem tartották be. Hogy mi volt ennek az oka, nem tudjuk, lehet, hogy a franciák és németek közti ellentét, lehet hogy a vágy, hogy magukat a franciákkal szemben kitüntessék, volt az indítóok, elég az hozzá, hogy a német seregek mindjárt Kis-Ázsiába érkeztekülkor sürgették a továbbvonulást a franciák megérkezte előtt. Konrádot ekkor Mánuel császárnak egy megbizotta kereste fel azzal az ajánlattal, hogy engedje át Konrád Mánuelnek a német csapatok egy részét zsoldjába, ezzel szemben a császár rendelkezésére bocsátja Konrádnak a kis-ázsiai csapatokat, melyek számban felülmúlták volna az átengedett német csapatokat. Mánuel ez ajánlatot azért tette, mert tartott a franciák támadásától és szerette volna a császári csapatokat oly csapatokkal erősíteni és kiegészíteni, melyek a nyugati népek harcmodorát ismerték és abban járatosak voltak. Konrád Mánuelnek ezt az ajánlatát visszautasította. A további teendőkre nézve Konrád

azt tervezte, hogy seregének nagyobb, leginkább nem kombattáns részét előre küldi a tengerpart mentén, ő maga pedig a tulajdonképeni harcos sereggel a legrövidebb úton vonul majd Jeruzsálem felé. Terve azonban ellenkezésre talált. A fegyveres csapatok egy része a freisingi püspök vezérlete alatt elvált a főseregtől és a tengerpart mellett vonult déli irányban, de részint a soraiban kiütött dögvész, részint az ellenség támadásai megtizedelték e sereget, úgy hogy csak egy csekély része érkezett meg Szíriába. Konrád maga görög kalauzok vezetése mellett a legrövidebb úton az ikoniumi szultánság területén át igyekezett előrehaladni, azonban vesztére. Dorylaeum közelében meg akarta rövidíteni útját, de oly vidékre tévedt seregével, ahol annak élelmezése rendkívüli nehézségekbe ütközött. A seregben ezért nagy elégtelenség mutatkozott, hangzottak, hogy félrevezették őket, úgy hogy csakhamar lázongani kezdett a sereg. A görög kalauzok nem érezvén magukat biztonságban, elmenekültek, mire a sereg formálisan bomladozni kezdett. Ilyen körülmények között került csatára a sor Dorylaeumnál 1147. október 26-án. A csata során a német lovasság tehetetlennek bizonyult az ellenféllel szemben és a váratlanul beállott napfogyatkozás növelte az általános zűrzavart, úgy hogy a csata a kereszties sereg általános menekülésével végződött, miközben a törökök megtámadván az utóvédet, folytonos harc közben készítették a sereget, hogy Nicäába vonuljon, ahova ezalatt megérkezett Lajos francia király is. A két sereg az egyesülés után Ephesusba ment, honnan Konrád betegsége miatt visszatért Konstantinápolyba. Lajos király a tenger mellett folytatta tovább útját és Attalián keresztül Antiochiába ment, majd 1148. elején

tovább vonult Jeruzsálem felé. Husvét után Jeruzsálemben találkozott a két király egymással, miután Konrád időközben Konstantinápolyból Akkonon keresztül visszatért a szentföldi részekre. Körülbelül ugyanekkor megérkezett a szent városba a freisingi püspök is seregének romjaival.

Jeruzsálemben most III. Balduin király és a patriarcha bevonásával tanácskozás tartatott a további teendők tárgyában. Az egyesült keresztes sereg még mindig elég tekintélyes volt. Minthogy Edessát időközben Nureddin szultán leromboltatta, Balduin jeruzsálemi király ajánlatára határozatba ment, hogy Damaskust fogják ostrom alá venni. Lajos király Raymund antiochiai fejedelem ajánlatára ugyan eleintén tervbevette, hogy Aleppo és Caesarea felé vonul, de most ezt a tervet elejtve, hozzájárult Damaskus ostromához. Június havában Akkon közelében nagy fejedelmi tanácskozást tartottak, melyen résztvettek a keresztes sereg nagyjai és Balduin jeruzsálemi király is. Ez a tanácskozás végleg elhatározta Damaskus ostromát. Az egyesült keresztes sereg időközben újabb keresztes csapatokkal erősödött, így megérkeztek azok a keresztes csapatok is, melyek Lissabon elfoglalásában résztvettek. Az akkori tanácskozás alkalmával ugyan emelkedtek egyes hangok, melyek a hazatérést sürgették, de a többség a továbbvonulás és Damaskus ostroma mellett foglalt állást.

Damaskus ekkor Muineddin-Anar parancsnoksága alatt állott, aki jól felkészülve várta a keresztesek támadását. A város közelében elterülő vízbő síkságon mérte össze erejét a két fél. A keresztes sereg három hadoszlopban állott fel, az elsőt a jeruzsálemi csapatok, a másodikat a franciák, a harmadikat a németek alkották. A támadást az első

hadoszlop kezdte meg, mely csak lassan nyomult előre, úgy hogy a németek a megállapított terv ellenére idő előtt beavatkoztak a küzdelembe. Muineddin ezáltal vereséget szenvedett ugyan, de sikerült neki embereit föllelkesíteni, úgy hogy már a támadást követő napon a keresztény sereg szenvedett vereséget. Azonban a keresztény sereg helyzete a vereség dacára rendkívül kedvező volt, úgy hogy a moslimek nyílt csatában nem is tudtak elhatározó döntést provokálni. Muineddin ezért más taktikához folyamodott. Segélykéréssel fordult a többi moslim fejedelemhez, azonkívül érintkezésbe lépett a kereszties seregben jelenlevő jeruzsálemi urakkal, kiket ígérek, de még inkább pénz segítségével sikerült magának megnyerni. Ezeknek befolyása csakhamar érezhetővé vált a kereszties sereg hadműveleteiben, keresztülvitték, hogy a táborhelyet áthelyezték eddigi kedvező pozíciójából a városnak másik, homokos, száraz vidékére. Nemsokára a kereszties sereg a kedvezőtlen hely okozta élelmezési nehézségek és egyéb okok miatt kénytelen volt feladni az ostromot és visszavonult Jeruzsálembe. Jeruzsálemben most újabb tanácskozás tartatott, melyen egy újabb, Askalon ellen irányuló vállalat terve merült fel, azonban a Jaffában tartott tanácskozáson, melyen végleges határozatot kellett volna hozni, a jeruzsálemi királyság nagyjai közül alig egynéhány jelent meg, mire Konrád és Lajos feladták a további küzdelmet. A kereszties sereg most feloszlott. 1148. őszén Konrád király hazaindult, a következő év tavaszán pedig Lajos király is visszavért Franciaországba.

A második kereszties hadjárat ily módon teljes kudarcra végződött. E kudarc visszhangja főleg Franciaországban volt érezhető, ahol elsősorban

Szent Bernátot tették felelőssé az eredménytelen vállalkozásért, melynek megindításában neki oly nagy része volt. Mások a fejedelmeket okolták a kudarcért, akiknek szemükre hányták, hogy az egész vállalatban meggondolatlanul, megállapított terv nélkül jártak el. Azonban a második keresztes hadjárat kudarcáért sem a clairvauxi apátot, sem a fejedelmeket nem lehet felelőssé tenni. A kudarc oka jórészt az általános viszonyok alakulásában rejlett, melyek ily vállalatoknak általában nem kedveztek. A hadjárat eredménytelensége még évek múltán is éreztette hatását és ennek volt tulajdonítható, hogy amidőn 1150-ben egy újabb keresztes hadjárat terve fölmerült, ez visszhangra nem talált és a megindult mozgalom csakhamar elaludt.

A második keresztes hadjárat mozgalom azonban, noha a Szentföldet illetőleg kudarccal járt, mégsem mondható teljesen eredménytelennek. Az a keresztes expedíció, melynek megindítását a keleti, szláv részekre a frankfurti birodalmi gyűlésen elhatározták, annyiban eredményt tudott elérni, hogy ezek a szláv népek áttértek a keresztény vallásra. Az Angliában összegyűlt keresztes sereg viszont, mely Portugáliába menve, Lissabon elfoglalásában segédkezett, megszilárdította e részen a katolikus királyság uralmát a mohamedán arabokkal szemben, gátat vetve ezek további terjeszkedésének.

A második keresztes hadjárat két politikailag fontos szövetség megkötésére vezetett. Konrád király visszatérése után újból megállapodott a görög birodalomban. Ez alkalommal közte és Mánuel görög császár között megállapodás jött létre, mely Roger szicíliai király ellen irányult. Hogy e megállapodás mit tartalmazott, azt egész pontosan nem

tudjuk, csak a szerződésbontó határozatokat ismerjük, amelyek kimondják, hogy mely esetekben állhat el az egyik vagy a másik szerződő fél a megkötött megállapodástól. E szerződésbontó okok a felek egyikének halála, az egyik fél súlyos megbetegedése vagy ha a körülmények a szerződő felek valamelyikére nézve úgy alakulnak, hogy uralma elvesztésétől kell tartania. Úgy látszik, hogy megállapodás történt arra az esetre is, ha a két fél támadása Roger szicíliai király legyőztetését eredményezné. Valószínűnek tarthatjuk, hogy ez esetben a megállapodás Mánuel császárnak biztosította Szicíliát és Dél-Olaszország egy részét. Ez esetben természetesen a Szentszékot fenyegette volna közvetlen veszedelem. Ezért a Szentszék, mely valamely úton-módon tudomást nyert e szövetség megkötéséről, tényleg azon nézetének adott kifejezést, hogy e szövetség ellene irányul. A görög császár és Konrád közti szövetség biztosítékául szolgált volna Konrád fiának, a már utódjául elismert Henriknek eljegyzése egy görög hercegnővel. A megállapodásról különben még azt is tudjuk, hogy az a szerződő felek utódaira is kötelező hatályú volt és így államjogi jelleggel bírt.

A Konrád és Mánuel között létrejött szövetség maga után vont a szövetség megkötését Lajos francia király és Roger szicíliai király közt. Roger király már régebben tett kísérletet, hogy Lajos királlyal szövetségre lépjen és Mánuel császár már régóta tartott attól, hogy ez a szövetség létre is fog jönni. Tudta, hogy ezzel a harc, mely közte és Roger között folyt és amely a tengeren ép ebben az időben öltött nagyobb mérvet, még élesebbé fog válni. A Konrád és Mánuel között létrejött szövetség siettetette a francia-normann szövetség megköté-

sét. Lajos a Szentföldről visszatértében útját Szicílián keresztül vette és ez alkalommal megkötötte Rogerrel az egyességet, melynek tartalmáról épúgy, mint a Konrád—Mánuel-féléről közelebbi adataink nincsenek, csak azt tudjuk, hogy a byzanci-német szövetség ellen irányult. A következő év eseményei különben arra engednek következtetést vonni, hogy a normann-francia szövetség abban a reményben kötöttetett, hogy ezzel sikerülni fog a német-görög szövetséget szétrobbantani vagy legalább is Konrádot a normann-byzanci küzdelemben semlegességre bírni. Úgy látszik, az volt a terv, hogy Konrádnak, ha Rogerrel szemben Mánuel segítségére siet, a Németország ellen irányuló francia támadással fognak gáncsot vetni és őt ily módon a délolasz harctérről elvonni.

A harmadik keresztes hadjárat.

Alig, hogy a második keresztes hadjárat véget ért, megkezdődtek újból a seldsuk támadások a keleti keresztény államok ellen. Nureddinnek 1149—50. évi hadi vállalatai komoly veszedelemmel fenyegették ezeket az államokat, melyeket a belső viszályok is gyengítettek. A jeruzsálemi királyságban III. Balduin és anyja, Melisanda között, ki fia kiskorúsága idejében a gyámi kormányt vitte, törtek ki viszályok és hasonlóképp belzavarok dúlták fel Antiochia és Tripolis belbékéjét. Előbbi helyen Konstancia özvegy királyné újabb házasságának kérdése, utóbbiban pedig a Raymund gróf és felesége között támadt ellentétek idéztek elő bonyodalmakat. Mindhárom birodalom ellenállóképessége természetesen szenvedett a belzava-

rok következtében, de ennek dacára a küzdelmek a keresztények és törökök között az előbbiek javára alakultak és Balduinnak sikerült hosszabb ostrom után 1153. nyarán Askalont is hatalmába keríteni. Nem sokkal utóbb a helyzet a jeruzsálemi királyságra nézve váratlanul rosszabbra fordult. Nureddin támadásaival szemben Jeruzsálemet a damaskusi emírség védelmezte, melyet Nureddin 1154-ben elfoglalt. Ezzel úgy Jeruzsálem, mint Antiochia egyaránt szorult helyzetbe került. Damaskus elfoglalása után néhány évi nyugalom állott be, mely alatt folytak ugyan kisebb hadakozások és csatározások anélkül azonban, hogy komolyabb összeütközésekre került volna a sor. 1157-ben ismét kiújult a küzdelem és 1158. tavaszán Nureddin támadólag lépett fel a jeruzsálemi királyság ellen. Egy évvel reá egy nagyobb görög expedíció indult meg a keleti részekre, mely azonban inkább demonstratív jellegű volt, sem az egyik, sem a másik fél nem óhajtott nyílt csatába bocsátkozni és a görög expedíció hazatért anélkül, hogy fegyvereit komolyan összemérte volna a törökökkel. A görögök elvonulása után tovább folytak a hadakozások a keresztények és törökök között anélkül, hogy keresztény részről komoly kísérlet tétetett volna az akkor aránylag kedvező helyzet kihasználására. A küzdelmek közepette IV. Balduin 1162. február elején meghalt s követte őt a trónon Amalrich, aki alatt a helyzet Jeruzsálemre nézve határozottan rosszabbodott. Pedig a keresztény államoknak még ekkor is módjukban lett volna a törökökkel szemben sikerrel felvenni a harcot. A Fatimidák uralmában ekkor már beállott az elhanyaglás, a seldsukok fokozatos elnyomulása a Fatimidák uralmát is pusztulással fenyegette és az észszerűség javalta volna, hogy a

keleti kereszténység, melynek a seldsukok époly veszedelmes ellenségei voltak, mint a Fatimidáknak, ezekkel szövethetik azok leverésére. Erre a helyzet akkoriban szerfölkött kedvező volt. A kairói kalifátusban kitört belső palotaforradalomban két nagyvezir versengett egymással a hatalomért, Schawer és Dhargam, kik közül az első Nureddinhez menekülve, tőle kért segílyt vetélytársa ellen. Ezt a kedvező helyzetet kellett volna Amalrichnak kihasználni és Egyptommal szövetheteni Nureddin ellen. Amalrich azonban nemcsak hogy nem tette ezt, hanem felhasználni igyekezvén a helyzetet a maga céljaira, beütött Egyptomba. Viszont Nureddin kihasználva a helyzetnek a maga részére való kedvező alakulását, megtette előkészületeit az Egyptom elleni hadjáratra. E hadjáratot siker is koronázta és Egyptom 1171-ben Nureddin fennhatósága alatt Saladin szultán kezébe jutott, aki Nureddinnek 1174-ben bekövetkezett halála után egyesítette a két török birodalmat, Damaskust és Egyptomot a maga kezében.

Ezzel az egyesítéssel egyúttal kezdetét vette újból a török terjeszkedési politika is és nagyszabású akció indult meg a keresztény uralom, elsősorban a jeruzsálemi királyság ellen. Az 1174—1187-ig terjedő évek folytonos küzdelmekben teltek el. A törökök lassan, de biztosan foglaltak tért és egymásután szorították ki a keresztényeket az általuk birt területekről. A török részről fenyegető veszedelem ellenében a jeruzsálemi királyság már 1184-ben fordult segílykéréssel a nyugati államokhoz és V. Balduin követsége 1184 őszén III. Lucius pápa és I. Frigyes császár udvarában is megfordult. A nyugati államok részéről a várt segílynnyújtás azonban késett és időközben Saladin újabb foglalásokat tett.

Az 1187. július 5-én Hittin mellett a Genezareth-tavánál vívott ütközetben Lusignani Guido — aki V. Balduinnak 1186. nyarán bekövetkezett halála után jutott Jeruzsálem trónjára — és fia is a törökök fogságába kerültek, ugyane hónapban elveszett Akkon, szeptember havában Askalon és végül október 3-án Jeruzsálem is Saladin kezébe került.

Amidőn a jeruzsálemi királyság segélykérése Európába érkezett, a Szentszék újabb keresztes hadjárat megindítását vette tervbe és e célból I. Frigyes császárhoz fordult. III. Orbán pápa a hittini katasztrófa hírének megérkeztét csak néhány nappal érte túl. Utódja, VIII. Gergely, mindjárt trónra lépte után keresztes hadjáratra szólította fel a keresztény világot. Felszólítása mindenfelé lelkes visszhangra talált és a hadjárat sikerének biztosítása érdekében a Szentszék hétévi általános fegyverszünetet is rendelt el. VIII. Gergely pápának rövid, mindössze kéthavi pontifikátusa alatt a keresztes mozgalomban nem történt nevesebb mozzanat. Utódja, III. Kelemen alatt tovább folyt a kereszt hirdetése és a pápa igyekezett kiegyenlíteni azokat a politikai ellentéteket is, amelyek Európában az új keresztes hadjárat sikerét alkalmasak voltak kockáztatni. Fáradozásai elsősorban a Pisa és Genua, Velence és Magyarország, a szicíliai királyság és a görög császár közti béke megteremtésére irányultak és az ő megbízásából fáradozott Genua a Franciaország és Anglia közti ellentétek kiegyenlítésén.

Az első nyugati fejedelem, kitől a keleti kereszténység segélyt nyert, Vilmos szicíliai király volt, aki 1188. tavaszán hajókat küldött a Keletre, hogy Tripolisnak Saladin általi elfoglalását megakadályozzák. Egyidejűleg pápai követség járt a német

birodalomban a keresztes hadjárat ügyében, de csak csekély eredményt tudott elérni. Frigyes császár egyelőre még nem vette fel a keresztet, mert a németországi belviszonyok alakulása még nem volt olyan, hogy a császár most hosszabb időre elhagyhatta volna birodalmát. Frigyes a keresztes hadjárat ügyében a végleges határozat meghozatalát az 1188. március havában Mainzban tartandó birodalmi gyűlésre halasztotta el.

Az újabb keresztes hadjárat megindításának legnagyobb akadályá ezidőszerint az angol és francia királyok egymásközti viszálya volt. Mindkettő fölvette ugyan már régebben a keresztet, de elindulásukat megakadályozta a köztük kitört harc. 1188. elején a két király Gisorsban találkozott egymással és ez alkalommal létrejött köztük a kibékülés, minek következtében most mindkét országban megindult a kereszt hirdetése. Angliában egyidejűleg megkezdődtek a hadjárat költségeinek fedezésére szolgáló intézkedések, valamint kezdetét vette a hadjárat céljaira fordítandó tized kivetése és behajtása, azonkívül a keresztes hadjáratban résztvevők adósságainak rendezése. Angliában a kereszt hirdetése általában szép eredménnyel járt, számosan gyűltek össze a keresztes zászló alá, de ezeknek nagyrésze az alsóbb néposztályokból, kalandorokból, eladósodott és tönkrement egzisztenciákból került ki. A keresztes tizedből tekintélyes összegek gyűltek össze és ezeket növelték még a zsidóktól kikényszerített összegek is. Franciaországban a tized kivetése és behajtása — melyet a Saladin-tized neve alatt ismerünk — nagy visszatetszést szült, úgy hogy II. Fülöp Ágost kénytelen volt közzétetni, hogy a Saladin-tized csakis a keresztes hadjárat céljaira vettetett ki és nem terveztetik állandó

adónemnek. A megindult keresztes mozgalmat megzavarni látszott a francia és angol királyok közt újból kitört viszály, melybe beleszóltak Henrik angol király fiai, Richard és János is, akik nyíltan atyjuk ellen foglaltak állást. Henrik király e viszálykodásba belehalt, helyét a trónon fia, Richard foglalta el, aki a keresztes tervet a maga részéről szintén felkarolta és azt tovább folytatta. A hadjárat érdekében a francia és angol király között megtartott újabb találkozás alkalmával azután a hadjárat megindítása 1190. húsvét hetére tűzetett ki.

Azonban már ezen időpontot megelőzőleg megindult a hadjárat. Az 1189. év folyamán dán, fries és flandriai keresztes csapatok már útnak idultak Kelet felé és különböző viszontagságok után szerencsésen el is értek Akkon alá. 1190. április végére Richard angol király is felkészült. Átjött a kontinensre Chinonba és itt tette meg intézkedéseit seregének megindítására. Ő maga Vezelayben találkozott az időközben szintén felkészült Fülöp francia királlyal, akivel együtt ment Lyonba, ahonnan először Fülöp király indult útnak Genuán át Messinába, ahova szeptember havában Richard angol király is megérkezett. Megérkezése után adta ki rendelkezéseit, melyek a Messinában áttelelő keresztesek között a rendet és fegyelmet fenntartani voltak hivatva, de ezekkel csak részben tudta célját elérni. A rendet a bennszülött lakosság támasztotta zavargások bontották meg, ami azután magával vonta a két király közti ellentétek újabb kitörését, ami a keresztes hadjárat további sorsát majd hogy nem kockára tette.

Időközben I. Frigyes császár is felkészült a keresztes hadjáratra. Rendezett és jól szervezett sereget

iparkodott kiállítani és ezért parancsot adott ki, hogy a hadjáratban senki sem vehet részt, aki nem tud egy évre elegendő költséget kimutatni. A szentföldi kikötővárosok közül ekkorára már csak Tyrus és Tripolis maradtak a keresztények kezén és ezért Frigyes elhatározta, hogy szárazföldön teszi meg az utat. Azt az egy évet, amit még Németországban töltött, lefoglalták a hadjárat előkészületei. Követeket küldött azokhoz a fejedelmekhez, kiknek országán keresztülvonulni szándékozott, III. Béla magyar királyhoz, a szerb fejedelemhez, a görög császárhoz és az ikoniumi szultánhoz. Mindezekkel a megegyezés az átvonulás biztosítására létre is jött. Azonkívül 1188. május havában Henrik dietzi grófot küldte Saladin szultánhoz, akit felhívott, hogy adja vissza a keresztényeknek Jeruzsálemet, az elrablott szent keresztet és adjon kárpótlást a meggyilkolt keresztényekért. Saladin válasza természetesen tagadó volt, a szultán nemcsak Jeruzsálem visszaadását tagadta meg, hanem követelte a keresztényektől még Tyrus, Tripolis és Antiochia átadását is. Ennek fejében hajlandónak nyilatkozott az elrablott szent keresztet visszaadni, a keresztény foglyokat szabadonbocsátani, a keresztény vallás szabad gyakorlatát megengedni, egyes kolostorokat és apátságokat a keresztényeknek újból visszaengedni és a Szentsírt egy keresztény pap felügyelete alá helyezni. Ezeket a föltételeket viszont Frigyes nem fogadta el és így a tárgyalások közte és Saladin közt eredmény nélkül végződtek.

Frigyes a német kereszties sereg gyülekezőhelyéül Regensburgot jelölte meg. Amidőn a császár az ott összegyűlt seregek fölött hadiszemlét tartott, meglehetősen kiábrándulhatott. Majdnem kizárólag csak német csapatok gyűltek össze, kül-

földről nem jöttek keresztesek és a megjelentek sorában is nem egy hiányzott a német fejedelmek közül. Sokan tartották magukat távol a hadjáratától, így a német érsekek általában kivonták magukat a részvétel alól, épígy a németországi püspökök közül sem vettek sokan részt. A keresztesek zöme az alsóbb nemesség soraiból került ki, a legtöbbször a sváb földről. Számra nézve a sereg elég tekintélyes volt. A források ezt mintegy 100.000 fegyveresre, köztük 20.000 lovagra teszik. A sereg azonban nem volt egységes. Egy része a kereszteseknek külön vonult a Szentföldre, úgy hogy ily módon Frigyes serege mindjárt kezdetben megoszlott.

Frigyes a seregnek tekintélyes részével a víziutat választotta. Regensburgból Bécsen és Pozsonyon keresztül a Dunán vonult egészen Esztergomig, ahol III. Béla magyar királlyal találkozott. Innen ismét a Dunán vonult lefelé a Balkánra. Útját Bulgárián át vette. A byzanci udvar gyanakodva nézte Frigyes útját. Szófián túl Frigyes az utakat eltorlaszolva találta és egy görög sereg állta el útját, úgy hogy kénytelen volt magának erővel utat törni. Ennek dacára a viszony közte és a görög császár között elég türehető maradt. Frigyes követekkel kereste fel Izsák Angelos császárt, kik vele a Hellepontuson való átkelés biztosítása körül tárgyaltak. Ugyanakkor érkeztek meg Konstantinápolyba Saladin szultán követei is. Állítólag ekkor egy szövetség jött volna létre Saladin és a görög császár között, de erre pozitív bizonyítékaink nincsenek. Lehet, hogy a Saladin köveivel folytatott tárgyalásoknak volt folyománya, hogy Izsák Angelos elfogatta a német követeket. Frigyes erőiesen követelte szabadonbocsátásukat és követelésének fegyverrel is nyomatékot adott, még pedig eredmény-

nyel. A visszatérő követek jelentése megerősítette Frigyeset abbeli gyanujában, hogy a görög császár forral ellene valamit és ezért kezesek állítását kérte tőle, valamint elégtételt a kövelein esett sérelemért. Erélyes rendszabályokhoz nyult Byzanccal szemben. Fiának, Henriknek, meghagyta, hogy szólítsa fel az olasz kikötővárosokat, Velencét, Genuát, Anconát, Pisát és a többieket, küldenének hajókat, hogy szükség esetén Konstantinápolyt a tenger felől is megtámadhassa. Megkereste továbbá a pápát, hogy hirdessen keresztes hadjáratot a görög császár ellen, aki ellen az oláhokat és szerbeket is fellázítani igyekezett. Seregét szétszította egész Thráciában és folytonos hadakozásokkal nyugtalanította a görög udvart. 1189. elején Frigyes Drinápolyban üttette fel főhadiszállását. Az ellenséges rendszabályok mellett azonban tovább folytatta a tárgyalásokat a görög udvarral az átkelés kérdésében. Február havában végre megegyezés jött létre az átszállítás körül. A görög udvar Frigyesnek elegendő számú hajót helyezett kilátásba, azonkívül kezesek állítására kötelezte magát, kik még az arab területeken is Frigyes kezében voltak maradandók és szabályozást nyert a keresztesek élelmezésének kérdése is.

A megállapodás létrejötté után Frigyes március havában megkezdte seregei átszállítását a Bosporuson. Március végén ő maga is átkelt a kisázsiai részekre, mire a sereg megkezdte útját Philadelphoi felé. Frigyes Philadelphoi alá érve, visszaküldte a görög kezeseket, ő maga pedig Laodicea felé ment. Hadi vállalatait eleintén nem zavarta meg semmi, később azonban takarmány és élelem hiánya állott be, úgy hogy a sereg nélkülözésekkel kezdett küzdeni. A törökök is megkezdtek a sereg

folytonos nyugtalanítását, úgy hogy Frigyes csak nagy veszteségek árán tudott az ikoniumi szultánság területére eljutni. Kilidsi Arslán ikoniumi szultán, ki támogatását Saladin ellen Frigyesnek kilátásba helyezte, ekkorára már leköszönt volt a szultánságról. Birodalma megoszlott tíz fia között. Utódja a szultánságban Kudbeddin, követséggel kereste fel Frigyeszt. Sikerült neki Frigyeszt elcsalni Philomeliumba, hol rajtütött, de Frigyes szerencsésen ki tudta védeni a támadást, jóllehet csak nagy veszteségek árán. A seldsukok visszavonultak, Frigyes pedig Ikonium felé vette útját. Útközben folyton tapasztalhatta a törökök kétszínű politikáját, kik majd tárgyalásokba bocsátkoztak vele, majd ismét félbeszakították azokat. Különösen Kudbeddin játszott kétszínű szerepet, ki arra is tett ajánlatot Frigyesnek, hogy tetemes pénzösszeg lefizetése ellenében átadja neki az Örményország feletti protektorátust. Frigyes Ikoniumnál mérte össze erejét a seldsukokkal. Sikerült a várost elfoglalnia, mire seldsuk részről békét kértek. Frigyes a béke fejében élelmet és kezesek állítását kérte, amit a seldsukok meg is adtak. Frigyes erre visszavonta seregét, azt újból felszerelte és május végén tovább vonult, Örményország felé véve útját, melynek királyával már huzamosabb idő óta folytatott tárgyalásokat. A Salef folyónál találkozott Frigyes az örmény fejedelem követeivel. A tanácskozások menete kedvezően alakult, úgy hogy a hadjárat eredménnyel kecsegtetett. Ekkor érte utól a kereszténység nagy kárára Frigyeszt a halál a Salef folyó melletti táborozás alkalmával. Fürdés közben valószínűleg szélhűdés oltotta ki életét és ezzel a kereszties hadjárat sorsa is meg volt pecsételve.

Frigyes halála után a sereg vezérletét hasonló nevű

fia, a sváb herceg vette át, de a császár halálával a német sereg egysége is meg volt bontva. Lassankint oszladozni kezdett a sereg, egyes részei tovább vonultak és 1190. szeptember havában újból egyesültek egymással Akkon alatt, de egyrésze ekkor már hazafelé vette útját. Saladin ezalatt — az ikoniumi csata után — nagy előkészületeket tett a harc további folytatására, de számításba vette azt is, hogy országát esetleg fel kell adnia. Előkészületei közepette vette Frigyes halálának hírért, ami a keleti politikai helyzetet lényegesen megváltoztatta. A Frigyes sváb herceg vezetése alatt álló német keresztes sereg Akkon alatt egyesült a Montferrati Konrád vezetése alatt álló tyrusi sereggel, de a német sereg ekkor már csak romjaiban volt meg, úgy hogy a németek már csak kis részét tették ki az Akkon alatt táborozó seregnek. Akkon alatt a dögvész is pusztítani kezdte a sereget, melynek 1191 elején Frigyes sváb herceg is áldozatul esett. A német elem most teljesen háttérbe szorult a keresztes vállalkozásban. 1191 tavaszán megérkezett ugyan seregei élén Lipót osztrák herceg, de ekkorára már a keresztes hadjárat vezetése teljesen az angol és a francia király kezére ment át.

*

A messinai tartózkodás alatt Fülöp és Richard között a jó viszony egyszerre megbomlott. Az első okot erre a szicíliai kérdés adta, melyben Richard nővére, Johanna, Vilmos szicíliai király özvegyének hitbére révén érdekelve volt. Vilmos királynak gyermektelen halála után a szicíliai nagyok, melőzve Konstanciának, VI. Henrik feleségének ígéreteit, Tankréd leccei gróft választották emg királyuknak, akinek sikerült is magát VI. Henrikkel

szemben fenntartani a trónon. Richard megérkezte után igényt támasztott nővére hitbérére, ami ellentétbe hozta őt Tankréddal, aki Fülöp francia királyhoz fordult támogatásért és egyúttal ajánlatot tett neki, hogy vagy Fülöp, vagy fia, Lajos vegye nőül leányát. Ez az ajánlat Fülöpre nézve rendkívül kecsegtető volt, de ellene mondott az, hogy ez esetben Fülöp összeütközésbe került volna VI. Henrikkel, viszont, ha elutasítja Tankrédet, ez kiegyezik Richarddal, ami az angol hatalom óriási gyarapodását jelentette volna. Amíg azonban a francia király habozott válaszával, Richard és Tankréd között a helyzet annyira kiélesedett, hogy a kettő között a nyílt harc is megindult. Barbarossa Frigyes halálának hírére Fülöp visszautasította Tankréd ajánlatát, amire Tankréd kiegyezett Richarddal és vele egyezsége lépett, amely a köztük fennforgó kérdéseket elintézte és rendezte.

Fülöp és Richard a messinai tartózkodás alatt a keresztes seregek fegyelmére és szervezésére vonatkozó rendelkezéseket is bocsátottak ki. E rendelkezések között a legfontosabb volt közös hadipénztár létesítése, azonkívül az esetleg fölmerülő vitás kérdések elintézésére döntőbíróság választása, melybe mindkét fél egy érseket, illetve püspököt, 3—3 világi főurat és mint pártonkívülieket a templomos és a Johannita-rend nagymestereit küldte ki. Nem sokkal a Tankréddeli egyezség megkötése után kitört a visszavonás Fülöp és Richard között. Okot erre Richard házasságának kérdése adott. Egy régebbi megállapodás értelmében Richard részére Adelhaid, Fülöp nővére volt feleségül kiszemelve. Eleonóra királyné, Richard anyja, ebben az időben azzal a tervvel foglalkozott, hogy fia bontsa fel eljegyzését Adelhaiddal és vegye nőül Berengariát,

II. Sancho navarrai király leányát és útnak is indult 1191 elején Berengariával Messinába. Fülöp király értesülvén e házassági tervről, felszólította Richardot, mint hűbéresét, hogy készüljön fel a Szentföldre indulásra. Richard ezt megtagadta, mire Fülöp választást engedett neki: vagy elindul vele Akkon alá és ez esetben beleegyezik házasságába Berengariával, vagy visszamarad, de akkor nőül veszi Adelhaidot. Richard erre azzal felelt, hogy felbontotta eljegyzését Adelhaiddal, azt adván okul, hogy Adelhaidnak már apjával, Henrik angol királlyal is volt viszonya és hogy e viszonyból egy gyermek is született. Minthogy Richard ezt az állítását tanukkal is igazolta, Fülöp kénytelen volt az Adelhaid-féle házasságot elejteni. 1191. március második felében a két király kiegyezett egymással. Az egyezés szabályozta a területi vitás kérdéseket is a két uralkodó között, rendezvén a franciaországi angol birtokok kérdését Richard halála esetére fiutódait illetőleg. Az egyezés megkötése után Fülöp király 1191. március végén elhagyta Messinát és Akkon felé vette útját. Néhány nappal később felkészült Richard király is, aki útközben Cyprus szigetét foglalta el, hol esküvőjét Berengariával megtartotta. Cyprus elfoglalása a keleti kereszténységre nagy jelentőséggel bírt, különösen katonai tekintetben. A foglalás után Richard intézkedéseket tett a sziget viszonyainak rendezése körül, főleg a hadi szempontot tartva szem előtt. A sziget területének egy része megmaradt a régi lakosság kezében, míg a másik rész védelmi kötelezettség mellett lovagi hűbérekké alakíttatott át. Június elején Richard is tovább vonult Syria felé és június 8-án horgonyt vetett Akkon kikötőjében.

II. Fülöp Ágost időközben ellenmondás nélkül át-

vette az Akkon alatt táborozó keresztes sereg felett a fővezérletet és megtette az intézkedéseket Akkon ostromának továbbfolytatására. Akkon már 1158 óta állott ostrom alatt. Ebben az évben kezdte meg — a nyár folyamán — Lusignani Guido jeruzsálemi király a város ostromát, melyben segítségére voltak azok a dán, fries, flamand stb. keresztesek, kik a harmadik keresztes fősereget megelőzve, indultak el kelet felé. Akkon ostroma voltaképen elhibázott vállalat volt. Guido királynak és a kereszteseknek az lett volna tulajdonképen feladatuk, hogy Saladin erejét egy elhatározó csatával megtörjék. Akkon elfoglalására semmi szükség nem volt, mert ekkor még a keresztények kezén volt Antiochia, Tripolis és Tyrus és így egy újabb tengeri kikötőnek biztosítása nem volt létérdeke a keresztény államoknak. Az Akkon elleni vállalkozásnak személyi oka volt, Guidot a közte és Konrád montferrati őrgróf, Tyrus ura közti ellentét vezette a vállalkozásban és ez az ellentét magyarázza meg a makacsságot, mellyel Guido Akkon elfoglalását minden áron kierőszakolni igyekezett.

Saladin Akkont már régebben megerősítette és fölszerelte hosszabb ostromra. A keresztény sereg ezért elsősorban Akkon teljes körülrzésára törekedett. Az első ilyenmő kísérlet 1189. őszén magával vonta Saladin támadását a város felszabadítására, de a várt eredmény elmaradt. Nem sokkal utóbb a keresztények léptek fel támadólag, mely támadásukat Saladin sikerrel ki tudta ugyan védeni, de azért a helyzet reá nézve elég komoly maradt. A keresztény sereg folytonosan növekedett a nyugatról érkező csapatokkal, noha ezt a számbeli növekedést ellensúlyozta az a körülmény, hogy híjával volt a tetterős, tapasztalt fővezérnek.

Az ostrom ezért hosszú ideig elhúzódott. 1190. tavaszán a keresztény sereg újabb támadásokat indított Akkon ellen, de ezek nem vezettek eredményre, éppígy eredménytelenek maradtak az 1190. év nyarán és őszén intézett támadások is, úgy hogy 1191 elejére a helyzet Akkon körül jóformán változatlan volt. Fülöp megérkezte megváltoztatta a helyzetet, de alig hogy az ostrom erélyesebben megindult, a francia sereget nagy veszteség érte. Fülöp flandriai gróf halálával. Ezzel egyszerre megfordult a helyzet. A flandriai gróf és Fülöp király között régebben kötött megállapodás értelmében Flandria most a francia királyra volt átszállandó és így érthető, ha Fülöp király rögtön arra gondolt, hogy ezt az országára nézve oly fontos politikai kérdést személyesen rendezze, vagyis arra gondolt, hogy hazaindul a flandriai örökösödési kérdés rendezése céljából.

Richard király megérkezte után a két sereg együttesen folytatta Akkon ostromát. Megérkezett csapatai élén Lipót osztrák herceg is, úgy hogy az ostromot erélyesebben lehetett folytatni. Egyidejűleg azonban megkezdődtek a keresztes seregben a viszálykodások is, melyek a vezérek között csakhamar megoszlást és ellentéteket idéztek elő. Fülöp francia király és Lipót osztrák herceg Konrád montferrati őrgróf pártján állottak, míg Richard már cyprusi tartózkodása óta Guido jeruzsálemi királlyal állott összeköttetésben. A keresztes seregek lelkesedése és vitézsége sikeresen ellensúlyozta a vezérek közti megoszlásból származó veszedelmet és tényleg 1191. első felében sikerült a keresztes seregeknek fokozatosan tért nyerni. Június vége óta már folytak a tárgyalások is a város átadása körül. Saladin mindent elkövetett, hogy a keresztény feje-

delmekkel megegyezésre jusson. Szövetségi ajánlatot tett a két királynak, késznek nyilatkozott a jeruzsálemi királyság visszaadására is, ha a kereszties sereg őt mohamedán ellenfeleivel szemben támogatja. Az ajánlat természetesen elutasításra talált, a város átadását célzó tárgyalások tovább folytak, de csak nagyon lassan haladtak előre. Csak 1191. július 11-én jött létre a megállapodás, melynek értelmében Akkon városa a keresztény foglyokkal együtt átadatik a francia és angol királyoknak, Saladin visszaadja a szent keresztet, azonkívül 200.000 aranyat fizet hadikárpótlás fejében és a várőrségből 100 előkelő férfiú kezes gyanánt marad vissza, míg a megegyezés nincs teljesen végrehajtva. Saladin ezt az egyességet nem akarta megerősíteni, de befejezett tény elé állították. Akkon július 12-én kapitulált, mire Saladin is hozzájárult az egyezséghez.

Akkon bevétele után megkezdődött a két király közt a zsákmány felosztása és egyúttal megkezdték Akkon újraépítésének munkáját is. A zsákmány felosztásakor csak a francia és angol keresztiesek részesedtek abban és e miatt tört ki a viszály Richard király és Lipót osztrák herceg között, melynek folyamán Richard letépette és sárba tiportatta az osztrák herceg lobogóját. Lipót herceg erre elhagyta a kereszties tábort. Kitört egyúttal a viszály akörül is, vajjon Guido vagy Konrád legyen-e Jeruzsálem királya. Ez a kérdés a július 28-án kötött egyezséggel nyert elintézését. Ennek értelmében Lusignani Guido elismertetett Jeruzsálem királyául, de halála után, még ha gyermekei maradnának is, a királyság Konrád montferrati őrgrófra, Tyrus urára volt átszállandó, melyben utódai is örökölnék. A királyság jövedelmei, míg Guido él, közte és

Konrád között megosztatnak, egyúttal szabályozást nyertek Guido testvérének, Gottfriednak birtokigényei is, ha pedig úgy Guido, mint Konrád azon idő alatt halnának el, míg Richard a Szentföldön időzik, Richard szabadon rendelkezhetik a jeruzsálemi korona fölött.

Az egyezség megkötése után Fülöp király megkezdte előkészületeit a hazatérésre. A fővezérletet a visszamaradt francia seregek felett Hugó burgundi hercegre bízta, majd elhagyva Akkont, Otrantón és Rómán keresztül vette útját hazafelé. Visszatértének oka a flandriai örökösödési kérdés volt. Richardot Fülöp eltávozása komoly aggodalmakkal töltötte el. Nem látott biztosítékot arra, hogy Fülöp nem fogja-e felhasználni az alkalmat és Richard testvéreivel együtt nem fog-e az angol területek ellen támadni. Fülöp Rómába érkezve, mindenekelőtt fölmentette magát a pápa által a keresztes hadjárat fogadalom alól. Egyúttal vádlóként lépett fel Richard ellen, azzal vádolván őt, hogy magatartásával akadályozta meg, hogy Fülöp a keresztes hadjárat fogadalmát beválthassa. Ezzel ügyesen kivonta a talajt angol részről ellene emelt későbbi vád alól. Fülöp még azzal a kéréssel is előállott, hogy mentse őt fel a pápa azon eskü alól, melyet a Richarddal visszatérte előtt kötött megállapodásokra tett, de ezt a kérelmét a pápa elutasította, sőt ellenkezőleg a megállapodás betartását egyházi cenzura alatt meghagyta. Úgy látszik, Fülöpnek szándéka volt Richard ellen, felhasználva annak távollétét, a hadjáratot megindítani. Ez ellen a Szentszék óvást emelt és a hadjárat megindítását megtiltotta. Fülöp azután Rómából tovább menve, december 27-én vonult be Párisba.

Richard király ezalatt tovább tárgyalt Saladinnal.

E tárgyalások az akkoni kapituláció pontozatainak betartása körül forogtak, de eredményre nem vezettek, mire Richard néhány ezer akkoni foglyot kivégeztetett, majd augusztus havában tovább folytatta a keresztes hadjáratot. Caesareán keresztülmenetelve, szeptember 7-én Arsuf mellett fényes győzelmet aratott a seldsukokon és szerencsésen elérte Jaffát. Saladin ezalatt szintén nem maradt tétlen, tovább folytatta a harcot, elfoglalta Askalont, majd Jeruzsálembe ment és azt védelmi állapotba helyezte. Itt kereste fel őt Richard követsége, mely békeajánlatokat tett neki, azonban Saladin visszautasította a békefeltételeket, melyek a szent kereszt visszaadását és Jeruzsálem és jordánnonneni terület kiürítését foglalták elsősorban magukban. November és december hónapjai tárgyalásokkal teltek el Richard, Saladin és annak testvére, Malik-el-Adil között, de ezek a tárgyalások sem vezettek eredményre. Richard 1191. december második felében Jeruzsálem ellen vonult, azonban csakhamar feladta a vállalkozást és Askalon felé vette útját, de annak a hírére, hogy Akkonban a genuaiak és pisaiak között viszálykodás tört ki, visszatért Akkonba, hol egészen április haváig tartózkodott. Ekkor az Angliából vett nyugtalanító hírek hallatára elhatározta visszatértét. Terve volt még a keleti kereszténység helyzetét biztosítani, de Montferrati Konrád, akit a közvélemény a legméltóbbnak ítelt a jeruzsálemi királyságra, 1192. április havában orgyilkosságnak esett áldozatul. Helyette a tyrusiak Henrik champagnei gróft kiáltották ki urukká, aki Konrád özvegyét nőül véve, a királyi címre is igényt szerzett magának.

Richard időközben Poitoui Vilmos fáradozásainak engedve, elhalasztotta hazautazását és tovább

folytatta a harcot Saladin ellen, akivel közbe-közbe tárgyalásokat folytatott, de ezúttal is eredmény nélkül. Richardnak betegsége 1192 végén végre békét eredményezett. A béke három évre szólt és benne a keresztények jogot nyertek fegyver nélkül a Szent-sír látogatására. Richard a béke megkötése után még 1192. szeptember végéig maradt a Szentföldön, ekkor hazatért azzal a szándékkal, hogy ismét visszatér a Szentföldre. Ezt a tervét azonban nem valósíthatta meg. Visszatértében Lipót osztrák herceg tartományain keresztül álruhában igyekezett átjutni, de fölismertetett és elfogatott. Lipót herceg, aki a Szentföldön őt ért sérelmet Richardnak nem tudta megbocsátani, Richardot Dűrensteinben őriztette, majd átadta őt VI. Henriknek, aki őt csak 1194. februárjában bocsátotta szabadon III. Cölestin pápa közbenjárására, 150.000 márka ezüst váltságdíj lefizetése és a hűbéreskü letétele ellenében.

A harmadik keresztes hadjárat ezzel véget ért. Állandó eredményt époly kevésbé tudott felmutatni, mint az előbbiek, a török hatalmat a keleten megtörni és a szent helyeket ismét a keresztényeknek biztosítani ez alkalommal sem sikerült. Pedig a harmadik keresztes hadjárat oly méreteken indult meg, amelyek alkalmasak lettek volna a várt eredmény biztosítására. Hogy a hadjárat ismét eredménytelenül végződött, annak különböző okai voltak. Az egykorúak Isten büntetését látták a kudarcban, mely a keresztény világot bűneiért érte. Nagyban befolytak a hadjárat eredménytelenségére Frigyes császárnak oly tragikus körülmények között bekövetkezett halála, valamint a francia és angol király közti állandó surlódások, melyek az eredményteljes együttműködést lehetetlenné tették. Ennek oka főleg abban a félszeg helyzetben rejlett,

melyben az angol király a francia királlyal állott a köztük fennálló hűbérviszonyban. Richard hatalmasabb, gazdagabb volt, mint hűbérura, Fülöp, aki mindenképen éreztetni kívánta vele hűbéruri fennhatóságát és emellett arra törekedett, hogy Franciaország hatalmát, befolyását növelje és erősítse. Richard hidegen számító egyéniség, aki tudatában volt tényleges hatalmának és aki erre támaszkodva igyekezett Fülöpöt, ahol csak lehetett, visszaszorítani. Hogy a két királynak ezen egymással homlok-egyenest ellenkező törekvései a vállalat kárára voltak, az nem szenved kétséget és a hadjárat eredménytelensége erre vezethető vissza elsősorban. Másrészt a hadjárat eredménytelensége magyarázatát leli abban, hogy a hatalmas keresztény seregben a beállott hézagokat nem lehetett hazulról állandóan pótolni és hogy a keresztes fejedelmek egy oly hatalmas, a hadi vállalkozásokban tapasztalt fejedelemmel álltak szemben, mint aminő Saladin szultán volt.

A negyedik keresztes hadjárat.

A XII. század végén, a törökök folytonos előnyomulása következtében lényegesen megváltozott a keleti keresztény államok külső képe. Területük fokozatosan szorult össze, a belső, szárazföldi részek egymásután mentek át a törökök kezére és a keresztény államok mindjobban a tengerparti részek felé szorítottak. A jeruzsálemi királyság — melynek ekkori ura Henrik champagnei gróf különben a királyi címet nem is viselte — a phöníciai részekre szorult, fővárosa Akkon volt, amely egyúttal a templomos és Johannita-rend

székhelyéül is szolgált. Tripolis és Antiochia egy kézben egyesítették. Edessa egészen elveszett és ilymódon a négy keresztény fejedelemség kettőre olvadt le, melyeknek ereje természetesen túl gyöngye volt ahhoz, hogy a törökök támadásainak sikeresen ellenálljanak. Két új államalakulat ment azonban ebben az időben végbe a Keleten, melyek a keresztények kezében voltak. Az egyik a cyprusi királyság, melyet a sziget elfoglalása után Richard angol király Lusignani Guidora ruházott, aki után azt Amalrich király vette birtokába; a másik a keleti szárazföldi részekben, az örmény királyság II. Leó alatt, aki VI. Henrik császártól kérte és nyerte el a királyi méltóságot. Ez az örmény királyság magában foglalta a kilikiai örmény tartományokat és II. Leó alatt elég tekintélyes terjedelmű volt. Berendezkedése a nyugati államok mintájára történt, a frank institúciók és szokások ott is érvényben voltak megfelelő változtatásokkal és az antiochiai assises-ok voltak szervezeti tekintetben mérvadók. Egyházi tekintetben Leó fáradozásai következtében ezek a részek elismerték a pápa fennhatóságát, politikai tekintetben pedig azáltal, hogy VI. Henriktől kérte ki a királyi címet, Byzanc fennhatósága alól sikerült e részeket emancipálni.

A keleti részekben Saladin szultán a Richarddal kötött fegyverszünet után hozzálátott országa belviszonyainak rendezéséhez. Munkáját nem fejezhette be, már 1193-ban meghalt és halála változást idézett elő a keleti részekben. Fiai között az örökség körül visszavonások törtek ki, melyek valóságos polgárháborúvá fajultak el, de ez a keleti kereszténység helyzetében nem jelentett lényegesebb fordulatot. Ellenben most újabban kereszties mozgalom indult meg a Nyugaton, amely-

nek a vallási motívum mellett politikai motívuma is volt.

A mozgalom Németországban indult meg, melynek uralkodója, VI. Henrik, 1195. május végén Bariban felvette a keresztet. Elhatározásának egyik oka volt, hogy az atyja halála által félbe-maradt keresztes hadjáratot erkölcsi kötelességének tartotta tovább folytatni. A politikai motívum a cyprusi és az örmény királyoknak kérelme volt, akik mindketten tőle kérték a királyi koronát. A viszonyt közöttük és a birodalom között szorosabbra fűzni, a birodalom fennhatóságát a keleti részekén kiterjeszteni és elismertetni, ezek a szempontok befolyásolták VI. Henrik elhatározását politikai tekintetben. Rendeletére megindult a kereszt hirdetése a német birodalomban és tényleg nagyobb eredménnyel is járt, úgy, hogy már 1196 karácsonyján Konrád mainzi érsek nagyobb sereg élén útnak indulhatott a Szentföldre és szerencsésen el is jutott Akkonba, ahová csakhamar más német csapatok is megérkeztek. A hadi műveletek 1197. őszén indultak meg erélyesebben Malik-el-Adil, Saladin testvére, a damaskusi helytartó ellen. A keresztes seregek törekvése a syr tengerparti vidék elfoglalására irányult elsősorban és sikerült is nekik eredményeket elérni, melyek között a legjelentősebb Beirut elfoglalása volt 1197. október 23-án. A syr tengerpart ily módon nagyrészt a keresztesek kezébe került, akik a következő évre a Jeruzsálem elleni expedíciót vették tervbe. Erre azonban nem került a sor. Tibnin várának ostroma volt utolsó vállalkozása a német keresztes seregnek, de az ostrom eredménytelen maradt, mire a német keresztes sereg feladta a további vállalkozást és megkezdte útját hazafelé, miután még Bei-

rut elfoglalása után betöltötték a Henrik király halálával megüresedett jeruzsálemi királyságot Amalrich cyprusi királlyal.

A német keresztes vállalkozás ily módon tulajdonképeni célját, Jeruzsálem visszafoglalását nem tudta elérni és így szintén eredménytelen maradt a keleti kereszténységre nézve. Politikai tekintetben volt a keresztes hadjáratnak bizonyos eredménye. Konrád érsek az odamenetel alkalmával Amalrichot cyprusi királlyá koronázta, azonkívül 1198. elején Tarsusban megkoronázta Leó örmény királyt, akit VI. Henrik nevében felruházott Örményország birtokával, végül mint említve volt, Amalrich a jeruzsálemi királyságot is elnyerte és így a német birodalomra nézve a vállalkozás kétségkívül politikai eredményekkel járt. Ezeket azonban lerontotta VI. Henriknek időközben — 1197. szeptember 28-án — bekövetkezett halála, mely a nyugati részekben általános bonyodalmakat idézett fel úgy Németországban, mint pedig Francia- és Angolország között.

VI. Henrik halála után a keresztes mozgalomban a császárság szerepét a pápaság vette át. III. Ince pápa mindjárt trónralépte után (1198. január 8-án) felszólította a keresztény világot új keresztes hadjáratra. E felszólítással egyidejűleg különböző rendelkezéseket tett. II. Amalrich jeruzsálemi királyt és országát a Szentszék különös oltalmába vette, őt pénzbeli támogatásban részesítette, eltiltotta újból, hogy keresztény részről a szaracenoknak fegyvert, vasat, hajóépítéshez szükséges faanyagot stb. szállítsanak s azonkívül a keleti részek egyházi méltóságaitól, valamint a lovagrendek nagymestereitől jelentést kívánt be a keleti állapotokról. E jelentés elég kedvezően hangzott, úgy

hogy egy újabb keresztes hadjárat eredménnyel kecsegtetett. A kereszt hirdetése most nagyobb nyomatékkaal indult meg, költségei fedezésére a papságra jövedelmei egynegyedrésztét vetették ki, azonkívül általános gyűjtés rendeltetett el a templomokban. A keresztes mozgalom főleg Franciaországban és Délnémetországban öltött nagyobb mérvet, előbbi helyen Neuillyi Fulco, utóbbi helyen Márton párisi apát fejtettek ki nagy buzgalmat a kereszt hirdetése körül, míg a pápa újabb szózáttal fordult a keresztény világhoz. A hadjárat szervezését és vezetését Theobald champagnei, Balduin és Henrik flandriai és Lajos bloisi grófok vették kezükbe, kikhez még mások, így elsősorban Bonifác montferrati őrgróf csatlakoztak. Az ő megbízásukból ment követség 1201. február havában Velencébe, hogy a keresztes sereg szállítására nézve a köztársasággal megegyezést létesítsen. A megegyezés hosszas tárgyalások után 1201. április havában létrejött, főleg Enrico Dandolo doge személyes fáradozásai következtében. Velence kötelezte magát, hogy 4500 lovag, 9000 fegyverhordó és 20.000 gyalogos és egyéb fegyveres részére elegendő hajót bocsát rendelkezésre, azokat egy évig élelmezi és saját költségén egy évre még ezenfelül 50 gályát állít ki. A költségek 85.000 márka ezüstben állapítottak meg, melynek fizetésére a megegyezés részletes intézkedéseket tartalmazott.

A megegyezés nem nevezte meg a hadjárat végcélját és irányát. A pápa nézete szerint a hadjáratnak első célja Egyptom elfoglalása lett volna és ezt a nézetet pártolták a keresztes vezérek is. Egyptomot tekintették akkor az izlam központjának és így a hadjáratnak Egyptom elleni irányítása indokolta volt. Azonban ezt titokban tartották, mint-

hogy a keresztesek általában Jeruzsálem felé igyekeztek elsősorban. Tényleg, amidőn kitudódott, hogy a hadjárat Egyptom felé irányul, sokan a keresztesek közül meg sem jelentek Velencében, hanem más úton igyekeztek a Szentföldre eljutni. Maga a velencei köztársaság nem nézte jó szemmel az Egyptom felé irányuló akciót, mert Egyptommal kereskedelmi összeköttetésben állván, kereskedelmi érdekeit látta a hadjárat ezen irányával veszélyeztetve.

Még mielőtt a keresztes hadjárat megindult volna, meghalt Theobald champagnei gróf, akit a hadjárat tulajdonképeni vezéréül tekintettek. Helyébe Bonifác montferrati örgrófot választották meg, aki 1202-ben útnak is indult. Időközben megkezdődött Velencében a keresztesek gyülekezése és 1202. közepére már tekintélyes sereg gyűlt össze a városban. Azonban váratlanul nehézségek merültek fel az útrakelés körül. A keresztesek a szerződésben kikötött viteldíjat nem bírták összehozni, mindössze csak 34.000 márka ezüst állt rendelkezésre és így az a veszedelem fenyegetett, hogy a keresztes hadjárat megfeneklik.

A velencei köztársaság ekkor különös ajánlattal állt elő. Tárgyalásokat indított meg a sereg vezetőivel, akiknek azt az ajánlatot tette, hogy vonuljanak a Velence ellen fellázadt Zára megfenyítésére, aminek fejében Velence késznek nyilatkozott a viteldíj fizetésére haladékot adni. Hosszas tárgyalások után a keresztes fejedelmek hozzájárultak a Zára elleni expedícióhoz, mire Enrico Dandolo nyíltan proklamálta Velencében a hadjáratot Zára ellen és maga állt a mozgalomnak élére, melynek háttérében már ott rejtőzött a Konstantinápoly elleni hadjárat terve.

A keresztések a Zára elleni hadjárat tervét nagy ellenkezéssel fogadták, hiszen az a keresztet szintén felvett magyar király birtoka ellen irányult. Fölemelte tiltakozó szavát III. Ince pápa is, azonban teljesen eredmény nélkül. 1202. október elején a kereszties sereg megindult Zára ellen. Útközben Triesztet és Mugliát foglalták el, november elején pedig megkezdték Zára ostromát, melyet november 24-én elfoglaltak és teljesen feldúltak. A zsákmány felosztása körül csakhamar véres harcok törtek ki a keresztiesek és a velenceiek között, melyeket csak nagy nehezen tudtak elfojtani, mire a keresztiesek, beállván a tél, a feldúlt Zarában rendezkedtek be téli szállásra.

Amidőn Velence a kereszties seregeket a Zára elleni expedícióra megnyerte, a végső cél tulajdonképpen Konstantinápoly elfoglalása volt. A signoriát kettős szempont vezette. Egyrészt, hogy bosszút álljon a konstantinápolyi velencei kolóniának 1171-ben történt feldúlásáért, másrészt, hogy megfenyítsék Byzancot azért, hogy császára a Velencével kötött megállapodásokat nem tartotta be, az 1171-iki hatalmaskodásért fizetendő kárpótlási összeget nem róttá le és Velencével szemben Genuát és Pisát támogatta. Bizonyos fokig a személyes bosszú érzete is közreműködött Enrico Dandolo részéről, akit, midőn 1172-ben követségben járt a görög császárnál, az elfogatott és megvakíttatott. A politikai viszonyok alakulása a keleti birodalomban kezére játszott a velencei köztársaság tervének, melynek megvalósítására Dandolo minden befolyását latba vetette.

Konstantinápolyban 1195-ben trónváltozás következett be. Izsák Angelos császárt testvére, III. Alexios megbuktatta és őt valamint fiát, Alexios

Angelost is fogságra vetette. 1202. tavaszán Alexios Angelosnak sikerült fogságából kiszabadulni, mire Olaszországon át sógorához, Fülöp német királyhoz menekült. Útközben követséget küldött a Velencében tartózkodó kereszties vezérekhez, kiktől támogatást kért az usurpator III. Alexios ellen. E küldöttség, illetve segélykérés kapóra jött Velencének, mely ily módon a konstantinápolyi vállalkozásért a felelősséget és az esetleges ódiomot másra háríthatta át. A kereszties sereg vezérei hajlandónak mutatkoztak Alexios Angelos támogatására, feltéve, ha majd annak idején a kereszties vállalatot tőle telhetőleg támogatni fogja. Alexios Angelos segélykérését a kereszties fejedelmek tudatták a Szentszékkal oly célból, hogy a pápa hozzájárulását a Konstantinápoly elleni vállalkozáshoz megnyerjék. Ugyancsak a pápához fordult III. Alexios császár is, hogy megakadályozza a pápa hozzájárulását a konstantinápolyi vállalatához. Egyelőre nem ért azonban célt, noha alapjában véve III. Ince ellenezte a konstantinápolyi vállalkozást, miután ezzel a kereszties hadjárat eredményét látta veszélyeztetve.

Alexios Angelos időközben eljutott sógorához, Fülöp német királyhoz, aki azonban a németországi viszonyok alakulása következtében nem volt abban a helyzetben, hogy sógorát támogassa. Követeket küldött ellenben a kereszties fejedelmekhez, kiknek melegen ajánlotta sógora ügyét. E követség Zárában jelent meg a kereszties fejedelmek előtt. Megjelenését Velence már erősen várta és megérkezte után maga a doge is rögtön akcióba lépett. Alexios Angelos kérelme az volt, hogy helyezték vissza a keresztiesek őt a császári trónra és ezt a kérelmet Dandolo a legmelegebben pár-

toltá, rámutatva azokra az előnyökre, melyek a keresztes hadjáratra a konstantinápolyi vállalkozással várnak. Egyúttal fenyegetődzött, hogyha a keresztesek a konstantinápolyi útra nem vállalkoznának, úgy a velencei köztársaság követelni fogja a vállalt fizetési kötelezettség betartását. Dandolo föllépte eredménnyel járt, a konstantinápolyi vállalkozás határozatba ment és 1203. késő tavaszán a keresztes sereg megindult Byzanc felé.

III. Ince pápa a zárai események hallatára erőlyesen fellépett Velence és a keresztesek ellen. A keresztesektől okozott károk jóvátételét követelte és elégtételadást a magyar király részére, Velence és a doge ellen pedig kimondotta az egyházi átkot, melyet azonban figyelembe nem vettek. A keresztesek felett azonban az egyházi cenzurákat nem mondotta ki, csak nagymérvű elégtetlenségét fejezte ki a történetek felett. A konstantinápolyi vállalkozást illetőleg a pápa kétségkívül nehéz helyzetben volt. Helyeselni nem helyeselhette, mert tudta, hogy ezzel a hadjárat tulajdonképeni célja, a Szentföld felszabadítása, kockára van téve, de viszont nyíltan nem foglalhatott ellene állást, mert hiszen a vállalkozás alkalmas lehetett arra, hogy a két egyház unióját létrehozza vagy legalább is előmozdítsa. Igaz, hogy eltiltotta a konstantinápolyi vállalkozást, de tilalmával elkésett, mert amidőn legátusa Zarába érkezett, a keresztes sereg már útra kelt volt.

Alexios Angelos és a keresztesek között a hadjárat megindulása előtt megegyezés jött létre, melyben Alexios nagymérvű ígéreteket tett. Megígérte a Szentszék fennhatóságának elismerését, a keresztes sereg élelmezését, 200.000 márka ezüst fizetését, a velenceiek kártalanítását, valamint részvéte-

lét az Egyptom elleni hadjáratban vagy annak legalább egy éven át saját költségére kiállított 10.000 fegyveressel való támogatását. 1203. április havában ő maga is megérkezett Zárába és együtt kelt útra a keresztes sereggel, mely előbb Durazzót foglalta el, majd Korfun és Chalcedonon át június végén Konstantinápoly alá érkezett.

III. Alexios a keresztesek megérkezte után tárgyalásokat indított meg velük, hogy őket magának megnyerje, de ezek a tárgyalások nem vezettek eredményre. Július első napjaiban megkezdődtek a keresztesek hadi műveletei a város ellen és július 12-én kezdetét vette a tulajdonképeni ostrom. Konstantinápoly kitűnően meg volt erősítve és ellentállhatott volna hosszabb ideig a keresztény támadásoknak s az ostrom első rohamát a görögök véresen vissza is verték, azonban a császár tehetetlensége csakhamar katasztrófára vezetett. Július 17-én a velenceieknek sikerült behatolni a város egy részébe, mire III. Alexios maga állott csapatai élére. A keresztények megerősített táborhelye ellen a támadást azonban nem merte megkockáztatni, visszavonult és a kudarc következtében ellene fordult a néphangulat. A július 18-ra virradó éjjel a császár, hátra hagyva családját, kincsei egy részével megszökött Debeltonba. Szökésének hírére a védősereg egy része kiszabadította fogságából a megvakított Izsák Angelos császárt, őt újból császárrá proklamálta és a keresztes táborban jelenlévő fiát, Alexios Angelost augusztus 1-én társ-császárrá koronáztatta.

Alexios Angelos IV. Alexios néven foglalta el a görög birodalom trónját. Trónraléptét jelentette III. Ince pápának, aki tőle a római pápa primatusának elismerését követelte, azonkívül követelte a

keresztes hadjárat azonnali folytatását. Röviddel ezután IV. Alexios viszonya a keresztésekhez lazulni kezdett. Velence és a keresztések az általa vállalt kötelezettségek teljesítését kívánták tőle, elsősorban a vállalt fizetések teljesítését, amit azonban Alexios képtelen volt teljesíteni, noha a lakosságra nyomasztó adóterheket rótt ki, ami azután a nép körében is csakhamar ellene fordította a hangulatot. A keresztes hadjárat folytatása eltolódott 1204. tavaszára és ez alatt az idő alatt a keresztések tovább maradtak Konstantinápolyban, hol csakhamar surlódások és egyenetlenségek támadtak köztük és a lakosság között, mely szabadulni szeretett volna a keresztes seregektől. Az egyenetlenkedések tápot nyertek az 1203. augusztus havában Konstantinápolyban kitört nagy tűzvésszel, melynek következménye volt a városban lakozó latinok kiutasítása, kik a keresztések táborában kerestek menedéket. A lakosság hangulata most már Izsák Angelos ellen is fordult, őt okolták a keresztések ottmaradásáért és a forrongás 1203 novemberében zendülésre vezetett, melynek éle a keresztések ellen irányult, de a császárral szemben is megnyilvánult. A belmozgalmak 1204. január havában egy új császár proklamálására vezettek. Mint ilyen, először Cannabus, majd Izsák császár egyik rokona, Alexios Dukas — melléknevén Murzuflus — kiáltatott ki, aki V. Alexios néven foglalta el a trónt. IV. Alexios, hogy magát és trónját megmentse, ép Alexios Dukas útján kért segítséget a keresztésektől, de elszámította magát. Alexios Dukas elárulta a császár terveit a lakosságnak, amely megbuktatva IV. Alexios és atyját, Murzuflust emelte a trónra.

V. Alexios uralma nem sokáig tartott. Első cselekedete volt, hogy a keresztéseket távozásra szólí-

totta fel, azonban eredményt nem ért el. A kereszties sereg tovább maradt, sőt megújította követeléseit V. Alexiossal szemben is. Minthogy Alexios azok teljesítését megtagadta, megindultak újból a harcok a görögök és a keresztiesek között, amelyek különösen IV. Alexiosnak meggyilkoltatása után öltöttek nagyobb mérvet. 1204 tavaszán megindultak a keresztiesek támadásai Konstantinápoly ellen. Az ostromlottak két rohamot ugyan visszavertek, de a harmadik roham április 13-án a várost a keresztiesek kezébe juttatta. Elfoglalásával kezdetét vette a három napig tartó pusztítás és rablás, mely nem kímélte meg sem a régi kultura emlékeit, sem a templomokat és azok kincseit. Niketas felsorolja művében azokat a műemlékeket és épületeket, melyek ekkor áldozatul estek a pusztításnak, melyben főleg a velenceiek jártak elől, kik egész hajórakományokkal szállították el városukba a rablott műkincseket. Ekkor került Velencébe Lysippos négy bronzlova is, melyek mai napig a Szent Márk-egyház homlokzatát ékesítik. A pusztításnak és rablásnak április 16-án véget vetett egy holdfogyatkozás, melyben általában Isten haragjának jelét látták.

A keresztiesek most hozzáfogtak a foglalmányok rendezéséhez. Még március havában létrejött volt a megegyezés a keresztiesek között, mely mindenekelőtt szabályozta a hadizsákmány felosztását, megállapítva az osztozkodási kulcsot is, mely alkalommal Velence követeléseire különös figyelemmel voltak, melynek biztosították a görög birodalomban eddig élvezett kiváltságainak további birtokát is. Kimondatott, hogy mindkét fél — Velence és a keresztiesek — 6—6 megbizottat választ, akik szótöbbséggel, vagy ha a szavazatok egyenlően oszla-

nának meg, sorshuzással választják meg az új császárt. Az új császár a birodalomnak és a fővárosnak csak egynegyedrészt kapja közvetlen birtokul, míg a másik háromnegyedrészt megosztják felerészben a keresztések, felerészben Velence között. Minthogy előrelátható volt, hogy a császári méltóság a kereszties fejedelmek valamelyikének fog jutni, a megegyezés Velencének biztosította a konstantinápolyi patriarchai szék betöltésének jogát a Hagia Sophia-templommal és annak tartozékaival együtt. Kimondatott, hogy az egyházi birtokok nagyobb része bevonatik s a papságnak csak annyit hagynak meg, amennyi tisztes megélhetésére elegendő. A bevont részen a császár, a fejedelmek és Velence egyenlően osztóznak meg. A kereszties sereg 1205. március haváig fog az új császár rendelkezésére állni, ami a kereszties hadjáratnak ismét egy évvel való elhalasztását jelentette. A császár tekintetik a birodalom legfőbb hűbérurának, akinek mindenki hűbéri kötelezettséggel tartozik, de azokon a területeken, melyek a kereszties fejedelmeknek, illetve Velencének jutnak, ezek tekintetnek közvetlen hűbéruraknak. A hűbérekre nézve továbbá kimondatott a nőági örökösödés is.

E megegyezés alapján ment végbe Konstantinápoly elfoglalása után a berendezkedés. A császári méltóságra ketten jöhetek tekintetbe, Bonifác montferrati őrgróf és Balduin, Flandria grófja. Előbbi mellett szólt az a körülmény, hogy Izsák császár özvegyét birta nőül, miáltal a görög lakosság körében bizonyos népszerűségnek örvendett, utóbbi mellett a francia királyi házzal való rokonsága és hogy ő indult a legnagyobb számú csapattal a hadjáratra. A választás tényleg Balduinra esett, egyhangú volt és 1204. május 16-án III. Ince pápa

legátusa császárrá koronázta. A megegyezés értelmében Konstantinápoly, Thrácia egy része, Nikomedia és a szigetek közül Lesbos, Chios, Lemnos és Skyros a császárnak jutottak Pera és egy-két városrész kivételével, melyek Velence kezére mentek át. Bonifác montferrati örgróf Macedoniát kapta, valamint Thessalia egy részét mint császári hűbért a thessaliai királyi címmel együtt. Velence a birodalom területének háromnyolcadrészét nyerte, a tengerparti területeket, továbbá Krétát, Korfut, Euböát és még néhány szigetet. A görög birodalom déli részein az achajai és athéni hercegség alakult meg, a birodalom többi részeiben egyes keresztes fejedelmek alapították meg uralmukat.

A görög birodalom területén alakult latin államok mellett a megbukott dinasztianak egyes tagjai önálló uralmakat létesítettek. Niceaeában Laszkaris Tivadar alakította meg császári uralmát és a nicaeai császárság 1261-ig tartotta fenn magát. Epirus, Albánia és Thessaliában a bukott császári háznak egyik tagja, Mihály alapított új uralmat, Trapezuntban pedig a Komnenek házából származó két testvér alakította meg a trapezunti császárságot, melynek trónját az idősebbik Alexios foglalta el. A görög birodalom ilyen megoszlása 1261-ig maradt meg, amidőn bekövetkezett a latin uralom bukása és megtörtént a Palaeolog-dinasztianak restituálása.

A negyedik keresztes hadjárat ezzel véget ért. Célját, a Szentföld felszabadítását, nemcsak hogy nem érte el, hanem annak megvalósítását meg sem kísérelte. A Szentföldnek a negyedik keresztes hadjáratból semmi haszna sem volt, sőt valójában annak elterelése Konstantinápoly felé, a görög birodalomnak ezzel járó feloszlása és a latin császárság megalkulása a Szentföldnek érzékeny kárt jelen-

tett. Az újonnan alakult uralmak ellen csakhamar megindultak a külső támadások, elsősorban a bolgárok részéről, azonkívül kitörték csakhamar az egymásközi és belső küzdelmek, amelyek az új államok erejét és ellenállóképességét folyton gyengítették. Segélykéréseik, melyeket a nyugati államokhoz intéztek, többé-kevésbbé meghallgatásra találtak, ami a Szentföld felé irányuló keresztes mozgalmaknak határozott megkärösítésát jelentette.

Kisebb keresztes hadjáratok. Az ötödik és hatodik keresztes hadjárat.

A negyedik keresztes hadjáratra felkészült csapatok egyrésze nem küzdötte végig a konstantinápolyi vállalkozást. A flamand részekről származó keresztesek részben kezdettől fogva, részben a zárai vállalat befejezte után útnak indultak a Kelet felé és el is jutottak a syr részekre. A keleti részek az 1198-ban Malik-el-Adil szultán és II. Amalrich jeruzsálemi király között kötött egyezség következtében békét élveztek ugyan, de azért elég nyomott helyzetben voltak. A megérkezett keresztesek II. Amalrich jeruzsálemi királlyal léptek érintkezésbe és igyekeztek őt rábírní a támadás megindítására a törökök ellen. Amalrich vonakodott ezt megtenni és tényleg a béke a következő években sem zavartatott meg jelentékenyebben, noha egyes kisebb békebontások minduntalan előfordultak. Amalrichnak 1204-ben sikerült Malik-el-Adillel újabb megállapodást kötni, melynek értelmében a béke hat évre meghosszabbítottatott. A flamand keresztesek egyrésze megkezdte ugyan a maga fele-

lősségére a támadást a törökök ellen, de Haleb közelében törbe csalatra, az utolsó emberig lemészároltattak. Konstantinápoly elfoglalása után újabb csapatok érkeztek Keletre Konrád halberstadti püspök vezetése alatt, de rövid tartózkodás után 1205. tavaszán már visszatértek hazájukba. A Szentföld így módon magára maradt, de általában néhány esztendeig nagyobb vállalkozások nem történtek. A törökök és a keresztények között nagyobb mérvű összeütközések nem fordultak elő s a keresztény fejedelmek között is elég türehetőek voltak a viszonyok, csak I. Leó örmény király és Bohemund tripolisi gróf között folyt tovább a polgárháború és kisebb-nagyobb zürzavarok fordultak elő az antiochiai részekén, de általában a keresztények helyzete a Szentföldön lényeges változást nem szenvedett.

A jeruzsálemi királyság II. Amalrichnak 1205-ben bekövetkezett halála után megoszlott. Jeruzsálem Amalrich mostohaleányának, Mária Jolantának jutott, míg Cyprus Amalrichnak első házasságából származott fiára, Hugóra szállt. Mindkettő kiskorú lévén, helyettük régenskormány vitte az ügyeket. Mária Jolanta 1210-ben János briennei grófnak lett felesége és ebből a házasságból származott Jolanta, II. Frigyes császár felesége. A kereszties mozgalom ezen idő alatt többé-kevésbé szünetelt, noha III. Ince pápa azt nem tévesztette el szem elől. A politikai helyzet a nyugati részekén ekkor nem volt kedvező egy újabb kereszties mozgalomra. Franciaország és Anglia között már hosszabb idő óta folyt a harc, azonkívül Franciaországot az albigensekkel vívott küzdelem is lefoglalta, Németországot pedig a belharc dúlta fel, melyet a korona birtokáért Sváb Fülöp és IV. Ottó

folytattak egymással. Pedig a keleti helyzet újabb keresztes hadjárat megindítását kívánatossá tette, mert igaz ugyan, hogy a keresztények nagyobb-mérvű háborgatásnak a törökök részéről nem voltak kitéve, de a török hatalom, különösen Malik-el-Adil szultáné, mindjobban megerősödött és kiterjedt.

A nyugati részek politikai viszonyai okozták azt, hogy a keleti keresztények meg-megismétlődő segélykérései csak gyenge visszhangot váltottak ki. 1207-ben a jeruzsálemi patriarcha és a lovagrendek nagymesterei Németországban jártak segílyt és támogatást kérve, de némi pénzbeli támogatáson és ígéreteken kívül mást nem nyertek. IV. Ottó császár ugyan 1209-ben fölvette a keresztet, de a hadjárat megindításáig nem jutott el. Ellenben Franciaországban mutatkozott ekkor egy keresztes mozgalom, mely az eddigiektől teljesen elütő jelleggel bírt. Ez a gyermekekindította keresztes hadjárat volt.

E mozgalom Franciaországban a vendômei részen indult meg, hol 1212. júniusában egy István nevű fiú azzal lépett fel, hogy az Isten őt választotta ki a kereszteseknek Keletre vezetésére. Prédikációi, melyeket mindenfelé tartott, sok ezer gyermeket vonzottak maga mellé, de csatlakoztak hozzája felnőttek is. A mozgalom rohamosan terjedt el és mintegy 30.000 főnyi, túlnyomó részben gyermekekből álló sereg verődött össze, amely útnak indulva, egészen Marseilleig jutott el. A hatósági körök a mozgalmat nem tudták megakadályozni, a király ugyan rendeletet adott ki, melyben az összegyülteket hazatérésre szólítja fel, de csak csekély részük engedelmeskedett a felhívásnak. Marseilleben a keresztes sereg lélekkufárok kezei közé

került, kik vállalkoztak arra, hogy őket Syriába átszállítsák. Be is hajózták a gyermekeket, de a hajók közül kettő csakhamar tengeri vihar következtében elsüllyedt. A többiit Egyiptomba irányították, ahol Alexandria piacán a gyermekeket rabszolgáknak adták el. Egy részük 1229-ben visszakerült a nyugati részekre, amidőn II. Frigyes békét kötött Malik-el-Kamil szultánnal, de egy részük soha nem látta viszont hazáját. Hasonló mozgalom indult meg az alsórajnai részekben, ahol mintegy 20.000 főnyi gyermekereg gyűlt össze, melynek soraiba azonban csavargók és más kétes elemek is vegyültek. Ez a sereg, melynek egy, Kölnből származó Miklós nevű fiú volt a vezére, eljutott az olasz részekre, ahol a legtöbbjét, ki az útközi nélkülözéseket átélte, hasonló sors érte, mint a francia gyermekeket és csak kis részüknek sikerült visszajutni hazájába. Az egykorúak közül sokan e mozgalmakban ördögi bűbájosságot láttak megnyilatkozni és a hamelni patkányfogónak a XIII. század végén keletkezett mondája minden valószínűség szerint erre a mozgalomra vezeti vissza eredetét.

Időközben a Szentszék is akcióba lépett újabb keresztes hadjárat érdekében. III. Ince pápa 1213. április 19-én keresztes hadjáratra hívta fel az egész keresztény világot. A felhívás ezúttal is főleg Franciaországban talált nagy visszhangra a lakosság szélesebb rétegeiben, míg a főnemesség némi tartózkodást mutatott a mozgalommal szemben. Európa többi országaiban is hol nagyobb, hol kisebb lelkesedéssel fogadták a pápa szövegét. Az 1215-ben összeült IV. lateráni zsinat szintén foglalkozott a keresztes háború kérdésével. Az ott hozott határozatok kiegészítették azokat a rendelkezéseket, melyeket a pápai bulla a hadjárat érde-

kében tett. A hadjáratot késleltetők és azt megakadályozni törekvők ellen egyházi fenyegetéseket rendeltek el. A keresztény világra négyévi általános fegyverszünet mondatott ki, három évre betiltattak a lovagjátékok és tornák. A hadjárat költségeinek fedezésére a papság három éven keresztül jövedelmének egyhuszadrészával volt köteles adózni, a pápa és a bibornokok pedig jövedelmük egytizedrészével. Ince pápa azonkívül a sajátjából tekintélyes összeget helyezett kilátásba a hadjárat céljaira, melynek megindultát 1217. június 1-re tűzték ki, indulási helyül pedig Messinát és Brindisit jelölték meg.

III. Ince pápa a kereszties hadjárat megindultát nem érte meg. 1216. július 16-án meghalt Perugiában. Utódja, III. Honorius, egyéniség tekintetében különbözött Ince pápától, nem volt oly tetterős, mint az, de buzgósága a kereszties hadjárat iránt nem volt csekélyebb. A kereszt hirdetése tovább folyt és pedig nemcsak a Nyugaton, hanem a keleti részekén is, ahol Jacobus de Vitry, az akkoni püspök buzgólkodott főleg a kereszt hirdetése körül. Működése eleintén nehézségekbe ütközött, de lassanként eredményeket ért el. A keleti politikai helyzetről azonban nem volt tiszta képe, az a meggyőződés élt benne, hogv néhány ezer lovag elegendő volna a török hatalom megtörésére és a Szentföld felszabadítására, oly nézet, amely a helyzet teljes félreismerésén alapult.

A kereszties mozgalmat a nyugati részekén III. Ince halálával a megfeneklés veszedelme fenyegette. Honorius pápa mindent elkövetett ugyan a hadjárat érdekében, de a körülmények általában kedvezőtlenül alakultak. Angliában a kereszties mozgalom Földnélküli Jánosnak 1216-ban bekö-

vetkezett halálával zátonyra jutott, Franciaországban a nagyok a mozgalmat meglehetősen hidegen kezelték, II. Frigyes császár pedig, aki már 1215-ben felvette a keresztet, a németországi politikai alakulások miatt egymásután halasztotta el indulását a Szentföldre. Ilymódon a kitűzött időre, 1217 júniusára, csak néhány nyugati fejedelem indult útnak a kelet felé. Ezek között volt VI. Lipót osztrák herceg, II. Endre magyar király, Meraniai Ottó és még mások, akik 1217. október havában találkoztak Akkon előtt.

Párhuzamosan a nyugati előkészületekkel, folytak az előkészületek a keleten is. János jeruzsálemi és Hugó cyprusi királyok, valamint Bohemund fejedelem részéről. Seregeik Akkon alatt egyesültek a nyugati fejedelmek seregeivel. A haditerv eredetileg Egyptom ellen irányult, azonban az egyiptomi vállalatot hajók hiányában el kellett ejteni. November elején II. Endre magyar király vezérlete alatt a keresztes sereg megindult a Jordán felé és úgy látszott, mintha Damaskus ellen akarnának vonulni. Azonban a kereszteseknek nem ez volt a tervük, beérték azzal, hogy a Jordánon átkelve Kafarnaumig hatoltak előre és azután visszatértek. Az egész vállalkozás inkább portyázás számba ment, de alkalmas volt az ellenség megrettentésére, mely egy ideig komolyan félt Damaskus megtámadásától. Ezt követte november végén egy második vállalkozás, melyet azonban nem Endre király vezetett. Ez a vállalkozás a Táborhegyén emelt erődítmény elfoglalására irányult, de kudarccal végződött és a keresztesek kénytelenek voltak eredmény nélkül visszavonulni. II. Endre ezután a tripolisi területet látogatta meg, amelynek akkori ura IV. Bohemund antiochiai

fejedelem unokatestvére volt. Itteni tartózkodása alatt különösen a Johannita-rendet halmozta el nagy adományokkal, majd visszatért ismét Akkonba. A keresztesek harmadik vállalkozása — melyben Endre szintén nem vett részt — 1217. december közepén történt és a Jordán forrásvidékeire irányult. Ez a vállalkozás is eredmény nélkül végződött és 1218. elejére a keresztesek ismét visszatértek Akkonba. E vállalkozások lassankint meggyöngyítették a keresztesek erejét és nagy részük foglalkozni kezdett a hazatérés gondolatával. Maga Endre király is 1218-ban feladta a keresztes vállalkozást és visszatért Magyarországra, noha a pápai legátus ezért excommunicatióval fenyegette őt. A keresztesek egy része, így Lipót osztrák herceg is, még ott maradtak a Szentföldön, de egyelőre nem léptek fel támadólag. Csak 1218. folyamán kezdték meg újból az akciót a moslimek ellen, amidőn egy újabb, a rajnai és a fries vidékekről összegyűlt keresztes sereg érkezett Akkon alá.

Az Akkonban tartott haditanácson most határozatba ment, hogy az eredeti tervet megvalósítva Egyptom ellen vonulnak és Damiettet, a Nilus völgyének kulcsát veszik ostrom alá. Ebben az a remény is vezette őket, hogy Damiette elfoglalása maga után fogja vonni Kairó és Alexandria elestét és ezzel a török hatalom össze fog roppanni. Május 29-én ért a keresztes sereg Damiette alá, melyet a támadás váratlanul ért és ezért nem is volt felkészülve a védelemre. Mindazonáltal a város sikerrel ellenállt egy ideig az ostromnak, melyet János jeruzsálemi király, mint a keresztes sereg fővezére vezetett. Az első nagyobb eredményt augusztus 24-én érték el, amikor sikerült a Nilus közepén

fekvő és a várossal egy híddal összekötött tornyot elfoglalni. A keresztések által elért ezen eredmény oly hatással volt Malik-el-Adil szultánra, hogy belehalt. Fiai alatt megoszlott a birodalom, Malik-el-Kamil Kairóban, Malik-el-Muazzam Damaskusban ütték fel székhelyüket. Damiette ostroma tovább folyt és az észszerűség azt javalta volna, hogy a keresztések a Malik-el-Adil halálával bekövetkezett megoszlását birodalmának igyekezzenek kihasználni, ámde az nem történt meg. A keresztések egy része hazavonult. Az így támadt hézagokat ugyan kipótolták újabb kereszties csapatok, melyek Pelagius bíbornok legátus vezetése alatt érkeztek meg, de azért Damiette ostroma csak nagyon lassan haladt előre. A kereszties seregben belső viszálykodások törtek ki a fővezérlet körül Pelagius bíbornok legátus és János jeruzsálemi király között, ami szintén hátráltatta az ostrom lefolyását. A keresztieseknek végül sikerült Damiette teljes körülráolása, ami kapcsolatban a szultánságban kitört belmozgalmakkal, Malik-el-Kamilt békeajánlatokra bírta, melyek folyamán Jeruzsálem átadására is hajlandó volt. Ajánlata visszautasításra talált, az ostrom tovább folyt, melynek folyamán 1219. tavaszán a keresztések egy része, így Lipót osztrák herceg is, beleunva a hadakozásba, visszatért hazájába. Minthogy azonban időközben újabb kereszties seregek érkeztek meg, az ostromot tovább lehetett folytatni, míg végre november 5-én Damiette a keresztények kezébe került. Az oroszánrészt Damiette elestében Pelagius bíbornokot illette, aki ennek fejében magának követelte a város feletti uralmat. Csak nagy nehezen sikerült az e körül kitört visszavonást lecsendesíteni, és csakis úgy, hogy János

jeruzsálemi király távozásával fenyegetődött. A zsákmány felosztása körül újabb visszavonások törték ki, melyek véres harcokra vezettek, míg végre nagy nehezen sikerült az ellentéteket kiegyenlíteni. 1220. február 2-án a keresztések bevonultak Damiettebe, melynek templomait most átadták a keresztény vallás gyakorlásának.

Damiette eleste a keresztény világban osztatlan örömet váltott ki. Sokan a legvérmesebb reményeket fűzték hozzá és tényleg a szaracenok körében nagy lehangoltság volt észlelhető. A város elfoglalásához fűzött remények azonban nem teljesedtek be. Igaz, hogy a törökök ebben az időben leromboltattak egy egész sor erődítményt, köztük Jeruzsálem erődítményeit is, nem bizván, hogy azokat meg tudják védelmezni, azonban a keresztések fegyveres ereje sokkal csekélyebb volt, sem-hogy nagyobb szabású vállalkozásba foghattak volna. Nyertek ugyan a nyugati részekről újabb támogatást, de egyúttal megindult a sereg szétesése is. Az 1220. év ily módon nagyobb vállalkozás nélkül mult el, csak az év második felében fogtak hozzá Damiette felépítéséhez és a hadműveletek folytatásának előkészítéséhez. A keresztések lel-kébe lassanként visszatért az önbizalom és bátor-ság, és 1221. első felében elhatározták a hadjárat tovább folytatását, melynek vezetését II. Frigyes-nek kellett volna vállalni, aki a keresztés vezéreket megkereste, hogy megérkezte előtt ne fogjanak hozzá a hadi vállalatokhoz. 1221. első felében tényleg érkeztek német csapatok Damiette alá és Frigyes is útnak indított egy hajóhadat, őt magát azonban a szicíliai ügyek visszatartották az indulástól. Pelagius bíbornok ösztönzésére, aki nem hallgatott a keresztés vezérekre, elsősorban János

jeruzsálemi királyra, kik a hadjárat halasztását javalták, június 29-én útnak indult a sereg és egészen El Mansurah városáig nyomult előre. Malik-el-Muazzam szultán még a hadjárat megindulása előtt több ízben tett békeajánlatot, de elutasításra talált. Most újból előállott békeajánlattal, de Pelagius legátus ellenkezésén, aki túlzott követeléseket támasztott, meghiúsult a béke. Aszultán most támadólag lépett fel, átvágatta a megduzzadt Nilus gátjait, víz alá helyezte a keresztes tábor környékét és egyúttal megindította a fegyveres támadást is a keresztények ellen. A keresztény sereg erre elhatározta a visszavonulást, melyet augusztus 26. és 27. közti éjjelen akartak végrehajtani. A visszavonulási terv kitudódott, mire a törökök megtámadták a keresztény tábort. Pelagius bíbornok erre békeajánlatot tett, amit a szultán, kinek serege ki volt már fáradva, elfogadott. Augusztus 30-án megkötötték a béke, mely nyolc évre szól és amelyet csak koronás király mondhatott fel. A szultán megigérte a békeegyezségben a szent kereszt visszaadását, biztosította a kereszteseknek a szabad elvonulást, minek fejében a keresztesek kötelezték magukat Damiette visszaadására és a török foglyok szabadon bocsátására. A megegyezést kölcsönös kezesek kicserélése volt hivatva biztosítani. Szeptember 7-én megtörtént Damiette kiürítése és török kézre adása. Pár nappal előbb érkezett meg a II. Frigyes által útnak indított hajóhad. A rajta érkezett német keresztesek vezérei hallva a megegyezésről, tiltakoztak ugyan Damiette átengedése ellen és megpróbálták azt fegyverrel is megakadályozni, de eredmény nélkül. A keresztesek egyrésze most hazatért, egyrésze pedig Pelagius bíbornokkal és János jeruzsálemi királlyal

Akkonba ment, honnan 1222 őszén tértek vissza Európába.

Ily módon ez a keresztes hadjárat is kudarccal végződött. A kudarcért a források nagyrésze Pelagius bíbornok legátust okolja, mások a császárt hibáztatják. Tényleg a bíbornokot terheli elsősorban a felelősség a kudarcért, aki nem hallgatott a helyi viszonyokkal ismerős és a hadi műveletekben tapasztalt keresztény fejedelmekre, elsősorban János jeruzsálemi királyra, hanem a legtöbb esetben azok akarata ellenére erőszakolta ki a hadi vállalkozások megindítását. Másrészt Frigyes császárt is terheli a felelősség a kudarcért, aki keresztes fogadalmának beváltását folyton halogatta és a Damiette előtt táborozó sereget a hadjárat közeli megindításával hitegette, holott tudhatta, hogy az általa jelzett időben a hadjáratot nem fogja megindíthatni.

*

Amidőn II. Frigyes 1215. július 25-én Aachenben német királlyá koronáztatott, legelső cselekedete volt, hogy fölvéve a keresztet, alattvalóit újabb keresztes hadjáratra szólította fel. Frigyesnek 1217. június elején kellett volna útnak indulni, azonban erre nem került a sor. A helyzet Németországban még sokkalta bizonytalanabb volt, sem-hogy Frigyes megkockáztathatta volna birodalmát hosszabb időre elhagyni. IV. Ottótól még mindig féltenie kellett uralmát és csak Ottónak 1218. május 19-én bekövetkezett halála után gondolhatott komolyabban a keresztes hadjáratra. A politikai helyzet okozta tehát azt, hogy Frigyes kénytelen volt keresztes hadjáratát folyton elhalasztani, amely halasztáshoz a Szentszék, noha kellenlenül, de kénytelen volt hozzájárulni. Frigyes császár-

koronázása (1220. november 22.) és fiának, Henriknek királlyá választása után alkalmasnak látta végre az időt, hogy régóta tervezett hadjáratát megindítsa és 1221. augusztusára ki is tűzte az indulás idejét. Azonban erre ismét nem került a sor. Igaz, hogy 1221. nyarán Frigyes ösztönzésére a német urak egyrésze útnak indult és mint tudjuk, a Frigyes által felkészített hajóhad 1221. nyarán Damiette alá is érkezett, közvetlen a városnak török kézre való átadása előtt, de maga Frigyes újból halasztást kért a Szentszéktől, okul adván, hogy a császárkoronázás oly költségekbe verte őt, hogy képtelen a keresztes hadjárat költségeit fedezni. III. Honorius pápa 1222. márciusáig tényleg halasztást is adott Frigyesnek, akit Damiette elestének híre Palermóban ért, hol ép a keresztes hadjárat előkészületeivel foglalkozott. Az 1222—23. év eltelt anélkül, hogy a keresztes hadjárat ügye döntésre került volna. 1223. március havában Ferentinóban találkozott a pápa és a császár egymással, és ez alkalommal jelen voltak a találkozón János jeruzsálemi király, a jeruzsálemi patriarcha, a betlehemi püspök, valamint a János és a német lovagrend nagymesterei is. E találkozás alkalmával Frigyes kötelezte magát, hogy 1225. júniusában útnak fog indulni, a pápa pedig újból rendelkezett a kereszt hirdetése körül, egyúttal újabb keresztes adót engedélyezve, melyet nemcsak a papság, hanem a világiak is kötelesek voltak fizetni. János jeruzsálemi király ezután bejárta a francia és német részeket, hogy személyesen is agitáljon a hadjárat érdekében, azonban jelentősebb eredményeket nem ért el.

Frigyes császár személyesen is kezébe vette a keresztes hadjárat ügyét. A hajóhad felszerelése és

szervezésének irányítását maga végezte, azonkívül mások is nagy buzgalmat fejtettek ki a mozgalom érdekében, de a remélt eredmény nem következett be teljesen, jóllehet a Keletről is biztató hírek érkeztek, különösen Egyiptomból. Itt az alexandriai patriarcha jelentése szerint a régi Fatimida-dinasztia hívei sorából számosan voltak hajlandók a keresztesekhez csatlakozni. Mindennek dacára a keresztes hadjárat újabb halasztást szenvedett. Az 1225. július 25-iki san-germanói egyezségben III. Honorius pápa kénytelen volt beleegyezni, hogy Frigyes indulása 1227. augusztus havára halasztásuk el. Frigyes ebben az egyezségben kötelezte magát, hogy a mondott időben 100 szállító hajóval és 50 gályával induland útnak, két évig fog a Szentföldön tartózkodni és a költségek fedezésére 100.000 uncia aranyat tesz le biztosíték gyanánt. Kötelezte magát, hogy 1000 lovaggal fog útnak indulni és azonkívül még 2000 lovak részére fedezi a költségeket.

Amidőn Frigyes császár 1222-ben a keresztes hadjárat megindítására kötelezettséget vállalt, eljegyezte magát János jeruzsálemi király leányával, Jolantával. Az eljegyzés a pápa ösztönzésére jött létre, aki ily módon vélte Frigyeset még jobban a keresztes hadjáratnak megnyerni. Az esküvőt 1225. novemberében tartották meg Brindisiben, miután azt megelőzőleg Jolantát Jeruzsálemben megkoronázták a jeruzsálemi királyság koronájával. Frigyes ezzel a házassággal igényt szerzett a jeruzsálemi királyságra és az esküvő után azzal a követeléssel fordult apósához, János jeruzsálemi királyhoz, hogy mondjon le minden jogáról a királyságra. Egyúttal rögtön felvette a jeruzsálemi királyi címet és fogadta a neje kíséretében jött syr

nagyok hódolatát. Frigyesnek ez az eljárása felidézője volt a konfliktusnak közte és apósa között, amit természetesen ismét a keresztes hadjárat színtjévé vált.

Frigyes császár mielőtt a keresztes hadjáratra megindult volna, a birodalom ügyeinek, főleg az olasz ügyeknek rendezése céljából 1226. húsvétjára birodalmi gyűlést hívott össze Cremonába. A gyűlésnek tárgyai között a lombard ügyek rendezése és a keresztes hadjárat ügye mellett a császári jogok megvédésére alkalmas intézkedések meghozatala is szerepelt. Az utóbbi pont összeütközésbe hozta Frigyes a lombard városokkal, melyek érdekeik megvédése céljából szövetségre léptek egymással. Az egymással ellentétes érdekek csakhamar kiélesítették a viszonyt a császár és a városok között. Frigyes a keresztes hadjáratra való tekintettel kerülni kívánta az összeütközést és tárgyalásokba bocsátkozott a városokkal, de ezek a tárgyalások nem vezettek eredményre. Frigyes birodalmi átokkal sújtotta a városokat, Honorius pápa pedig 1227. januárjában kimondotta felettük az interdictumot.

Néhány héttel az interdictum kimondása után — március 18-án — meghalt III. Honorius pápa. Utódja Hugó ostiai bíbornok-püspök lett, mint pápa IX. Gergely, aki mindjárt trónralépte után figyelmeztette Frigyes keresztes fogadalmának teljesítésére, értésére adva, hogy a pápa újabb halasztásba nemcsak hogy nem fog beleegyezni, hanem ellenkezőleg ily halasztás a császárnak egyházi átokkal sújtását vonná maga után. Frigyes tisztában is volt azzal, hogy a pápától nem fog halasztást nyerhetni és ezért komolyan folytatta az előkészületeket. A keresztes mozgalom időköz-

ben mindenfelé nagyobb arányokat öltött, főleg Németországban, hol különösen Salza Hermann a német lovagrend nagymestere fejtett ki nagy buzgalmat a hadjárat érdekében és ahol 1227. tavaszától kezdve tekintélyes számú csapatok készültek fel és indultak útnak a gyülekező helyül kijelölt Brindisi felé. Németországnak különösen fries részein volt erős a mozgalom, mely Angliában is nagyobb mérvet öltött. Franciaországban a mozgalom csekélyebb mértékben nyilatkozott meg, mert itt az albigensek elleni hadjárat kötötte le az ország erejét. Az útnak indult német csapatok nagyrésze el is jutott Brindisibe. Útközben a szokatlan hőség és a nélkülözések erősen megtizedelték a kereszteseket, akik kifáradva és elcsigázva értek el Brindisibe, hol csakhamar több ezer főnyi sereg gyült össze. Ekkor kitűnt, hogy ezek elhelyezése és ellátása körül nagy mulasztások történtek, a seregek nagy nélkülözéseket szenvedtek és soraikban a dögvész is kezdett pusztítani. Frigyes ily körülmények között siettetten az elindulást, személyesen vezette a szükséges intézkedéseket és 1227. szeptember 9-én, noha beteg volt, maga is útnak indult. El is jutott Otrantóig, ahol Lajos thüringiai tartománygróf a járványnak áldozatul esett. Orvosai tanácsára Frigyes most elhatározta, hogy visszafordul. A sereg fővezérletét Henrik limburgi hercegre ruházta, aki tovább folytatta az utat, Frigyes pedig szeptember 29-én visszatért Brindisibe azzal, hogy a következő év tavaszán fog útnak indulni.

Brindisiből tudatta Frigyes a történeteket Gergely pápával. Jóllehet, követei útján részletesen kifejtette elhatározása okait, a pápa Frigyes visszatérében a vállalt keresztes fogadalom megszegését

látta és ezért el volt határozva Frigyes felett kimondani az excommunicatiót. Ezt szeptember havában meg is tette és még két ízben, 1227. novemberében és 1228. márciusában megújította, miután azok a tárgyalások, melyeket Frigyes a pápával megindított, hogy őt engedékenységre bírja, eredményre nem vezettek.

Frigyes császár 1228. tavaszán vette a hírért annak, hogy a keleti részekben a helyzet a kereszties hadjáratra nézve kedvezően alakult. A keleti részekben Damiette visszafoglalása után Malik-el-Adil szultán fiai között kitört a polgárháború és Malik-el-Kamil egyiptomi szultán követséggel kereste fel Frigyest, akinek szövetségét és támogatását kérte testvére, Malik-el-Muazzam damaskusi szultán ellen. Frigyes a kérelmet teljesítette és Tamás aurai gróf vezetése alatt néhány száz főnyi csapatot küldött Malik-el-Kamilnak. Malik-el-Muazzamnak 1227. november 12-én bekövetkezett halála azonban megváltoztatta a helyzetet és már most kétséges volt, vajjon Malik-el-Kamil továbbra is állni fogja-e a Frigyesseli megállapodást, kinek támogatására testvére halála miatt nem volt már rászorulva.

Frigyes császár, aki időközben a hadjárat elhasszítását egy manifesztumban is megindokolta, melyet Rómában is közzététetett, tovább folytatta az előkészületeket és 1228. június 28-án tényleg útnak indult Brindisiből, miután seregének tekintélyes részét már előre küldte volt. Az egyházi átok kimondása dacára a keresztiesek túlnyomó része követte őt és csak egy kis rész tartotta magát távol. Frigyes útját Cypruson át vette. Július 21-én kötött ki Limissóban, hol a sziget nagyjai nagy tisztelettel fogadták. Frigyes cyprusi tartózkodását arra

használta fel, hogy a birodalomnak VI. Henrik óta feledésbe ment fennhatóságát a sziget felett újból elismerésre juttassa. Felszólította az ifjú Henrik cyprusi király gyámját, Jánost, hogy kormányáról neki mint császárnak számot adjon és egyúttal követelte a nagyoktól is a hűségeskü letetését. Fölépését eredmény koronázta, János kénytelen volt Frigyesnek a Henrik feletti gyámságot átengedni, megtartván továbbra is a kormányzat vezetését, de elismerve ő is, a nagyok is a császári fennhatóságot Cyprus felett. Szeptember 7-én érkezett Frigyes Akkonba, hol dacára excommunicált voltának, a keresztény lakosság is nagy örömmel fogadta őt. Serege nem volt nagy, körülbelül 10.000 gyalogosból és 800 lovagból állott. Nagyobb vállalatokba tehát nem bocsátkozhatott, már csak azért sem, mert az excommunicatio hatása időközben mégis mutatkozni kezdett, így a jeruzsálemi patriarcha, valamint a lovagrendi nagymesterek vonakodtak őt támogatni. Frigyes számolt is ezzel, a fővezérség tényleges gyakorlását átruházta Salza Hermannra, Filanghieri marsallra és Montbéliardi Ottóra, azonkívül más engedményeket is tett, hogy az aggodalmaskodók lelkiismeretét megnyugtassa. A kereszties sereg csakhamar útnak indult Jaffa felé, de egyúttal tárgyalások is indultak meg Frigyes és El-Kamil között, aki a testvére halálával beállott politikai változások miatt a Frigyessel kötött megállapodásra nem helyezett nagy súlyt. Frigyes ennek következtében mérsékelte követeléseit s hosszas tárgyalások után 1229. február 18-án létrejött a két fejedelem közt a megegyezés. El-Kamil átengedte Frigyesnek Jeruzsálemet, melynek megerősítésére is jogot nyert, Betlehemet és még néhány várost, azonkívül Sidont és a Tyrus és Jaffa közti tenger-

parti területet. Kivétetett a jeruzsálemi Omar-mecset és környéke, mely a törökök birtokában maradt, kik jogot nyertek e helyet fegyver nélkül látogatni, valamint Betlehemet is. A megegyezés továbbá biztosította Antiochia és Tripolis fennmaradását, de kimondatott egyúttal, hogyha e részek maguk lépnének fel támadólag a szultán ellen, a császár nem fogja őket segíyezni. A megegyezés és a vele együtt járó fegyverszünet tíz évre szólott.

A megegyezés megkötése után Frigyes Jeruzsálem felé vette útját, ahova március 17-én vonult be. Salza Hermann német nagymester tanácsára Frigyes ügyelt arra, hogy jelenlétében, miután egyházi átok alatt állott, egyházi funkciók ne végeztessenek. Meglátogatta ugyan a Szentsír templomát és március 18-án maga tette ott fejére a királyi koronát, de istentiszteletet nem tartatott. Koronázása után az egybegyűlt néptömeghez beszédet intézett, amelyben kifejtette az okokat, amelyek őt a keresztes hadjárat megindításában oly hosszú ideig akadályozták. Harmadnapra a koronázás után Frigyes elhagyta Jeruzsálemet és visszatért Akkonba.

A keleti kereszténység egy része azonban, élén Gerald jeruzsálemi patriarchával, elégedetlen volt a Frigyes által elért eredményekkel. A patriarcha főleg Frigyesnek a szultánnal kötött egyezségével volt elégedetlen s azonkívül Frigyes exkommunikált volta is hozzájárult az elégületlenség megnyilatkozásához. Jeruzsálem keresztény lakossága meglehetősen hidegen viselkedett Frigyesse szemben és ez bírta rá részben Frigyesre, hogy a városból oly gyorsan távozott. Gerald patriarcha a koronázás utáni napon ki is mondta az interdictumot a város felett, melynek okául azt adták, hogy a városban moha-

medán istentisztelet tartatott, de valószínű, hogy a tulajdonképeni ok Frigyesnek ott tartózkodása volt.

Frigyes császár Akkonba visszatérve, nem sokáig maradt már a Szentföldön. Alighogy Akkonba visszatért, nyugtalanító hírek érkeztek hazulról. E hírek a délolaszországi részekben beállott komplikációkról szóltak, hol a Szentszék csapatai betörték a szicíliai királyság területére. Frigyes erre elhatározta a hazatérést. 1229. május 1-én indult vissza és június 10-én kikötött Brindisiben. Visszatérte megváltoztatta a délolasz helyzetet, a pápai csapatok visszavonultak, de az ellentétek a pápa és császár között még hosszabb ideig fennmaradtak. Csak 1230. július 23-án jött létre a kibékülés a pápa és a császár között, mire a pápa augusztus 28-án feloldotta őt az egyházi átok alól. Ez magával vonta az interdictum visszavételét Jeruzsálem felett is, amivel egy időre a béke és nyugalom a keleti részekben is helyreállott.

IX. (Szent) Lajos első keresztes hadjárata. (A hetedik keresztes hadjárat.)

A II. Frigyes keresztes hadjárata után a keleti részekben beállott nyugalmat megzavarták nem-sokára a cyprusi események, ahol a császári uralom megbuktatására irányuló törekvés csakhamar nagy mérveket öltött. Frigyes császár, amidőn keresztes hadjáratára megindult, Cyprus szigetén megállva, ismét elismertette ott a birodalom fennhatóságát és jogait. Ez az elismertetés, mint tudjuk, nem ment minden erőszak nélkül és különösen Henrik cyprusi király gyámjának, Ibelin Jánosnak, Beirut urának érdekeit sértette, ki kénytelen volt a

gyámi kormányról lemondani, melyet Frigyes a szigetet őt legelőkelőbb nemesére bízott. Ibelin János csak kedvező alkalomra várt, hogy Frigyes ellen újból föllépjen és számított e tekintetben a sziget nemességének a császári uralommal elégedetlen részére, amely a császár intézkedéseivel érdekében látta magát megsértve. Amidőn Frigyes visszatért Európába, a császárellenes párt Cyprus szigetén akcióba lépett és Ibelin Jánost hívta segítségül, aki élére állva a mozgalomnak, megindította a harcot a császári uralom megbuktatására. 1229. június 24-én Nikosia mellett János fényes győzelmet aratott a császárpárti csapatok felett, úgy hogy 1230. tavaszára uralma Cypruson újból el volt ismerve. Frigyes csak 1231-ben gondolhatott arra, hogy a keleti ügyekkel foglalkozzék. Filanghieri Richard marsall vezetése alatt csapatokat küldött a keleti részekre, de Cyprus szigetét nem sikerült elfoglalni. Sikerült ellenben Beirutot bevenni, mire Filanghieri Akkonba ment, ahol a jeruzsálemi királyság nagyjait igyekezett megnyerni az Ibelin János elleni vállalkozásra. Ezirányú fáradozásai nemcsak hogy nem vezettek eredményre, hanem a császárellenes hangulat terjedni kezdett. Ebbe az időbe esik a jeruzsálemi nagyok közt az úgynevezett Hadrián-confraternitas megalakulása is, melynek célja volt a királyság szabadságát és jogait a császári uralommal szemben megvédeni. A mozgalom a császárság ellen mind nagyobb mérvet öltött, maga Ibelin János személyesen jelent meg a beiruti részekben és miután a szövetkezett császárellenes pártnak sikerült az Akkonban horgonyzó császári hajókat elfoglalni, 1232. június 15-én Agridinél csatára került a sor, amely a császáriak vereségével végződött. Filanghieri marsall nem sokkal utóbb elhagyta a

Keletet és visszatért Európába. Távozása után a császárellenes mozgalom sikeresen terjedt tovább, úgy hogy 1233-ban a császári uralom Cyprus szigeten teljesen megszűntnek volt tekinthető.

A Frigyes császár és El-Kamil között kötött meg egyezés 1239-ben volt lejárában. A szultán a meg egyezést pontosan be is tartotta és török részről nem történt kísérlet a béke megbontására. El-Kamilnak 1238. márciusában bekövetkezett halála után fiai, Abu Bekir és El Malik Ejub, követ ték őt az uralomban, melynek birtoka körül a test vérek között csakhamar véres belharcok törtek ki. Ezek a belküzdelmek is hozzájárultak ahhoz, hogy a keresztények aránylag kevés háborgatásnak voltak kitéve. Időközben IX. Gergely pápa két ízben is, 1231-ben és 1234—37-ben felszólította a keresztény világot újabb keresztes hadjárat megindítására. Frigyes császár, tekintettel a fennálló fegyverszü netre, igyekezett a pápát a keresztes hadjárat elha lasztására rábírní, ami nagynehezen sikerült is neki. A Malik-el-Kamil halála után kitört belhar cok a helyzetet újabb keresztes hadjáratra kedve zően alakították és 1239. őszén a nyugati részek en több helyt mutatkozott a keresztes mozgalom. Theobald champagnei gróf navarrai király 1239-ben fölvette a keresztet és útnak indult a keleti részek felé. Maga Frigyes császár is úgy tervezte, hogy résztvesz a hadjáratban, azonban időközben újra kitört közte és a pápaság között a küzdelem, melynek folyamán a pápa őt másodízben sujtotta egyházi átokkal. Frigyes ily módon akadályozva volt abban, hogy a keresztes hadjáratra megindul jon és így Theobald egymaga indult útnak és 1239. szeptemberében Akkonba érkezett, hol a jeru zsálemi királyság nagyjai csatlakoztak hozzá.

Az egyesült keresztény sereg Damaskus ostromát határozta el, azonban erre nem került a sor. A keresztény seregben hiányzott a szigorú fegyelem és ez csakhamar megbosszulta magát. Az egyes csapatvezérek saját felelősségükre kalandozások és portyázásokba bocsátkoztak, melyek lassankint valóságos rablóhadjáratokká váltak. 1239. november 13-án keresztény seregek Askalon mellett vereséget szenvedtek, ami eldöntötte a hadjárat további sorsát. Theobald a csatavesztés után tárgyalásokat indított meg az egyiptomi szultánnal, de mielőtt még e tárgyalások befejezést nyertek volna, a helyzet a keresztények hátrányára változott. A keresztes seregek veresége fölkellette újból a törökök bátorságát, ismét támadólag léptek fel és sikerült is nekik Jeruzsálemet újból hatalmukba keríteni. A török fejedelmek között mutatkozó belső egyenetlenkedések reményt nyújtottak ugyan arra, hogy a keresztényeknek végül mégis sikerülni fog eredményeket elérni, azonban Damaskus mellett újabb vereséget szenvedtek. A damaskusi vereség felidézője lett a keresztények soraiban is a visszavonásnak és viszálykodásnak, melyre a talaj úgyis elő volt készítve és ez siettette Theobald visszatérését, aki 1240. szeptemberében beleunva a belső viszálykodásba, elhagyta a Szentföldet és visszatért hazájába.

Visszatérte után a Keleten tovább folytak a küzdelmek. A visszamaradt keresztesek 1240-ben újabb támogatást nyertek a Cornwallisi Richard — III. Henrik angol király testvére, II. Frigyes sógora — vezetése alatt Angliából jött keresztes seregben. Richard csakhamar tájékozódott a keleti viszonyokról s miután látta, hogy a rendelkezésére álló fegyveres erővel nagyobb szabású eredménye-

ket aligha fog elérhetni, tárgyalásokat indított meg a török fejedelmekkel, elsősorban az egyiptomi szultánnal, tovább folytatva a Theobald által megindított tárgyalásokat. Sikerült is neki a tárgyalásokat kedvező eredménnyel befejezni, visszaszerezte ismét Jeruzsálemet, befejezte továbbá Askalon megerősítését, miáltal a jaffai részek birtokát biztosította, úgy hogy vállalkozása reális eredményeket tudott felmutatni. 1241. tavaszáig maradt Richard keleten, ekkor visszatért Angliába. Távozása után ismét kitörtek a belharcok a keresztény részekén, egyrészt kiújult ismét a régi ellentét a templomosok és johanniták között, másrészt a császárellenes mozgalom is újból feltámadt, ami természetesen előmozdította és megkönnyítette a törökök újabb térfoglalását. Ejub egyiptomi, Ismael damaskusi és Nasir keraki szultánok között folyt elsősorban a vetélkedés a keleti részek feletti uralomért és ebbe a küzdelembe a keresztények, jelesül a templomos rend is belevonatott. Az utóbbiak Ismael és Nasirral léptek szövetségre Ejub ellen, mire Ejub a chovaresmiekhöz fordult segítségért, akik 1244-ben Ejub segítségére sietve, elfoglalták Jeruzsálemet, melyet nagyrészt feldúltak és kiraboltak. 1244. október 17-én került a sor a döntő csatára egyfelől a szövetkezett keresztény-islam seregek, másfelől a Bibars — későbbi egyiptomi szultán — vezérlete alatt álló egyiptomi-chovaresmi sereg között Gaza mellett. A csata a keresztiesek teljes vereségével végződött, a lovagrendek tagjainak nagy része a csatamezőn lelte halálát. Ejub szultán most ura lett a helyzetnek. A következő években egyik eredményt a másik után érte el, 1245-ben elfoglalta Damaskust, két évvel reá Tripolis és Askalon kerültek birtokába. Az általa meghódított területekkel

kiegészített birodalma most majdnem elérte Saladin birodalmának terjedelmét és úgy látszott, hogy már csak rövid idő kérdése, hogy mikor fog a keleti keresztény uralom teljesen megszűnni. Ekkor indult meg a nyugati részeken az újabb keresztes mozgalom, melynek vezére IX. Szent Lajos, Franciaország királya volt.

A pápai trónon 1243. június 28-ika óta IV. Ince pápa ült, aki egyik legfőbb feladatául tekintette a keleti események, a gazai vereség és Jeruzsálem eleste hírének megérkezte után az új keresztes hadjárat megindítását. Az 1245. évi lyoni zsinaton több erre vonatkozó rendelkezést is tett s négy évre általános békét rendelt el, a költségek fedezésére az egyházi jövedelmek egyhuszad részét engedélyezte és intézkedéseket tett, hogy a kereszt hirdetése megkezdődjék. Azonban a pápa és Frigyes császár között tovább folyó küzdelem kétségessé tette a pápa akciójának eredményét. IV. Ince újból kimondotta az egyházi átkot Frigyes felett és alattvalóit feloldotta a hűségeskü alól. Ily módon Frigyes elindulása egy újabb keresztes hadjáratra legalább is meg volt nehezítve. A pápa és a császár közti konfliktus kedvezőtlenül befolyásolta ilyformán a keresztes mozgalmat, mely csakhamar ellanyhult. Pedig a keleti kereszténység helyzete ebben az időben javulni kezdett. A császárellenes mozgalom eredménye volt 1246-ban Cyprusnak és Jeruzsálemnek egy kézben, Henrik cyprusi király kezében való egyesítése, ami lehetővé tette a keleti kereszténység erejének szorosabb egyesítését. Önerejéből azonban Henrik király sem volt képes magát a törökök ellenében fenntartani és ezért ő is a nyugatról várt támogatást, miután máshonnan nem várhatott segílyt.

IX. Lajos francia király 1244. decemberében, súlyos betegsége alatt tett fogadalma folytán fölvette a keresztet, jóllehet, nemcsak hozzátartozói, hanem az ország nagyjai is igyekeztek őt visszatartani az úttól. Lajos azonban nem tágított, megmaradt elhatározása mellett és hozzálátott csakhamar hadjárata előkészítéséhez. A lyoni zsinatot követő francia birodalmi gyűlésen határozatba ment a hadjárat, de azért még néhány évig eltartott, amíg Lajos tényleg útnak indulhatott. Arról, hogy egy általános, európai jellegű hadjáratot indítson meg, nem lehetett szó, ennek útját állta a pápa és a császár közötti konfliktus is. Lajos megkísérelte ugyan a pápa és a császár közti kibékülést létrehozni, de eredmény nélkül. Angliában és az északi államokban a kereszties mozgalom csak gyér eredménnyel járt és Franciaországban sem öltött a mozgalom oly méretet, mint ahogy remélték. Lajos hosszas előkészületek után — főleg az ország belállapotainak rendezésére tett intézkedések vettek sok időt igénybe — 1248. június havában útnak indult. Kíséretében volt többek között Jean Joinville, a kereszties hadjárat történetírója is. A hangulat Franciaországban nem volt kedvező a kereszties hadjáratra és a kereszties sereg nem egy helyt kénytelen volt fegyverrel kezében magának az utat kieroszakolni. Lajos Aigues-Mortesban szállt hajóra és szeptember havában szerencsésen elérte Cyprus szigetét, hol téli szállásra rendezkedett be. Ez elhibázott dolog volt, mert a seregnek csakhamar nélkülözésekkel kellett küzdenie, melyek következményekép járványok kezdték a sereget tizedelni. Cyprusi tartózkodása alatt vette Lajos a hírt, hogy az egyiptomi szultán a templomosok és johanniták közbenjöttével kész vele tárgyalásokba bocsátkozni,

azonban Lajos ezt az ajánlatot visszautasította. Támogatta ellenben néhány száz főnyi csapattal Bohemund antiochiai fejedelmet és megígérte Balduin konstantinápolyi császárnak, hogy a kereszties hadjárat befejeztével őt is támogatásban fogja részesíteni. 1249. május havában Lajos tovább indult. Hadműveletei alapjául, általános meglepetésre, azonban nem Syriát, hanem Egyiptomot választotta. Hogy mi birta őt erre, azt nem tudjuk. Lehet, hogy IV. Ince és II. Frigyes tanácsára határozta magát erre, de lehet, hogy az egyiptomi szultán erejének gyengeségéről elterjedt hírek gyarkoltak rá elhatározó befolyást. Június 5-én Lajos partra szállt Egyiptomban és már két nappal reá Damiette kezébe került. Egyiptom szultánja, Ejub, ekkor újabb békeajánlatot tett, de ismét eredmény nélkül. Lajos tovább folytatta hadi vállalatát, Kairó felé szándékozott vonulni, de útközben El Mansurah váránál megakadt előnyomulása. Lajos ostrom alá fogta a várost, de az ostrom várakozás ellenére sokáig elhúzódott. Közbejött Ejub szultán halála, kinek utódja, Turanschah, erélyes intézkedéseket tett a város felszabadítására. A kereszties sereg a damiettei nilusi ág és a csatorna közti területre volt beékelve és csakhamar válságos helyzetbe jutott.

A megkísérlett támadás El Mansurah ellen eredménytelen maradt, sőt a támadó csapat jórészt meg is semmisült. Lajos most békét ajánlott a szultánnak, kinek Jeruzsálem visszaadásáért Damiettet kínálta fel cserére, de eredmény nélkül. Lajos most kénytelen volt visszavonulni, nyomon követve a szultán által, aki a kifáradt és elcsigázott keresztény sereget bekerítve, legnagyobb részét elfogta. Maga Lajos és testvérei is a szultán fogságába kerültek. Csak Damiette visszaadása és 200.000

arany lefizetése ellenében nyerte vissza Lajos szabadságát és kénytelen volt magát még egy tíz évre terjedő fegyverszünetre is kötelezni.

Damiette átadása után Lajos Akkonba ment, hol hosszabb ideig tartózkodott, noha hazulról nyugtalanító hírek érkeztek. A király fogságával kapcsolatban halála híre is elterjedt, ami csakhamar komplikációkra vezetett Franciaországban. Lajos azonban tovább maradt a keleti részeken és tárgyalásokat folytatott az egyiptomi szultánnal a fogoly keresztények szabadonbocsátása érdekében. Eredményt sokáig nem ért el és csak midőn azzal fenyegetődött, hogy a damaskusi szultánnal lép összeköttetésbe, tudta célját elérni. Időközben hazulról több ízben kért segítséget és testvére visszatérve Franciaországba, felszólította a lakosságot újabb keresztes hadjáratra, de a várt eredmény nélkül. A lakosság felsőbb rétegei, főleg a francia nagyok, elutasítólag viselkedtek a felhívással szemben és csak az alsóbb néposztályban talált a felhívás visszhangra, főleg Jakabnak, a magyar származású cisztercitának prédikációi következtében. Mintegy 60—100.000 főnyi sereg verődött össze, melyet a Pastorellek neve alatt ismer a történelem. Ezek legnagyobb részt kalandorokból és elzüllött elemekből kerültek ki és csakhamar a papság és a vagyonosabb osztály ellen fordultak, ami aztán csakhamar rablásra és pusztításra vezetett mindenfelé. Ez arra készítette végül is az egyházat, hogy egyházi cenzurákkal lépjen fel Jakab szerzetes ellen, aminek következtében a mozgalom csakhamar összeroppant, a gyülelevész sereg elhagyta vezérét és lassankint széjjeloszlott.

II. Frigyes császár időközben meghalt és végrendeletében 100.000 aranyat hagyott a szentföldi had-

járat céljaira. Azonban e hadjáratok eredménytelen kimenetele, az utolsó hadjáratral kapcsolatos események, így a Pastorellek mozgalma Európaszerte növelték az ellenszenvet a keresztes mozgalommal szemben. Lajos király ezalatt elzarándokolt a Szentföldre, meglátogatta Názáretet és más szent-helyeken is megfordult. Szentföldi tartózkodása alatt a damaskusi szultán kereste vele az összeköt-tetést, tárgyalásokat akart vele megindítani, de ezekből nem lett semmi.

Időközben az egyiptomi és damaskusi szultánság közti ellentétek fokozatosan megnövekedtek, úgy hogy a helyzet válságosra fordult. A damaskusi szultán támadólag lépett fel és seregei egészen Gazáig nyomultak előre. Az egyiptomi szultán ekkor szövetséget ajánlott fel Lajosnak. A szövetségi ajánlat 15 évre szólt és biztosította volna a francia királynak a jordánoninnyi egész vidéket és a hadizsákmány felét. Lajos ezt az ajánlatot 1252. március havában elfogadta és indulását májusra tűzte ki. Meg is tette előkészületeit, de miután a damaskusi seregek újból megkezdték az előnyomulást, nem mert megmozdulni. Az egyiptomi szövetség ilyformán csakhamar felbomlott, sőt 1253-ban az egyiptomiak a damaskusi szultánnal békére léptek anélkül, hogy Lajost e békébe belefoglalták volna. Lajos erre, miután időközben hírért vette, hogy anyja, aki távollétében otthon a kormányügyeket intézte, meghalt, 1254. április havában visszaindult Franciaországba.

IX. (Szent) Lajos második keresztes hadjárata. (Nyolcadik keresztes hadjárat.) Utómozgalmak.

IX. Lajos első keresztes hadjáratáról azzal az elhatározással tért vissza, hogy mielőbb újabb keresztes hadjáratot fog a Szentföldre megindítani. Elhatározását egyelőre nem valósíthatta meg. A politikai alakulások országában nem engedték meg távozását s azonkívül a keresztes eszme iránt a Nyugaton már távolról sem mutatkozott oly lelkesedés mint régebben. Pedig a keleti részek helyzete sürgette az újabb beavatkozást, melyre a viszonyok elég kedvezően alakultak. A keresztény államok zilált helyzete egyenesen megkívánta az erélyes beavatkozást, hogy újból ellentállásra képesekké váljanak. A keleti keresztény államokban hiányzott elsősorban a belső egyetértés. A keleti részek megoszlottak az uralkodó személyét illetőleg. Egy részük a Stauf Konradinban látta törvényes urát, a másik II. Hugó cyprusi királyt ismerte el. A keleti részek nagyjai általában a saját érdekeiket tartották szemelőtt, a lovagrendek egymásközi féltékenykedése még jobban növelte az általános zavart és ehhez járultak a szentföldi kereskedelmi telepek egymásközi viszálykodásai, melyek a genuaiak és velenceiek között nyílt harcra is vezettek. Viszont az izlamita államok helyzete sem volt rózsás. A harcok a hatalom birtokáért az egyes izlam államok között nemcsak hogy nem szüntek meg, hanem még élesebben folytak tovább és azonkívül ebbe az időbe esett a nagy mongol invázió, mely az izlamita államokat komoly veszedelemmel fenyegette. A mongol terjeszkedési politika a XIII. század közepén kezdett nagyobb ará-

nyokat ölteni, amidőn 1253-ban Hulaghu vezérlete alatt betörték Elő-Ázsiába, majd az Assassinok sektáját verve le, Bagdad felé tartottak. 1260-ban Halebet foglalták el, de Manga kánnak halála hírére visszafordultak.

A mongol támadások támogatásra találtak a syr keresztényeknél. Ezek a mongolokkal közös ellenségüknek tekintették a törököket és így szövetségre léptek a mongol fejedelemmel. A mongol terjeszkedés 1260-ban Egyptom határához közel jutott. Itt az Ejubidák dinasztiáját felváltotta a mamelukok uralma. 1259-ben Kotur mameluk fejedelem foglalta el Egyptom trónját. 1260. szeptember 3-án ütközött meg Kotur Sichem közelében a mongol seregekkel. A csata Kotur győzelmével végződött és következménye volt, hogy csakhamar egész Syria uralma alá került. Röviddel reá Koturt megfosztotta trónjától Bibars szultán, aki 1260-ban Kotur meggyilkolása után a keleti tartományok korlátlan urává lett.

1261-ben a konstantinápolyi latin császárságnak is vége szakadt. A Palaeolog-dinasztiából származó VIII. Mihálynak sikerült Konstantinápolyt birtokába keríteni, mire II. Balduin császár elmenekült birodalmából. A trónt most újból a Palaeolog-dinasztia foglalta el, de nemsokára megindultak a kísérletek a latin császárság újbóli helyreállítására. E kísérletek a kereszténység nagy feladatát, a Szentföld visszafoglalását egy időre háttérbe szorították. Halasztást szenvedett a keresztes hadjárat terve továbbá azáltal is, hogy ismét felújult a régi normann politika, mely az alsóolaszországi hatalmaknak Epirus és Macedoniára való igényeinek érvényesítését kísérlette meg.

Ebben az időben lép a pápai trónra IV. Orbán,

akivel megkezdődik a francia befolyás érvényrejutása az egyház legfőbb méltóságában. Pontifikátusának jelentősége abban a törekvésében áll, hogy a Staufok helyét Alsó-Olaszország és Szicília trónján francia származású uralkodó foglalja el. Viszszatért IV. Ince pápa politikájához és annak jelöltjét, Károly provencai grófot, IX. Lajos testvérét igyekezett a szicíliai trón elfoglalására rábírni. 1264-ben létrejött a megegyezés a pápa és Károly között, Károly elvállalta a szicíliai királyságot és Orbán pápa ennek következtében a Franciaországban a keresztes hadjárat céljaira kivetett tizedet a szicíliai expedíció költségeire rendelte fordítani. Ezzel IX. Lajos keresztes hadjárata ismét háttérbe szorult. Károly 1265-ben megkezdte olaszországi hadjáratát, melyet a Szentszék teljes erejével támogatott, ami elvonta figyelmét a keleti eseményektől. Pedig a keleti részekeken ekkor nagy változások mentek végbe. Konstantinápoly elfoglalása a Palaeologok által 1261-ben, kiket a velük kötött szerződés értelmében a genuiaiak támogattak vállalkozásukban, megalapította a keleti vízeken Genua túlsúlyát Velencével szemben. A szövetség Velence diplomáciai ügyessége és a genuiaiak erőszakoskodásai következtében csakhamar felbomlott és már 1265-ben Velence lépett a görög császársággal szövetségre. A keleti részeken Bibars szultán ugyanekkor ismét megkezdte terjeszkedési politikáját és Caesarea elfoglalásával megbontotta a keresztény területeket. Mindezen események a keresztes hadjárat megindítását javalták, azonban a viszonyok a nyugati részeken erre nem voltak kedvezők. Az egyháznak és védencének, Károlynak szorult helyzete a délolasz részeken kizárta azt, hogy a Szentföld érdekében ezeken a részeken

bármely akció is megindítható legyen és csak az 1266. évi február 26-iki beneventi ütközet után, mely Manfréd bukásával végződött, alakult az általános helyzet kedvezően a keresztes hadjáratra.

A pápai trónon ekkor már IV. Kelemen ült, aki Lajos francia királlyal együttesen karolta fel a keresztes hadjárat ügyét. 1266. elején a pápa a keresztes hadjárat megindulását 1267. tavaszára tűzte ki. Bibarsnak újabb terjeszkedései a keleti részekén kívánatosá tették a hadjárat mielőbbi megindítását, azonban annak sorsa sok tekintetben Károly szicíliai király állásfoglalásától függött. Arra nem igen volt kilátás, hogy Károly bátyjának vállalkozását támogatni fogja. Egyrészt helyzete Dél-Olaszországban még nem volt teljesen megszilárdítva, a Staufok itt még elég tekintélyes számú párthivek felett rendelkeztek, azonkívül 1257-ben Károly elfoglalván Marseillet, ennek keleti kereskedelmét tőle telhetőleg igyekezett fejleszteni, már pedig a Bibars szultán elleni háború ezt mindenképen veszélyeztetni volt alkalmas. Hozzájárult mindehhez még Károlynak a byzanci birodalom ellen irányuló politikája, a törekvés, hogy Epiruson keresztül a byzanci birodalomban is elismertesse hatalmát. Mindez kétségtelenné tette, hogy Károlyra a megindulandó hadjáratban nem igen lehet számítani. Pedig Lajos király nagyon is számított arra, hogy Károly személyesen fog a keresztes hadjáratban résztvenni és azt királyságának egész erejével fogja támogatni. 1266-ban a pápa, Lajos és Károly között tárgyalások folytak a keresztes hadjárat ügyében. A pápa ugyanekkor adakozásra szólította fel Franciaországot a költségek fedezésére, de egyúttal igyekezett Lajost

arról lebeszélni, hogy a hadjáratban személyesen vegyen részt. A Szentszék politikai terveivel nem egyezett Lajos eltávoztása a Keletre, azonban a pápa nem ért célt és kénytelen volt Lajos részvételébe beleegyezni és kérelmére az új keresztes adót engedélyezni, jóllehet a pápa tudta, hogy emiatt a francia papsággal még nagy kellemetlenségei lesznek.

A keleti államokban a helyzet ezalatt nemcsak hogy nem javult, hanem ellenkezőleg rosszabbodott. A keresztény lovagok 1266. évi tiberiasi vere-sege, a keresztények egymásközti folytonos viszálykodásai, a két nagy lovagrend közti ellentétek és surlódások kedvezőtlenül befolyásolták az általános helyzetet. A keleti részek Károly szicíliai királytól kértek segítséget, akinek politikai tervei között alighanem ekkor már az is szerepelt, hogy a Keleten is átvegye a Hohenstaufok politikai örök-ségét. Terve az volt, hogy a Kelettel kereskedelmi összeköttetések létesít és befolyásával visszatartja a keresztényeket a Bibars elleni akciótól. Ezért érdekében állt, hogy a keresztes hadjárat ne jöjjön keresztes hadjárat eszméjét, de nem is tett hatá-rozott ígéretet a részvételre. Lajos király ellenben, kinek személyes részvételéről eddig csak néhány beavatottnak, elsősorban a pápának volt tudomása, 1267-ben nyíltan is felvette a keresztest.

Azok az idők azonban már elmúltak, amikor a lovagrend kitörő lelkesedéssel állt a keresztes eszme szolgálatába. Lajos keresztes terve nagy-mérvű ellenkezésre talált. Franciaország belviszo-nyainak nyugodt volta, Károly király szicíliai expe-díciója, a török hatalom terjeszkedése és megerő-södése a Keleten és különösen a pénzhány mind hozzájárultak ahhoz, hogy a lakosság a keresztes

hadjárat tervét általában hidegen fogadta. A Szent-szék ugyan Lajos kívánságára tőle telhetőleg igyekezett a hadjárat létrejöttét biztosítani, új tizedet engedélyezett céljaira s azonkívül más jövedelmeket is jelölt ki fedezetül, valamint messzemenő erkölcsi támogatást is nyújtott, azonban Lajosnak nemsokára be kellett látni, hogy országának nagy része ellene van a hadjáratnak. Főleg a papság ellenezte azt a reá nehezedő új adóterhek miatt, melyek ellen előterjesztéssel is élt. Mindennek dacára Lajos fáradozásai lassanként mégis eredményre vezettek, úgy hogy 1269. elején indulását 1270. május havára ki is tűzhette. Erre befolyt az a körülmény, hogy az angol király is elhatározta részvételét. Keleten ezalatt Bibars szultán újabb eredményeket ért el, 1268-ban elfoglalta Jaffát, majd Antiochiát, mire tárgyalásokba bocsátkozott Károly szicíliai királlyal. Úgy látszik, őt egyenrangú ellenfélnek tekintette. E tárgyalások elsősorban kereskedelmi érdekek körül forogtak, ami kapcsolatban az olasz viszonyok alakulásával, kétségessé tették ismét Károly részvételét a hadjáratban. A következő, 1269. évben Bibars követsége újból megfordult a Nyugaton Károly királynál, Genuában és Lajos francia királynál, mint látszik, puhatolódzás végett, hogy mikép áll a keresztes hadjárat ügye. Ugyanakkor a tatár fejedelem és a görög császár követei megfordultak a nyugati részeken, hogy küldöiknek Bibars ellenében segítséget szerezzenek.

1269. közepén Eduard angol herceg személyesen jött át a kontinensre, hogy Lajos királlyal az indulás tekintetében megállapodásra jusson. Megegyezés jött létre, hogy az angol keresztes sereg egy-negyed év múlva fogja a francia sereget követni.

Ez taktikai hiba volt, mert ezzel a kereszténység hadiereje megoszlott és szétforgácsolódott és ez csakhamar érezttette kedvezőtlen hatását. Kedvezőtlenül befolyásolta a kereszties mozgalmat továbbá az is, hogy Jakab aragon király kereszties vállalkozása alighogy megindult, már meg is akadt. A Keletről ezalatt újabb hírek jöttek a Bibars szultán elérté eredményekről, ki ekkor aratta győzelmét az akkoni keresztények felett. E győzelem ugyan kihasználatlan maradt a szultán részéről, de a kereszténység sem tett újabb támadó kísérletet. Ekkor a kereszties hadjárat ügyében váratlan fordulat állt be, ami az utolsó kereszties hadjárat irányát egészen megváltoztatta.

1269-ben ugyanis megjelentek Károly király udvarában El-Mostansir tunisi emir követei. Hogy mit végeztek Károllyal, azt nem tudjuk, csak annyit tudunk, hogy El-Mostansir hajlandónak mutatkozott a régi adófizető viszonyt, melyben Tunis Sziciliával állott volt, megújítani, de a pénz kérdésén megfeneklettek a tárgyalások. Károly nemcsak magasabb évi adót követelt, hanem az évek óta elmaradt adónak utólagos lefizetését is kívánta. A követség a tárgyalások megakadása után Lajos francia királyt kereste fel, kinek előadta, hogy uruk hajlandó a katolikus hitre áttérni, ha Lajos őt ebben az esetben alattvalóival szemben, kiknél mint hitbuzgó moslimeknél az áttérés kétségkívül nagy visszatetszést fog szülni, támogatásban részesíti. Lajos kedvezően fogadta a követek előterjesztését és igyekezett Károly és El-Mostansir között az ellentéteket kiegyenlíteni, hogy ezzel is elősegítse a kereszties hadjárat megindulását. Úgy látszik, már ekkor fölmerült a terv, hogy a hadjárat Tunis felé irányíassék, melyet alkalmasint csak békés demon-

stráciának terveztek, mintegy bevezetőül a Bibars elleni hadjáratnak.

Lajos király ezalatt Velencével lépett érintkezésbe a keresztes sereg szállítása ügyében, majd miután Velencével nem tudott megegyezni, Genuával kötötte meg a szerződést, melyet azonban Genua nem tartott be. 1270. március 15-én Lajos St.-Denisből megindult a keresztes hadjáratra és július 1-én hajóra szállt Aigues-Mortesban, Cagliari felé véve útját, melyet a sereg gyülekező helyéül jelölt ki. Úgy látszik, hogy már ekkor el volt határozva a tunisi expedíció, noha nincs kizárva, hogy az csak a Cagliariiban megtartott haditanácson történt meg. Július 15-én útnak indult a flotta Tunis felé, hova két nappal később megérkezett.

A keresztes hadak partraszállása Tunisban akadály nélkül megtörtént. Elsőnek Karthago városa jutott a keresztesek kezébe, kiknek további hadiműveleteiben most szünet állt be. Megérkezett ugyanis a keresztes táborba Károly szicíliai király követe, Amaury de la Roche, a templomosok franciaországi nagyperjele azzal az üzenettel, hogy várják be Károly megérkeztét és ezalatt tartózkodjanak minden további hadiművelettől. Károly király ekkor tette meg előkészületeit görögországi hadjáratára, de ki akarta használni Lajosnak Tunis elleni expedícióját is, hogy ily módon El-Mostansir emirt annál jobban kényszeríthesse a Sziciliával fennállott régi függő viszony megújítására és követeléseinek teljesítésére. Érdekében állott tehát, hogy Lajos tunisi expedíciója tényleg csak demonstráció maradjon és ezért elhatározta, hogy ő is résztvesz abban.

A keresztes sereg veszteglése Karthago elfogla-

lása után csakhamar érezte kedvezőtlen hatását. A szokatlan éghajlat, a nagy meleg, az élelmezési nehézségek csakhamar dögvést támasztottak a keresztes seregben, amely rohamosan terjedt. Lajos legifjabbik fia az elsők között volt, kik a dögvéstnek áldozatul estek, elhalt Radulf bíbornok pápai legátus is és 1270. augusztus 25-én Lajos király is áldozata lett a járványnak. Halála után néhány órával érkezett meg testvére, Károly, aki most átvette a keresztes sereg vezérletét. Az általa elért eredmények, a tunisiak két ízbeni veresége 1270. október 30-án békekötésre vezettek, melyet november 21-én ratifikáltak. E békében a tunisi emir teljesítette Károly követeléseit, megújította a régi tributáris viszonyt Sziciliával, magát kettős adó fizetésére kötelezte s azonkívül hadikárpótlásra a francia és szicíliai király, valamint a keresztesek részére. A béke megkötése után érkezett meg Eduard angol herceg, aki, midőn Károly visszaindult Sziciliába, követte őt oda. Itt határozatba ment, hogy 1274-ben új keresztes hadjáratot indítanak meg, míg Eduard már 1271-ben fog a Szentföldre indulni. Tényleg Eduard 1271. május havában Akkonba érkezett, de seregének kis száma miatt csak kisebb szabású expedíciókba bocsátkozhatott. Bibars szultán, aki a keresztes mozgalmakról nagyon pontosan volt tájékoztatva, időközben a templomos és Johannita-rend ellen folytatta sikerrel a harcot, majd Tripolist támadta meg, de Eduard megérkeztének hírére Bohemund fejedelemmel békére lépett. A következő (1272.) évben Bibars Eduard ellen vonult és Akkont szándékozott megtámadni, de a kedvezőtlen időjárás miatt feladta vállalkozását és tízévi békére lépett a keresztesekkel, amely a szent helyek egy részét a keresz-

tények kezébe adta. Eduard herceg erre befejezettnek tekintette vállalkozását és hazaindult. Új keresztes hadjáratára, melyet több ízben megígért, nem került többé sor.

*

A keleti részeken Eduard angol herceg vállalkozásának befejezte után a helyzet egy ideig nem változott lényegesen. Bibars szultán állta a keresztényekkel kötött megállapodást és békében hagyta azokat, amire különben őt a mongolokkal folytatott küzdelmei is késztették, amelyek egy időre lekötötték erejét és figyelmét. Emellett azonban készült a keresztények elleni küzdelem folytatására, közben pedig egyes kisebb vállalkozásokkal igyekezett birtokába keríteni a még keresztény kézen maradt területeket. Közvetlen veszedelem a keresztényeket nem fenyegette ugyan, de azért helyzetükben nem állott be javulás. A belviszályok tovább folytak, de legalább nyílt harcra egymás között nem került a sor. Bibars szultánnak 1277-ben bekövetkezett halála után a török birodalomban is belzavarok törtek ki, melyek 1277. novemberében Bibars fiának bukása után Malik-el-Mansur emírt juttatták a trón birtokába. Uralma ellen a syr részen megindult ugyan a mozgalom, mely a mongolok segítségével igyekeztek őt megbuktatni, de ez a mozgalom nem vezetett eredményre. Ezek az események kedvezően alakították a helyzetet a keleti részeken újabb keresztes hadjáratra, melynek terve a nyugati kereszténységben ekkor újból fölmerült. A X. Gergely pápa által 1274-ben összehívott lyoni zsinat foglalkozott az új keresztes hadjárat kérdésével és céljaira meg is szavazta az egyházi jövedelmek egytizedét, azonban egyéb eredménye a zsinati határozatoknak a keresztes hadjárat ügyében nem

volt. Gergely pápának a zsinat befejezte után az európai keresztény fejedelmekhez intézett szózata eredménytelenül hangzott el. Részben az egyes államok belviszonyainak alakulása, részben a lakosság szélesebb rétegeiben mindjobban megnyilatkozó ellenszenv akadályozták meg a keresztes eszme megvalósulását. X. Gergelynek 1276-ban bekövetkezett halála után pedig részint a pápai trónon beállott sűrűbb változás, részint a szicíliai vecsernye folyamányaként kitört küzdelem az Anjou- és Aragon-házak között megakadályozták az új keresztes hadjárat létrejöttét.

A Keleten ezalatt tovább folytak a belső küzdelmek és a törökök terjeszkedése, mely utóbbi 1281-től kezdve nagyobb mérvet öltött. Malik-el-Mansur 1285-ben a Johanniták székvárárt, Margotot foglalta el, ezt követte Maraclea elfoglalása, 1289-ben pedig Tripolis került a szultán kezébe. Megkönnyítették a szultán vállalkozásait a belső harcok, melyek a keresztény államok maradványait ekkor feldúlták s amelyek főleg hatalmi kérdések, a kormányzat birtoka körül forogtak. Mindez megpecsételte a kereszténység utolsó várának, Akkonnak sorsát is. 1290. novemberében kezdetét vette a város ostroma, mely egészen 1291. májusig húzódott el. Május 18-án Akkon a szultán kezébe került. A fellegvár tartotta még magát, de néhány nap múlva kapitulálni kényszerült.

Akkon elestével a kereszténység uralma a syr részeken véget ért. A frank lakosság részben életét vesztette, részben menekülni volt kénytelen. A menekülők Cyprus szigetén és az örmény királyság területén telepedtek le. Ez a két terület, Örményország és a cyprusi királyság, hosszabb ideig fenn tudta magát tartani. Örményország 1375-ben került

a mamelukok kezére, míg a cyprusi királyság még közel két évszázadig meg tudta őrizni függetlenségét. Utolsó királyának, II. Jakabnak halála után annak özvegye, a velencei származású Cornaro Katalin 1489-ben Cyprust átengedte Velencének, amely azt még körülbelül egy századig birtokolta, amikor a sziget is áldozatul esett a törökök terjeszkedési politikájának.

A keresztes hadjáratok eszméje a következő évtizedekben még több ízben fölmerült anélkül, hogy megvalósult volna. A XIV., sőt még a XV. században is találkozunk vele, azonban a legtöbb esetben az akadémikus jellegű fejtegetéseken túl nem jutott és leginkább egyes európai uralkodók politikai céljainak eszközéül szolgált a Szentszékkel szemben. Így a XIII—XIV. század fordulóján IV. Szép Fülöp francia király is több ízben fölvetette a keresztes hadjárat tervét a Szentszékkel folytatott küzdelmében, hogy vele a Szentszékre nyomást gyakoroljon és engedékenységre bírja. Az ő idejébe esik Károly szicíliai király terve, a három lovagrendnek egyesítése egy fő alatt a Szentföld visszaszerzésére, de ebből a tervből sem lett semmi. IV. Fülöp idejében a francia publicisták között különösen Dubois Péter foglalt állást a keresztes hadjárat mellett „De recuperatione terrae sanctae” című röpiratában, melyben konkrét javaslatokat is tett, követelve a rendi vagyonoknak bevonását a hadjárat költségeinek fedezésére, a papság megadóztatását, valamint javaslatokat tett a visszafoglalt szentföldi részek megtartására, mely célból a nyugati részekről eszközlendő telepítéseket és iskolák felállítását javasolta. Foglalkozott a keresztes hadjárat ügyével az 1311-iki viennei zsinat, hozott is határozatokat annak érdekében, azonban úgy ezek, mint a később

is több ízben fölbukkanó tervek nem valósultak meg. Megvalósulásukat részben a politikai események és alakulások akadályozták meg, részben pedig az ellenszenv, mellyel e tervekkel szemben a kereskedelmi érdekeiket féltő olasz kikötővárosok viseltettek. És így a Szentföld visszaszerzésére irányuló mozgalom, mely több mint két évszázadon keresztül foglalkoztatta a keresztény világot, tulajdonképeni célját tekintve, eredmény nélkül végződött.

*

Az eredménytelenség különböző okokra vezethető vissza. Főoka abban rejlett, hogy a Keleten alakult keresztény államok életképessége csekély volt. Ezeknek az államoknak lakossága nem volt egységes, vegyülékét képezte a legkülönbözőbb nemzetiségeknek. A fő elemet a mohamedánok és a keleti bennszülött keresztények alkották, akikhez járultak a letelepedett kereszttesek. Az ős lakosság — a mohamedánok és bennszülött keresztények — meglehetősen gyér volt, a harcok és foglalások következtében száma erősen megfogyott, egy része életét vesztette a küzdelmekben, másik része pedig kivándorolt. Az így támadt hézagot pótolni lett volna hivatva a nyugati részekről jövő telepítés, ámde ez meglehetősen csekély volt. A kereszttesek túlnyomó része, mint már említettük, hazatért a hadjárat befejeztével és aránylag kevesen telepedtek le állandóan a keleti részekben. Azok, akik letelepedtek, szintén nem alkottak egységes nemzetiséget, különböző nemzetiségűek voltak és a nemzeti ellentétek a letelepedettek között is csakhamar kiújultak. A keleti keresztény államokban így módon hiányzott az egységes nemzetiségű lakosság, minek következtében a keleti államokat sem politi-

kai, sem katonai tekintetben nem lehetett egységesen megszervezni. A belső erő hiányzott tehát ezekben az államokban, ami természetesen kedvezőtlenül befolyásolta ellenállóképességüket a folyton megújuló moslim támadásokkal szemben. További ok volt az egyes államok közötti viszálykodás, a belharcok, melyek az egyes államok belbékéjét feldúlták, a lovagrendek egymásközi versengése és féltékenykedése, nemkülönben a Szentföldön telepeket alkotott olasz kikötővárosok egymásközi versengése és politikai intrikái. Mindez gyöngítette a keleti keresztény államokat főleg katonai tekintetben, azok a katonai erőt illetően a nyugatról jövő utánpótlásokra voltak utalva, amelynek állandónak és rendszeresnek kellett volna lenni, hogy céljának megfelelően. Ezt pedig a nyugati viszonyok alakulása befolyásolta kedvezőtlenül, a görög birodalom kétszínű politikája a keresztésekkel szemben, azonkívül az európai országok politikai viszonyainak alakulása, elsősorban a pápaság és császárság közötti küzdelem, ami lehetlenné tette a nyugati kereszténység erejének egyesítését.

Társadalmi, politikai, kulturális és gazdasági téren a kereszties hadjáratoknak messze kiható jelentősége volt. A különböző nemzetiségű keresztiesek közelebb jutottak egymáshoz, megismerkedtek egymás szokásaival, otthoni viszonyaikkal, ami lassankint az egyes nemzetek közötti közvetlenebb érintkezésre, kulturális, gazdasági és egyéb értékek átvételére vezetett. Megismerkedtek egymás társadalmi és politikai viszonyaikkal és a kölcsönhatás ezen a téren nem is maradt el. Nem kevésbé erős volt az a hatás is, mely a Kelet és Nyugat közti érintkezésekből sarjadt. A keleti részek magasabb,

régibb kulturája a tudományok, irodalom és művészetek terén lassankint érezte hatását a nyugati részekben is. A keresztes mozgalmak elsősorban a történetírás terén éreztették hatásukat. A keresztes hadjáratok korának egyik legkiválóbb történetírója, Tyrusi Vilmos hatása, még a későbbi idők forrásaiban is kimutatható. Sokat nyert a keresztes hadjáratokkal és a velük kapcsolatosan megindult sűrűbb zarándoklatokkal a földrajzi tudomány, melynek föllendülését a hadjáratok nyomán járó kereskedelmi összeköttetés még jobban fokozta. A kelettel való sűrűbb érintkezés előmozdította a nyelvismeretek terjedését és a nyugati részekben mindjobban kezdenek foglalkozni a keleti nyelvekkel. A keresztes hadjáraton szerzett tapasztalat indította IX. Lajost arra, hogy Franciaországban nyilvános könyvtár létesítésére tegyen kísérletet, melyet később IV. Fülöp is megvalósítani igyekezett. A behatóbb foglalkozás Aristoteles munkáival szintén jórészt a keresztes hadjáratoknak volt eredménye, ami azután hatását a középkori bölcsélet terén is érezte. A keleti népek nyelveivel való megismerkedés és azokkal való foglalkozás az egyes nemzetek nyelvére, szókincsére is érezte hatását.

A szépirodalom terén a keresztes hadjáratok hatása szintén kimutatható. A nyugati keresztény államokban különösen a költészet föllendülése észlelhető. Németországban főleg a rajnai részekben keletkezett költészeti termékekben mutatható ki a keresztes eszme hatása. E költészet részben egyes keresztesek személyiségét, hadi tetteit éneklimeg, részben pedig a cselekmény színhelyét a keleti részekre helyezi át, az képezi annak háttérét. A keresztes hadjáratok hatása megnyilvánul abban is, hogy a nyugati világnak nem egy régi mondája

alakul át, viszont a keletnek nem egy mondája — így pl. a Salamon-monda — gyakorolt mélyebb hatást a nyugati részek hasonló tárgyú mondáira. Azonban tekintetbe kell vennünk a keresztes háborúk hatásának vizsgálatánál azt is, hogy a keleti, főleg arab kulturális és egyéb viszonyok nem kizárólag a keresztes hadjáratok révén gyakoroltak befolyást a nyugati viszonyokra. Ez a hatás megnyilatkozhatott, amint meg is nyilatkozott a spanyolországi arab birodalmon keresztül is. Kölcsönhatás mutatható ki a keleti és nyugati részeken a művészeti alkotások terén is. A keleti részeken keletkezett műemlékek, templomok és más épületek magukon hordják a nyugati építészeti stílus jellemvonásait, keverve a keleti, arab építészet motivumaival. Másrészt a nyugati részeken a keleti építészeti módor befolyása és hatása is kimutatható, nem egy keresztes fejedelem építette templom a Szentsír templomát igyekszik utánozni.

A legszembetűnőbben nyilatkozik meg a keresztes hadjáratok hatása a kereskedelem, ipar és földművelés terén. A hadjáratok nyomában járó kereskedelem a Keletnek számos, Európában addig ismeretlen termékeivel ismerteti meg az európai lakosságot. A föld termékei közül ekkor válnak ismertté Európában a sesam, szentjánoskenyér, a sáfrány és egyéb fűszerek, a cukor, a rizs, görögdinnye, citrom és még mások, míg az ipari termékek közül a gyapjú, damasztiszövetek, atlasz, selyem, musselin, különböző szőnyegek, himzések stb. terjedtek el a nyugaton. Elterjedésük változást idéztek elő az európai népek viseletében, életmódjában és ételszokásaiban is, különböző ruhadarabok, így a kaftán, burnus, zeke viselete a keresztes hadjáratok nyomán vált általánossá. A Keleten

szerzett tapasztalatok segítették elő a fürdőalkalmatosságok elterjedését a Nyugaton is és a Kelettel való érintkezés hatását észlelhetjük abban is, hogy az európai részeken is divatosná lesz a szakál viselése.

Társadalmi téren, valamint a politikai, állami élet terén is érezhetővé vált a keresztes hadjáratok hatása. A lovagi rend ebben az időben érte el fejlődése tetőfokát. A polgári rend, a városi elem a kereskedelem révén vagyonban gyarapodásnak indult, ami magával vonta csakhamar annak a politikai élet terén is mind fokozottabb szerepét. A paraszti jobbágyosztály helyzetében a keresztes hadjáratok szintén bizonyos javulást idéznek elő, helyzetükben megkönnyebbülés áll be és mindez együttvéve hozzájárul az államrendszernek átalakulásához a hűbéres államból rendi állammá. Hatása van a keresztes háborúknak a katonai élet terén is úgy a hadviselés modorában, mint a várépítés, az erődítmények létesítése terén is. A lovasági harcban mind nagyobb szerepe jut az egyéni harcnak, kialakul mindjobban az egyes fegyvernemek taktikai tagolása és egymással összefüggése. A várépítés terén arab nyomokat mutathatunk ki a frankok emelte váraknál és nem kevésbé mutatható ki a hatás a várak ostrománál használatos gépek és fegyvernemeknél is. A számszeríj, a dob, a trombita elterjedése a keresztes hadjáratokra vezethető vissza és a címerjelvények használatának szokását is általában a keresztes hadjáratok idejére teszik.

Erkölcsei tekintetben a keresztes hadjáratokkal a legtöbbet nyert, főleg az első keresztes hadjáratok idejében a pápaság, amely a keresztes mozgalomnak tulajdonképeni megindítója, vezetője és kifejlesztője volt.

A lovagrendek.

A keresztes hadjáratokkal kapcsolatosan a keleten alakult lovagrendek között a templomos rend és a János-lovagok rendje játszották az első szerepet. Az előbbi, a templomos rend, 1118—1120 körül keletkezett, talán 1120—21-ben. Alapítójául Tyrusi Vilmos de Payns Hugó francia lovagot nevezi meg, aki társával, St.-Omeri Gottfrieddel együtt zárandokolt el a Szentföldre, hol néhány más lovaggal szöveterkeztek a zárandokok megvédésére a hitetlenek támadásai ellen. Nevét a rend az anyaháztól vette, mely a Salamon templomának nevezett Mária-templom mellett feküdt és amely a királyi palota egyrészét képezte. Ezt az anyaházat II. Balduin jeruzsálemi király engedte át a lovagoknak lakóhelyül. Ma ennek helyén az El-Aksa-mecset emelkedik. Félig lovagi, félig szerzetes jellegű volt a rend, melynek feladata elsősorban a szegények és betegek ápolása és a Szentföldre zárandoklók védelme volt. A szabályok, melyek a rendre mérvadóak voltak, a bencés rend szabályainak feleltek meg és a rendtagokra a szerzetesi hármass fogadalmat kötelezővé tették, melyhez még negyediknek az örökös harc fogadalma járult a hitetlenek ellen a szentföldi zárandokok és a Szentföld érdekében. A rend első szervezetét alapítójától, Hugo de Payns-tól nyerte, a Balduin által átengedett lakóhelyen való letelepedés után. A rend végleges szervezését és a szabályzat megalkotását a hagyomány szerint az 1128. évi troyesi zsinat eszközölte volna és magát Szent Bernátot mondják a rendi szabályzat megalkotójának, melyet azután István jeruzsálemi patriarcha 1130-ban kiegészített és megadta neki

azt az alakot, amelyben reánk maradt. A ma ismert szabályzat kettős szövegben maradt reánk, latin és francia szövegben. A kettő közül a latin szöveg a régibb, a francia csak annak pongyola és felületes fordítása. A két szövegnek egymáshoz viszonya fölött, valamint afölött, hogy melyik szöveg a régibb és általában a rendi szabályok körül nagy vita folyt, mely végleg ma sincs lezárva. A rendnek szervezetét voltaképpen II. Ince pápának 1139. március 29-én kelt „Omne datum optimum“ bullája adta meg, mely a rend későbbi nagyságának az alapját is megvetette. E bullát egészen az újabb időkig III. Sándor pápa nevével hozták kapcsolatba és keltét 1163-ra tették, de ma már bizonyos, hogy II. Incétől ered.

A bulla a rend feladatául nemcsak a Szentföld, hanem általában az egyház védelmét is jelöli meg. A rend fölötti protektorátust a pápa magának tartotta fenn. Élén a nagymester állott, akit csak a rendi fogadalmat letett lovagok sorából lehetett választani. A választás kizárólag a rendi lovagok joga és ment minden egyházi és világi befolyástól. A nagymester őrzi a rend kincstárát, vezeti a rend hadi vállalkozásait, intézi a politikai tárgyalásokat és bíraskodási jogot gyakorol a rend tagjai fölött, akik neki mindenben engedelmeskedni tartoznak. A rend ügyeinek intézésében addig, amíg a rend Jeruzsálemben székel, a jeruzsálemi testvérek konventje segédkezett a nagymesternek, később a rendi nagykáptalan, melynek hozzájárulása minden fontosabb ügyben szükséges volt. A rendi szabályok megváltoztatása a jövőben csak a nagymester és a rendtagok által együttesen volt eszközölhető. A nagykáptalan jogát képezik továbbá a rendi birtokok adományozása, a háború és béke fölötti

döntés. A rendi hivatalnokok sorában találjuk a senesallt, a marsallt és a tapiert, akinek feladata volt a fegyverzetről és a ruházatról gondoskodni. Később, amidőn a rend Európában is szerzett földbirtokot, a rend tartományokra oszlott, melyek élén a nagypriorok állottak, alattuk pedig a baillik, priorok és a komturok.

A rend kezdetben a lovagokon kívül papokat is foglalt magában, később szigorúbb tagolást nyert; a lovagokon kívül, akik mind birtokos nemesek voltak, papokat, szolgákat, fegyverhordozókat és házi szolgálókat találunk a rendben. A rendi papságot az „Omne datum optimum“ bulla szervezte meg. A rend már a bullát megelőző időkben is birt templomokkal, de ezek birtoka nem jelentette egyúttal az egyházi jogok birtokát is, csak jövedelmi forrásul szolgáltak. Kápolnákat ugyan a rend építhetett magának, de csak a saját lelki szükségleteinek kielégítésére. Így tehát egyházi tekintetben egészen az „Omne datum optimum“ bulla kiadásáig a rend a megyéspüspököknek volt alávetve. A bulla megadta a rendnek a jogot, hogy mindenütt, ahol saját tulajdonnal birt, templomot emelhetett. Engedélyt nyert a rend arra, hogy tagjai sorába papokat vehet fel, bárhonnan származnak is azok, föltéve, hogy fölszentelésük jogos voltához nem fér kétség. A rend papjai természetesen más rendnek kötelekébe nem tartozhattak. A megyéspüspököknek nincs ugyan joga a papnak a rendbe való fölvétele ellen felszólalni, mindazonáltal kívánatos, ha a pap a rendbelépéshez a püspök engedélyét kikéri. A rend paptagjai, ha hivatásukra méltatlanoknak bizonyulnak, káptalani határozat alapján a rendből kizárhatók. A lovagokra ez nem vonatkozott. Azok az egyházi személyek, akik a kizártak helyére vétet-

nek fel, egyévi próbaidőt tartoznak kiállani; ha azután a fogadalmat letették; végleg a rend tagjai sorába tartozóknak tekintetnek. A papok életmódja a lovagokéval azonos, ruházatuk azonban felül zárt volt. A papoknak a rendi káptalanban sem székük, sem szavazatuk nem volt. A papok a rendtagok lelki szükségleteit látták el, de a lovagoknak meg volt engedve, hogy a gyónást és áldozást nem rendi tagnál is végezhetik. A rend kiváltságaiban a testvéreken kívül a szolgák és jobbágyok is részesültek.

A rendtagok senki másnak nem köthették le magukat esküvel vagy fogadalommal. Tizedet sem ingó, sem ingatlan vagyonuk után nem fizetnek, ami már magában is kiváltságos helyzetet biztosított a rendnek. Birtokaik csakhamar óriási terjedelműek lettek. A II. Ince-féle bulla értelmében mindaz, amit a rend a hitetlenektől elfoglalt, a rend tulajdonába megy át. Ennek alapján a rend a Keleten óriási terjedelmű birtokot szerzett magának, valamint később a Nyugaton is. A birtokok rendi provinciákra voltak osztva, melyek azonban nem estek mindig egybe az államok politikai felosztásával. Keleten a rend öt provinciára oszlott, melyek közül a XIII. század elején elvesztette Jeruzsálemet, Tripolist és Antiochiát, kivéve az utóbbihoz tartozó örmény területeket. Birtokában ekkor a Keleten csak Romania maradt, továbbá Cyprus szigete, melyet 100.000 aranyért vásárolt meg. Amidőn 1291. május 15-én a Szentföld utolsó keresztény városa, Akkon is a hitetlenek kezébe került, a rend Cyprus szigetére tette át székhelyét.

A nyugati részekén a rend csakhamar szintén kiváló pozíciót biztosított magának. Már 1134-ben I. Alfons, Aragonia és Navarrakirálya, országait kétharmadrészben végrendeletileg a rendre és a Szent-

földre hagyta, (egyharmadrészét a János-lovagoknak hagyományozta), mely ilyformán önálló államot alkothatott volna, ha azt az aragon és navarrai rendek meg nem akadályozzák. Nyugaton a rend birtokainak zöme Franciaországban feküdt, ahol Párisban a Temple képezte a rendi központot, azonban Dánia és Norvégia kivételével az összes nyugati államokban feltalálhatjuk a rendet. A nyugati részeken a rend 12 provinciát alkotott. A rendházak számát mintegy 10.000-re tehetjük, a tagoké 15—30.000 között váltakozhatott. Hogy a lovagok száma mennyi volt, nem tudjuk, állítólag 1500 lett volna.

A rend idővel birtokai és jövedelme révén óriási politikai befolyásra tett szert. Jövedelmének csekély részét tette ki a birtokokból eredő bevétel, ennél sokkal jelentősebb volt a bevétel, melyet a rend pénzügyletei révén szerzett magának. A rend a kölcsönügyletek mindenféle nemét gyakorolta, aminthogy az egész világra kiterjedő szervezeténél fogva bank- és pénzügyletek lebonyolítására kiváltséggal alkalmas volt. Ezért az egyes rendházak mint bankhelyek is szerepeltek. Fokozták a rend jövedelmét a különböző szállításokból folyó bevételek, minthogy a rend volt jogosítva a János-lovagokkal együtt a szentföldi zarándoklatok lebonyolítására. A rend bevételeit és jövedelmeit fokozták a különböző pápai kiváltságok is, melyek között a legjelentősebb volt az a kiváltság, hogy interdictum alatt álló helyeken évenként egyszer misét tarthattak, ha ez alkalommal a Szentföld céljaira gyűjtöttek.

A templomos rend a Keleten egészen a XIII. század végéig játszott nagy szerepet. A keresztény uralom fokozatos összeszorulásával természetesen együttjárt a rend fokozatos összeszorulása is. Ami-

dön pedig Akkon elvesztével a rend Cyprusba tette át székhelyét, a Szentföld elvesztésével létjogosultsága is megszűnt. Hatalma, főleg pénzügyi téren élvezett kiváltságos helyzete, fokozatosan erősödő befolyása Franciaországban, hol valóságos államot képezett az államban, lassanként ellentétbe hozták a rendet az egyes uralkodókkal s amidőn Franciaország trónját IV. Fülöp foglalta el, megkezdődött az akció a rend ellen, mely 1312-ben a rend megszüntetésére vezetett.

A másik rend, a János-lovagok vagy máskép az ispitályosok rendje, egy jeruzsálemi kórházból vette eredetét. Keletkezését összeköttetésbe hozzák a Mauro Pantaleo amalfii gazdag kereskedő által alapított jeruzsálemi kolostorral. Mauro a jeruzsálemi S. Maria Latina-templom mellett Szent Benedek szabályai szerint élő szerzetesek részére kolostort alapított, mellyel kapcsolatos volt az Amalfiből származó kereskedők és zarándokok befogadására és ápolására szolgáló épület. Ez az épület — kórház és zarándokház — idővel két részre oszlott; az egyik, mely férfiak részére szolgált, Alamizsnás Szent Jánosról, a másik, mely nők részére volt szánva, Szent Mária Magdolnáról neveztetett el. Vajjon ez a Mauro-féle alapítvány összefüggésben volt-e a régi, Nagy Károly által alapított zarándokházzal és kórházzal, azt nem tudjuk, mert a Mauro-féle alapítvány kezdeteit csak 1040-ig tudjuk kimutatni. Ennek a Mauro-féle alapítványnak állítólag előljárója volt az első keresztes hadjárat idejében egy Gerard nevű férfiú, aki alatt történt volna meg az Alamizsnás Szent Jánosról címzett kolostor, illetve kórház és zarándokház elválása a Mauro-féle alapítványtól és önálló intézménnyé való átalakulása. Vajjon ez a hagyomány a valóságnak tényleg

megfelel-e, azt nem tudjuk; tény csak az, hogy a János-lovagrend alapítóját Gerardnak hívták, de ennek azonosságát a Mauro-féle alapítvány Gerardjával nem tudjuk kimutatni. Nincs azonban kizárva, hogy az újonnan alapított intézmény a régi Mauro-féle alapítvány szomszédságában, vagy esetleg annak birtokát képező területen alakult és így a hagyomány ezzel hozta kapcsolatba.

A Gerard-féle alapítvány célja kezdetben a zarándokok befogadása és ápolása volt, tehát charitativ és szociális intézmény, mely célja érdekében nagy-szabású tevékenységet fejtett ki. Nem volt nemzeti jellegű, nem egy nemzet zarándokainak érdekeit kívánta szolgálni, hanem bármely nemzetbeli zarándok előtt nyitva volt, tehát nemzetközi jelleggel bírt. Nagyon korán, már alapítója, Gerard idejében, nagy elterjedtségnek örvendett. Gerard a zarándokok érdekeinek megóvását, azok gyámolítását és istápolását már útnak indulásuk pillanatától kezdve kívánta eszközölni. E célból összeköttetésbe igyekezett lépni a zarándoklatokat intéző nyugati intézményekkel, főleg az egyes kikötővárosok zarándokházai és kórházaival, úgy hogy a zarándokokról már útrakeltüktől kezdve történhetett gondoskodás. Ily módon az egész kereszténységre kiterjedő hálózatot létesített, melynek szálai a jeruzsálemi házban futottak össze, ami ennek csakhamar domináló szerepet biztosított.

Az intézmény tagjait Johannitáknak (Fratres S. Johannis) nevezték. Du Puy Raymund előljárója alatt a rend tagjaira a szerzetesi hármasság fogadalom letevése kötelezővé tétetett és őalatta nyerte a rend ismeretes, máig is használt ruházatát, a nyolcágú fehér kereszttel ékített fekete köpenyt. Gerard halála után (1120. szept. 3.) történt meg a rend át-

változása lovagi renddé és már 1137-ben a rendet harcban találjuk a hitetlenek ellen. Működésének főszülya azonban továbbra is a betegápolás, a szegények istápolása és a zarándokok érdekeinek megvédelése maradt, de amellett a rend tevékenységének köre fokozatosan bővült. A hitetlenek elleni harcok mellett a rend a keleti részekben a gazdasági élet terén is mind nagyobb szerepet kezdett játszani. Részben ajándék, részben szerzemény útján nagyterjedelmű földbirtokot szerzett magának nemcsak a keleten, hanem a nyugati részekben is. Ezeknek birtokában a rend észszerűen kezelt valóságos mintagazdaságokat létesített, melyek a templomos rend és később a német lovagrend részére is mintaképül szolgáltak. Ezen a réven a rend az okszerű gazdálkodás és földművelés terjesztése körül szerzett magának kiváló érdemeket. Később, midőn a rend feladata is mindinkább a hitetlenek elleni küzdelem lett, megkezdődött a rend szerepe a katonai téren, katonai kolóniák, erődítmények stb. létesítése által, mely utóbbiak terén a rend tagjai szintén kiváló érdemeket szereztek maguknak.

A János-lovagok rendje a Szentszék részéről már korán részesült elismerésben és kiváltságokban. Már II. Ince pápa adományozott 1137-ben a rend tagjai részére kiváltságokat, különösen az interdictum tekintetében, és e kiváltságokat azután utódai, így IV. Anasztáz pápa 1154-ben megerősítette. Szervezetére a rend a templomosokéval azonos szervezettel bírt, élén a nagymester állott és ép úgy, mint a templomos rend, exemt, kiváltságos rendet képezett. A rend szervezete azonban a maga teljességében csak 1310 közül nyert teljes kialakulást, amidőn a rend már elvesztette a keleti részekben játszott nagy szerepét.

A rend elhanyaglását a Keleten különböző okok mozdították elő. A törökök fokozatos előnyomulása, melyet a keresztények nem bírtak megakadályozni, volt kétségkívül a főoka a rend hatalmi elhanyaglásának. Ehhez járultak még a templomos renddel kitört viszályok, valamint a rend kebelében folyton megismétlődő belső surlódások és viszálykodások. Jeruzsálem elveszte után a rend Akkonba tette át székhelyét, majd midőn Akkon 1291-ben elveszett a keresztények részére, a János-lovagok rendje is Cyprusba költözött, ahol Limisso városát nyerték Cyprus királyától mint székhelyet. A rend azonban itt is csak rövid ideig maradt. A cyprusi királlyal kitört egyenetlenkedések következtében 1309-ben a rend Villaret Fulko nagymester alatt elfoglalta Rhodus szigetét és ide tette át székhelyét. 1312-ben a templomos rend megszűnte után ennek birtokai nagyrészt a János-lovagok kezére mentek át. A rend Rhodus szigetén 1522-ig maradt, ez évben Villaret Fülöp nagymestersége alatt Rhodus hosszas küzdelem után a törökök kezébe került, mire a rend 1523 elején elhagyta Rhodust. V. Károly császár 1530-ban Málta szigetét engedte át a rendnek, mely ekkor vette föl a máltai lovagrend nevét.

A harmadik lovagrend, mely a Szentföldön alakult, a német lovagrend volt. Keletkezési ideje a XII. század végére esik. Alakulását vissza lehet vezetni arra a zarándokházra és kórházra, melyet I. Balduin idejében egy Jeruzsálemben letelepedett német ember feleségével együtt alapított német zarándokok befogadására és szükség esetén ápolására és amely mellett csakhamar egy kápolna is létesült. Alapítványa eredetileg a János-lovagrendnek volt alárendelve, ez gyakorolta fölötté a felügyelet jogát, noha a Szentföldön rendkívül nagy

számban megfordult német zarándokok részéről tett adományok következtében meglehetősen vagyonira tett szert. II. Coelestin pápa 1143-ban a német alapítvány alárendelését a János-rend alá megerősítette és az utóbbi nagymesterének megadta a jogot, hogy a német ház priorját kinevezhesse és ezt a rendelkezést IV. Honorius megerősítette. Az alapítvány az idők folyamán, főleg a második keresztes hadjárat idejében csakhamar virágzásnak indult, de az 1187-ben bekövetkezett katasztrófa — Jeruzsálem elfoglalása a törökök által — a német háznak is végét vetette. A rendnek még megmaradt tagjai igyekeztek más úton-módon továbbfolytatni működésüket, majd a harmadik keresztes hadjárat megadta a lehetőséget a rend újbóli fölélesztésére. Föléledt abból a hadikórházból, melyet Akkon ostroma alkalmával néhány lübecki és brémai kereskedő hajóin létesített és amelyet Akkon elfoglalása után áthelyeztek a városba és ott állandósítottak. Különösen Frigyes sváb herceg fejtett ki e körül nagy buzgalmat és az ő közbenjártára eszközölte ki testvére, VI. Henrik III. Kelemtől 1191-ben a rend megerősítését tartalmazó oklevelet. Az alapítást, valamint a rend első kiváltságait 1196-ban azután III. Coelestin is jóváhagyta és a rendnek megadta a megerősítést birtokában. Amidőn VI. Henrik keresztes hadjáratának terve fölmerült, a Szent-földre őt megelőzőleg elindult német urak az akkoni kórházat lovagrenddé alakították át és pedig határozott német jelleggel. Az átalakításnál mintául a templomos és a János-lovagrend szolgált, tagjai tehát a szegények és betegek ápolásán kívül a hitetlenek elleni harcot is céluknak tűzték ki, egyesítve ily módon a két rendnek céljait.

A rendnek lovagrenddé való átalakításával két-

ségkívül azt tartották szem előtt, hogy annak segítségével a német uralmat és befolyást a Keleten is megalapozzák és kiterjesszék. VI. Henrik halálával azonban ez a terv dugába dőlt. III. Ince pápa a rendet megerősítve, ezzel a megerősítéssel a német lovagrend függetlenné vált és függetlenségét a János-lovagrenddel szemben, mely az előzményekre hivatkozva a felügyeletet a rend felett magának megszerezni igyekezett, sikeresen megtudta védeni. III. Honorius a rendet 1216-ban különös oltalma alá vette és utódai közül különösen IX. Gergely részesítette a rendet nagy támogatásban. A rend a pápai kiváltságlevelekben a templomos és János-lovagrendhez hasonló kiváltságokat nyert és ezeket a kiváltságokat IV. Ince, IV. Sándor pápák is növelték. Átmenetileg ugyan még a későbbi időben is történtek kísérletek a rendet a János-rend alá rendelni, de ezek eredményre nem vezettek.

A rend, ellentétben a másik két renddel, mindvégig megőrizte német nemzeti jellegét és híve maradt a császári politikának és a birodalomnak még a pápaság és császárság közötti küzdelemben is. Német nemzeti jellege magyarázza meg azt, hogy a rend nem tudott úgy meggyökerezni a Szentföldön, mint a másik két rend és ebből magyarázható meg, hogy nem játszott a keleten oly nagy szerepet, mint a másik kettő. A hitetlenek elleni küzdelemben azonban a német rend is derekasán kivette a maga részét, főleg Salza Hermann nagymestersége alatt. A rendi székhelyet 1229-ben kezdték el építeni Akkon közelében, Montfort várát a mai Kalaat-Karn magaslátán. Itt székelt a rend nagymestere és helyettese, itt őrizték a rend kincstárát is 1271-ig, amidőn Montfort várát Bibars szultán elfoglalta.

A német lovagrend — mely a boldogságos Szűz-

ről nevezte magát — főleg a XIII. század folyamán tekintélyes vagyona tett szert. Földbirtoka igen tekintélyes volt, melynek kihasználásában ugyanazt az eljárást követte, mint a másik két rend. A földbirtok kisebb részét házikezelésbe vette, a rendházak szükségleteinek kielégítése céljából, a nagyobbik részt kiadta művelésre a bennszülött lakosságnak haszonbér fejében. Európában a rend szintén szerzett magának tekintélyes birtokterületet. Alsó-Olaszországban már VI. Henrik adományozott a rendnek nagyobbterjedelmű birtokot, azonkívül főleg Németországban bírt a rend terjedelmes birtokokkal, majd 1226—28-ban a rend Poroszország felé is terjeszkedni kezdett Salza Hermann nagymestersége alatt. Ekkor kezdi meg a rend Konrád mazoviai herceg felhívására a küzdelmet a pogány poroszok ellen, amivel megvetették a későbbi német lovagrendi tartomány alapját. Már 1226-ban a német nagymester megkapta az örökös választói méltóságot és megerősített a rend Kulm és a porosz terület birtokában. 1237-ben a rend egyesült a Kard-renddel, 1283-ban pedig a litván területek is a rend birtokába kerültek. A Szentföld elvesztése után a nagymester székhelyéül Velencét tekintették 1305-ig, amikor Feuchtwangeni Siegfried nagymester a porosz részekre Marienburgba helyezte át a rend székhelyét. A rend jelvényeül a fekete kereszttel ékített fehér köpenyt viselte.

IRODALOM.

A keresztes hadjáratok történeti forrásainak aránylag legteljesebb gyűjteménye a *Recueil des historiens des Croisades*, publié par les soins de l'Académie des Inscriptions et Belles-lettres. Paris. 1841-től kezdve. Két részre oszlik: elbeszélő források és törvények. Az elbeszélő források négy részre oszlanak, ú. m. görög írók, örmény források, arab írók és nyugati írók. A törvényeket tartalmazó rész két kötetből áll. A keresztes hadjáratok forrásainak áttekintését és különböző kiadásait, rövid méltatásokkal együtt A. Molinier munkája tartalmazza: *Les sources de l'histoire de France des origines aux guerres d'Italie (1494.)* Paris, 1901. s. kk. az első rész II. és III. füzetében.

A jeruzsálemi királyság történetére vonatkozó okleveles anyag regestáit R. Röhricht műve: *Regesta regni Hierosolymitani 1097—1291.* Innsbruck, 1893. műve tartalmazza.

A szentföldi zarándoklatokra vonatkoznak: R. Röhricht: *Deutsche Pilgerreisen nach dem Heiligen Land 700—1300.* Új kiadása Innsbruck, 1900. és ugyanattól: *Die Deutschen im Heiligen Lande (650—1291).* Innsbruck, 1894.

A keresztes hadjáratok összefoglaló történetét tárgyaló művek közül kiemelendők: Michaud: *Histoire des croisades.* 3 kötet, első kiadása 1812—1817., utolsó kiadása 1840. — Michaud: *Bibliothèque des croisades,* 4 kötet, 1830. — F. Wilken:

Geschichte der Kreuzzüge. 7 kötet. Leipzig, 1807—1832. — B. Kugler: Geschichte der Kreuzzüge. Berlin, 1880. Második kiadása Berlin, 1891. (az Oncken-féle Allgemeine Geschichte is Einzeldarstellungen-ben). — R. Röhricht: Geschichte der Kreuzzüge im Umriss. Innsbruck, 1898. — A. von Ruville: Die Kreuzzüge. Bonn und Leipzig, 1920.

A keresztes hadjáratok utómozgalmaira: Hirsch—Gereuth: Studien zur Geschichte der Kreuzzugs-idee nach den Kreuzzügen. München, 1897. — Delaville le Roulx: La France en Orient au XIV. siècle. Paris, 1886. — N. Jorga: Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XV. siècle. Paris, 1899 s. kk. évek. — F. Heidelberg: Kreuzzugsversuche um die Wende des 13. Jahrhunderts. Berlin und Leipzig, 1911.

Az első keresztes hadjáratra: H. von Sybel: Geschichte des ersten Kreuzzuges. 3. kiadás Leipzig, 1893. — R. Röhricht: Geschichte des ersten Kreuzzuges. Innsbruck, 1901.

A második keresztes hadjáratra: B. Kugler: Studien zur Geschichte des zweiten Kreuzzuges. Stuttgart, 1866. — U. az, Analecten zur Geschichte des zweiten Kreuzzuges. Tübingen, 1878. és U. a.: Neue Analecten. U. ott, 1883.

A harmadik keresztes hadjáratra: H. Prutz: Kaiser Friedrich I. 3 kötet. Danzig. 1871—74. S. Riezler: Der Kreuzzug Kaiser Friedrichs I. (a Forschungen zur deutschen Geschichte X. kötetében). — K. Fischer: Geschichte des Kreuzzuges Kaiser Friedrichs I. Leipzig, 1870. — A. Cartellieri: Philipp II. August, König von Frankreich. II. kötet. Leipzig, 1906.

A negyedik keresztes hadjáratra: W. Norden: Der vierte Kreuzzug im Rahmen der Beziehungen

des Abendlandes zu Byzanz. Berlin, 1898. — U. a.: Das Papsttum und Byzanz. Berlin, 1903. — H. Kretschmayr: Geschichte von Venedig. I. Band. Gotha, 1905.

VI. Henrik és II. Frigyes keresztes hadjárataira: W. Leonhardi: Der Kreuzzugsplan Kaiser Heinrichs VI. Leipzig, 1913. (lipcsei egyet. dissertatio). — R. Röhricht: Die Kreuzfahrt des Kaiser Friedrich II. (a Beiträge zur Geschichte der Kreuzzüge I. kötetében. Berlin, 1874.). — H. Hoogeweg: Der Kreuzzug von Damiette 1218—1221. (Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung VIII. és IX. köt.)

IX. Lajos keresztes hadjárataira: T. J. Davis: The invasion of Egypt by Louis IX. of France and a history of the contemporary sultans of Egypt. 1898. — R. Sternfeld: Ludwigs des Hl. Kreuzzug nach Tunis 1270 und die Politik Karls I. von Sizilien. Berlin, 1896.

A jeruzsálemi királyság történetére: R. Röhricht: Geschichte des Königreichs Jerusalem 1100—1291. Innsbruck, 1898. — G. Dodu: Histoire des institutions du royaume latin de Jérusalem. Páris, 1894.

A konstantinápolyi latin császárság történetére: E. Gerland: Geschichte des lateinischen Kaiserreiches von Konstantinopel. Erster Teil. Homburg v. d. Höhe, 1905. — Miller: The latins in the Levant. London, 1908.

A kulturális viszonyokra: H. Prutz: Kulturgeschichte der Kreuzzüge. Berlin, 1883. — O. Henne am Rhyn: Kulturgeschichte der Kreuzzüge. Leipzig, év nélk. (népies). — A kereskedelmi viszonyokra: W. Heyd: Geschichte des Levantehandels im Mittelalter. 2 kötet. Stuttgart, 1879. (Francia, bővített kiadása Furcy Reynaudtól. Leipzig,

1885.) — A. Schaubé: *Handelsgeschichte der romanischen Völker des Mittelmeergebiets bis zum Ende der Kreuzzüge*. Berlin, 1906.

A szerzetesi lovagrendekre: H. Prutz: *Entwicklung und Untergang des Tempelherrenordens*. Berlin, 1888. — U. az: *Die geistlichen Ritterorden*. Berlin, 1908. — K. Schottmüller: *Der Untergang des Templerordens*. Berlin, 1887. — J. Gmelin: *Schuld oder Unschuld des Templerordens*. Stuttgart, 1893. — H. Finke: *Papsttum und Untergang des Templerordens*. Münster i. W., 1907. — G. Schnürer: *Die ursprüngliche Templerregel*. Freiburg i. Br., 1903. — J. Delaville le Roulx: *Les hospitaliers en Terre Sainte et à Chypre. 1100—1310*. Paris, 1904. — M. Öhler: *Geschichte des deutschen Ritterordens*. Band I. Elbing, 1908.

NÉVMUTATÓ.¹

- Aachen városa 95.
 Abassidák uralkodóháza 15, 39.
 Abu-Bekir, Malik-el-Kamil szultán fia 105.
 Achajai hercegség 84.
 Adelheid, II. Fülöp Ágost francia király nővére 63, 64.
 Adhemar puyi püspök, az első keresztes hadjárat fővezére 17, 20.
 Agridi vereség (1232) 104.
 Aigues-Mortes kikötőváros Franciaországban 109, 120.
 Akkon városa 28, 48, 55, 57, 62, 64, 66, 67, 68, 69, 71, 73, 90, 91, 95, 101, 103, 104, 105, 111, 121, 123, 133, 135, 138, 139, 140.
 Alafhdal egyiptomi vezir 27.
 Alamizsnás Szent Jánosról címzett kórház és zárándokház Jeruzsálemben 135.
 Albánia 84.
 Albigeusok elleni háború 86, 99.
 Aleppo város 48.
 Alexandria város 88, 91. — i patriarcha 97.
 Alexios görög császár 21, 22, 23, 24, 25. — III., görög császár 77, 78.
 Alexios Angelos, mint görög császár, IV. Alexios 77, 78, 79, 80, 81, 82.
 Alexios Dukas, melléknéven Murzuflus, mint görög császár, V. Alexios 81, 82.
 Alexios Komnenos görög császár 15, 16.
 Alexios trapezunti császár 84.
 Alfons, I., aragoniai király 45. — és navarrai király 133.
 Alfréd, Nagy, angol király 13.
 Alp Arslán mosuli szultán 39.
 Alsó-Olaszország 114, 141.
 Amalfi város 135.
 Amalrich jeruzsálemi király 53, 54. — Cyprusi király 72. — jeruzsálemi és cyprusi király 74. — II. jeruzsálemi király 85.
 Amaury de la Roche, a templomosrend franciaországi nagyperjele 120.
 Amiens Páter remete 18, 19, 24.
 Anasztáz, IV., pápa 137.
 Ancona város 60.
 Anjou királyi ház Nápolyban 123.
 Angol keresztesek hadjárata Lissabon ellen 45.
 Angolország, Anglia 50, 55, 56, 69, 74, 86, 89, 99, 106.
 Antikrisztus eljövetele 8.
 Antiochia város és fejedelemség 25, 29, 31, 40, 47, 52, 65, 72, 102, 118, 133.
 Aragon királyi ház 123.
 Aristoteles 127.
 Arsuf-vár 28., — melletti győzelme a kereszteseknek (1191) 69.
 Assassínok sektája 114.
 Assises, Les, — du royaume latin de Jerusalem, a jeruzsálemi királyság törvénykönyve 32.
 Askalon melletti ütközet 27.

¹ Az irodalom kivételével.

- Askalon város 28, 48, 53, 55, 69, 106, 107.
 Athéni hercegség 84.
 Attalia 47.
- Bagdad város 30, 114.
 Balduin, Alsó-Lotharingia hercege 20.
 Balduin flandriai gróf 75, 83. — konstantinápolyi latin császár 84, 110.
 Balduin edessai gróf 24, 25. — jeruzsálemi király 27, 28, 138.
 Balduin, II., jeruzsálemi király 28, 130.
 Balduin, III., jeruzsálemi király 28, 29, 48, 52, 53.
 Balduin, IV., jeruzsálemi király 53.
 Balduin, V., jeruzsálemi király 54, 55.
 Balduin, II., görög császár 114.
 Barcelona város 30.
 Bari város 73.
 Bécs város 59.
 Beirut város 73, 101, 103.
 Béla, III., magyar király 58.
 Berengaria, II. Sancho navarrai király leánya, Richard angol király felesége, 63, 64.
 Bernát, szent, clairvauxi apát 41, 42, 43, 50, 130.
 Berta brabanti grófnő, Mánuel görög császár felesége 44.
 Betlehem város 101, 102. —i püspök 96.
 Bibars szultán 107, 114, 115, 116, 117, 118, 120, 121, 122, 140.
 Bohemund antiochiai fejedelem 90, 110.
 Bohemund tarenti fejedelem 19, 20, 25.
 Bohemund tripolisi gróf 86, 90, 121.
 Bonifác montferrati őrgróf 75, 76, 83. — Thessalia királya 84.
 Boris magyar trónkövetelő 45.
 Bosporus 19, 23, 46, 60.
 Bouilloni Gottfried alsólotharingiai herceg, jeruzsálemi király 21, 26, 27, 32. — Testvére Eustach 26.
 Branitz 45, 46.
 Brindisi város 89, 97, 99, 100, 103.
 Bulgária 59.
 Byzanc 60, 77.
- Caesarea város 28, 48, 69, 115.
 Cagliari kikötőváros 120.
 Camoldoli Romuald 6.
 Cambray érsek szentföldi zarándoklata 14.
 Cannabus görög ellencsászár 81.
 Chalcedon város 80.
 Chinon város 57.
 Chios sziget 84.
 Chosroes, II., perzsa kán 11.
 Clermont város 16. —i zsinat 16.
 Cornaro Katalin cyprusi királyné 124.
 Cour des Bourgeois, kormányzati forum a jeruzsálemi királyságban 35, 36.
 Cölestin, II., pápa 139. — III., pápa 139.
 Cremona város 98.
 Cyprus szigete és királyság 33, 64, 72, 86, 100, 101, 103, 104, 105, 108, 109, 123, 124, 133, 135, 138.
- Damaskus város 30, 48, 54, 90, 92, 106, 107. —i szultán 111, 112.
 Damiani Péter 6.
 Damiette város 91, 93, 93, 95, 96, 99, 100, 110, 111.
 Dandolo Enrico velencei doge 75, 76, 79.
 Dánia 134.
 Debelton város 80.
 St. Denisi apátság 120.
 Dél-Franciaország 20.
 Dél-Olaszország 51, 116.
 Dhargam kairói nagyvezír 53.
 Dorylaeumi ütközet 24, 47.
 Drakon folyó 16, 19.
 Drinápoly város 60.

- Dubois Péter francia publicista 124.
 Duna folyam 19, 45, 59.
 Durazzo város 30.
 Dürenstein város 70.
- Edessa város és grófság 24, 25, 31, 39, 48, 72.
 Eduard angol herceg 118, 121, 122.
 Egyptom 11, 29, 54, 75, 76, 80, 83, 90, 91, 97, 107, 109, 110, 112, 114.
 Ejubidák dinasztíája 114.
 El-Aksa mecset Jeruzsálemben 130.
 Eleonora angol királyné, Oroszlánszívű Richard anyja 63, 64.
 El-Malik-Ejub, Malik-El-Kamil fia 105.
 El-Manzurah város 94, 110.
 El-Mostansir tunisi emir 119, 120, 121.
 Elő-Ázsia 114.
 Endre, II., magyar király 90, 91.
 Ephesus város 47.
 Epirus 54, 116, 119.
 Észak-Franciaország 20.
 Esztergom város 59.
 Étampei birodalmi gyűlés 44.
 Euböa 84.
 Eugén, III., pápa 40, 41, 42.
 Európa 40, 55, 95, 104, 105 112, 141.
- Fatimidák uralkodóháza Kairóban 15, 39, 53, 54, 97.
 Fejadó, mohamedánok fizette adó a jeruzsálemi királyságban 34.
 Felső-Olaszország 20, 27.
 Feuchtwangeni Siegfried, a német lovagrend nagymestere 141.
 Filanghieri Richard marsall 101, 104.
 Flandria 16, 17.
 Franciaország 7, 9, 12, 14, 15, 17, 18, 20, 27, 33, 40, 41, 42, 43, 49, 55, 74, 75, 86, 87, 88, 90, 91, 99, 109, 112, 116, 117, 127, 133, 135.
 Frankfurti birodalmi gyűlés 43.
 Frankok, a jeruzsálemi királyság területén letelepedett nyugoti keresztények 28, 33.
 Freisingi püspök vezette kereszties sereg 47, 48.
 Frigyes, I. Barbarossa, német császár 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 70. — II., német császár 86, 88, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 108, 110, 111. — Sváb herceg, I. Frigyes császár fia 62, 139.
 Fulko anjoui gróf, jeruzsálemi király 28, 38, 39.
 Fülöp flandriai gróf 66. — II., Ágost francia király 56, 57, 62, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 71. — IV., Szép, francia király 124, 127, 138. — Sváb, német király 78.
- Galileai baronatus 34.
 Gaza város 107, 108, 112.
 Genua köztársaság 8, 9, 13, 28, 29, 55, 57, 60, 77, 115, 118, 120.
 Gerard, a János-lovagok rendjének első elöljárója 135. — jeruzsálemi patriarcha 102.
 Gergely katolikos 40.
 Gergely, VII., pápa 14. — VIII., pápa 55. — IX., pápa 98, 99, 100, 105, 140. — X. pápa 122, 123.
 Géza, II., magyar király 40.
 Gisors vára 56.
 Gog és Magog 8.
 Gottfried, Lusignani Guido testvére 68.
 Gottschalk, az első kereszties hadjárat egyik vezére 19.
 Görög császárság 55, 58.
 Guiscard Róbert normann fejedelem 16.
 Györszentmárton 19.
 Gyermekek kereszties hadjárata 87.

- Hadrian** confraternitas 104.
Hagia Sophia templom Konstantinápolyban 83.
Hakem kalifa 13.
Haleb város 86, 114.
Hameln i patkányfogó mondája 88.
Harun-al-Raschid kalifa 12.
Haute-Cour, a jeruzsálemi királyság legfőbb törvényszéke 32, 35.
Hellespontus 59.
Henrik, angol király 51, 56, 57. — III., angol király 106. — Champagnei gróf, Tyrus ura 69, jeruzsálemi király 71, 74. — Cyprusi király 101, 108. — IV., német császár 15. — VI., német császár 60, 72, 73, 101, 139, 140, 141. — II. Frigyes német császár fia 96. — limburgi herceg 99.
Heraklea vára 24.
Heraclius császár 11.
Hittin melletti ütközet a Genézaret-tavánál 55.
Hohenstaufok háza 115, 116, 117.
Holt-tenger környéke, baronatus 34.
Honorius, III., pápa 89, 96, 97, 98, 140.
Hufe birtokegység 12.
Hugó, burgundi herceg 68. — II. Amalrich fia, Cyprus ura 86, 90, 112. — Gabulai püspök 40. — Ostiai bibornok-püspök, IX. Gergely pápa 98. — Vermandois gróf 20.
Hulaghu mongol kán 114.
Ibelin János jaffai és askaloni gróf 32. — Henrik cyprusi király gyámja 103—104.
Ikoniumi szultán 58, 61.
Imad-ed-din-Zenki, Alp Arslán mosuli szultán gyámja 39.
Ince, II., pápa 131, 133, 137. — III., pápa 74, 77, 79, 80, 83, 86, 88, 89, 90, 108, 110, 114, 140.
Irkah vára 25.
Ismael damaskusi szultán 107.
István, bloisi gróf 20. — a gyermekek keresztes hadjáratának megindítója 87. — jeruzsálemi patriarcha 130. — Szent alapította kórház Jeruzsálemben 14.
Izsák Angelos görög császár 59, 60, 77, 80, 83.
Jaffa város és grófság 49, 69, 101, 118.
Jaffa-Askaloni baronatus 34.
Jakab aragon király 119. — Cistercita szerzetes 111. — II., cyprusi király 124. — özvegye, Konstancia 124.
János angol herceg 57. — briennei gróf 85. — Leánya, Jolanta II. Frigyes császár felesége 86. — Földnélküli, angol király 89. — Görög császár, Alexius fia 38, 39. — Jeruzsálemi király 80, 91, 93, 94, 95, 97. — Henrik cyprusi király gyámja 101.
János-lovagok, Johanniták rendje 14, 63, 71, 91, 96, 107, 109, 121, 130, 134, 135, 136, 137, 138, 140.
Jeruzsálem város és királyság 11, 12, 13, 14, 17, 20, 25, 26, 27, 29, 31, 40, 47, 48, 49, 53, 55, 69, 73, 76, 86, 92, 93, 96, 97, 101, 102, 103, 106, 107, 108, 110, 131, 133, 138, 139. — Királyság szervezete 27—38. — i patriarcha 34, 90, 101.
Johanna, Vilmos szicíliai király özvegye 62.
Joinville Jean, történetíró 109.
Jolanta, II. Frigyes császár felesége 82, 97.
Kafarnaum város 90.
Kairo város és kalifátus 54, 91, 92, 110.
Kálmán magyar király 19.

- Kappadokia 31.
 Kard-rend 141.
 Károly, Nagy, császár 11, 12. — által alapított zárandokház Jeruzsálemben 130. — Vastag, frank király 13. — provencei gróf, nápolyi király 116—121. — V. császár 138.
 Karthago város 120.
 Kelemen, III. pápa 55, 139. — IV. pápa 116.
 Kerbogha mosuli emír 28.
 Keresztes háborúk jellemzése 5—10. — eredményei 125—129.
 Kilidsi-Arslán szultán 23, 24, 61.
 Kilikia 30, 39.
 Kina 30.
 Kis-Ázsia 14, 15, 16, 19, 23, 46.
 Kis-Örményország 31.
 Komnenok császári háza 84.
 Konradin stauf herceg 113.
 Konrad halberstadti püspök 86. — Mainzi érsek 73. — Masoviai herceg 14. — montferrati örgróf, Tyrus ura 62, 65, 66, 67, 68, 69. — III., német király 42—52.
 Konstancia, özvegy antiochiai fejedelemasszony 52. — VI. Henrik császár felesége 62.
 Konstantinápoly város 18, 19, 20, 47, 48, 60, 77, 78, 80, 81, 84, 114, 115. — latin császárság 114.
 Korfu sziget 80, 84.
 Kotur mameluk fejedelem 114.
 Köln város 18, 19, 88.
 Kréta sziget 84.
 Kudbeddin ikoniumi szultán 61.
 Kulm város 14.
 Lajos bloisi gróf 75. — VII., francia király 40—52. — IX., Szent, francia király 33, 108—121, 127. — Német király 12. — Thüringiai tartomány-gróf 99.
 Laodicea 60.
 Laskaris Tivadar nicaei császár 89.
 Lateráni IV. zsinat 88.
 Lemnos sziget 84.
 Leo örmény király 72, 74, 86.
 Lesbos sziget 16, 84.
 Libanon hegység 31.
 Lipót osztrak herceg 62, 66, 67, 70. — VI., osztrak herceg 90, 91, 92.
 Limisso város Cyprus szigetén 100, 138.
 Lissabon város 45, 48, 50.
 Livre des assises de la cour des bourgeois, a jeruzsálemi királyság jogkönyve 32.
 Livre des assis et des bons usages dou royaume de Jerusalem, a jeruzsálemi királyság hűbérjogi könyve 32.
 Lotharingia 17.
 Lucius, III., pápa 54.
 Lusignani Guido, jeruzsálemi király 55, 65, 66, 67. — Cyprusi király 73.
 Lyon város 57. — i zsinat (1245.) 108, 109. — i zsinat (1274.) 122.
 Lysippos-féle bronzlovak 82.
 Macedonia 84, 114.
 Magyarország 18, 19, 20, 44, 45, 51, 55.
 Mainzi birodalmi gyűlés 50. — érsek szentföldi zárandoklata 14. — érsek 43.
 Malik-el-Adil szultán 19, 73, 85, 87, 92, 100. — el Kamil szultán 88, 92, 100, 101, 105. — el-Muazzam szultán 92, 94, 100, 122, 123.
 Málta szigete 138.
 Manfréd herceg 116.
 Manga mongol kán 114.
 Mánuel görög császár 39, 44, 45, 51., — felesége, Berta, brabanti grófnő 44.
 Manzikerti ütközet 1071-ben 15.
 Maraclea 123.
 Margot, a János lovagok székvára 123.

- Mária Jolanta, II. Amalrich mostohaleánya 86.
 Máriatemploma Jeruzsálemben 130.
 S. Maria Latina temploma Jeruzsálemben 135.
 Mária Magdolna-kórház és zárándokház Jeruzsálemben 135.
 Marienburg, a német lovagrend székhelye 141.
 Maroniták 37.
 Marseille város 30, 87, 116.
 Szent Márk temploma Velencében 82.
 Márton párisi (Elsassban) apát 75.
 Mauro Pantaleo amalfi kereskedő 135, 136.
 Melisanda, III. Balduin jeruzsálemi király anyja 39, 52.
 Meraniai Ottó 90.
 Messina város 57, 64, 89.
 Mihály, Albánia, Epirus és Thessalia uralkodója 84.
 Mihály, IV., görög császár 13. — VII., görög császár 14. — VIII., görög császár 114.
 Miklós, a gyermekek keresztes hadjáratának megindítója Németországban 88.
 Montbéliardi Ottó 101.
 Montfort vára Akkon mellett, a mai Kalaat Karn magaslaton 140.
 Monglia város 77.
 Muineddin Anar, Damaskus parancsnoka 48, 49.
 Nagy-Örményország 31.
 Nasir keraki szultán 107.
 Názáret 112.
 Németország 17, 19, 20, 27, 42, 43, 44, 58, 73, 75, 87, 95, 99, 127.
 Neuillyi Fulko, a IV. keresztes hadjárat hirdetője 75.
 Német lovagrend 90, 138—141.
 Nicaea város 23, 24, 47, 87.
 Nikeforos Dukas III., görög császár 15.
 Niketas, görög történetíró 82.
 Nikosia melletti ütközet 104.
 Nilus folyó 91, 94.
 Nis városa 19.
 Norvégia 134.
 Nureddin szultán 48, 52, 53, 54.
 Nyitra 19.
 Olaszország 12, 78.
 Omar kalifa 11.
 Omar mecset Jeruzsálemben 102.
 Omne datum optimum bulla 131, 132.
 St. Omeri Gottfried 130.
 Orbán II., pápa 16, 17, 40. — III., pápa 55. — IV., pápa 114.
 Orleansi Fulcho, az első keresztes hadjárat egyik vezére 18.
 Otranto városa 68, 99.
 Ottó, IV. német király 86, 87, 95.
 Örmény fejedelemség 24, 61, 123.
 Palaeolog-dinasztia 84, 114, 115.
 Palermo város 96.
 Palesztina 11.
 Páris városa 68, 134.
 Pastorellek 111, 112.
 de Payns Hugó, a templomos rend alapítója 130.
 Pelagius bibornok, pápai legatus 92, 94, 95.
 Pera városa 84.
 Perugia város 89.
 Perzsia 11.
 Petrus Venerabilis clunyi apát 43, 44.
 Philadelphoi város 60.
 Philippopolis városa 18, 19.
 Philomelium város 61.
 Piacenzai zsinat 16, 17.
 Pisa városa 9, 29, 55, 60, 77.
 Poissy Walter, az első keresztes hadjárat egyik vezére 18.
 Poitou Vilmos gróf 69.

- Polani vagy pullani, a jeruzsálemi királyság lakóinak egy osztálya 23.
 Poroszország 141.
 Portugallia 50, 59.
 Pozsony 59.
 du Puy Raymund, a János-lovagrend elöljárója 136.
- Radulf bibornok, pápai legatus 121.
 Rajna-Neckar vidéke 18.
 Rajnavidéki német részek 43.
 Raoul vermandoisgróf, francia senesall 44.
 Raymund toulousei gróf, antiochiai fejedelem 20, 25, 26, 39, 40, 48, 52.
 Regensburg városa 58, 59.
 Rhodus szigete 16, 138.
 Richard, Oroszlánszívű, angol király 57, 62, 63, 64, 72. — Cornwallisi német király 106, 107.
 Róbert flandriai gróf 20. — normandiai herceg 20.
 Róma városa 12, 68, 100.
 Roger normann fejedelem, szicíliai király 44, 50, 51, 52.
 Romania, a templomosrend egyik tartománya a keleti részekben 133.
 Ruben örmény fejedelem a Bagratidák törzséből 31.
 Rudolf cisterciaszerzetes 42.
- Saladin szultán 54, 55, 58, 59, 61, 62, 65, 67, 68, 69, 70, 72, 108. — tized 56.
 Salamon-monda 128.
 Salamon temploma Jeruzsálemben 130.
 Salef folyó 61.
 Salza Hermann, a német lovagrend nagymestere 99, 101, 102, 140, 141.
 Samos szigete 16.
 Sámson, rheimsi érsek 44.
 Sancho, II., navarrai király 64.
 Sándor, III., pápa 131. — IV., pápa 140.
- Sangermanói egyezség 97.
 Schawer, kairói nagyvezir 54.
 Segnii Bruno 6.
 Sensavoiri Walter, az első kereszties sereg egyik vezére 18.
 Sergeantsok, nehézfegyverzetű gyalogság a jeruzsálemi királyságban 35.
 Sergius IV., pápa 13.
 Sichem melletti útközet 114.
 Sidon városa 101. — í baronatus 34.
 Sis, örmény erősség a Tarsus mellett 31.
 Skyros szigete 84.
 Smyrna városa 16.
 Sopron városa 18.
 Sorai Domokos 6.
 Spanyol határgrofság 11.
 Spanyolország 11, 15.
 Speyer városa 42.
 Suger, st. denysi apát 41, 44.
 Svabország 17.
 Syria 24, 39, 47, 88, 110, 114.
 Sylvester II. pápa 13.
 Szentsír-temploma 11, 12, 13, 102, 128.
 Szerb fejedelem 58.
 Szicília sziget és királyság 15, 51, 52, 55, 114, 119, 120, 121, 123.
 Szlávok elleni kereszties hadjárat 43, 50.
- Taille, a syr lakosság fizette adó a jeruzsálemi királyságban 34.
 Tarsus-hegység 23, 31, 74.
 Tábor-hegye 96.
 Tamás aurai gróf 100.
 Tankréd normann fejedelem 20, 23, 24, 25, 62, 63.
 Temple, a templomosok székhelye Párisban 134.
 Templomosrend 30, 63, 71, 109, 121, 130, 131. — szervezete és szabályzata 131, 132.
 Theobald champagnei gróf 75, 76, 105, 106, 107.

- Theodora görög császárné 14.
 Thessalia 84.
 Thorus, edessai fejedelem 24.
 Thrácia 60, 84.
 Tiberias melletti útközet (1266.) 117.
 Tibnin vára 73.
 Tigris folyó 31.
 Trapezunti császárság 84.
 Trieszt városa 77.
 Tripolis, város és fejedelemség 28, 29, 31, 40, 52, 55, 58, 65, 72, 102, 107, 121, 123, 133.
 Troyesi zsinat (1128.) 130.
 Tunis 119, 120.
 Turanschah szultán 110.
 Turkopoulok, beenszülöttek sorából toborzott csapatok a jeruzsálemi királyságban 38.
 Tyrus 28, 29, 65, 67, 88, 101.
 Tyrusi Vilmos történetíró 127, 130.
 Ulm városa 19.
 Velence köztársaság 8, 9, 13, 27, 29, 55, 60, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 115, 120, 124, 141.
 Vezelay városa 57. —i zsinat 41.
 Viennei zsinat (1311.) 124.
 Viktor II., pápa 14.
 Villaret Fulko, a János-lovagok nagymestere 138. — Fülöp, a János-lovagok nagymestere 138.
 Vilmos szicíliai király 55, 62.
 Viterbo város 46. —i zsinat 40.
 Vitryi Jakab akkoni püspök 89.
 Walter mëluni vicomte, az első keresztes hadjárat egyik vezére 15.
 Zára városa 76, 77, 78, 80.
 Zachariás pap 12.
 Zahir kalifa 13.
 Zimony 19.
 Zsidó üldözések 19, 42, 44.
 Zsidók megadóztatása a II. keresztes hadjárat céljára 44.

TARTALOM

	Lap
Előszó	3
Bevezetés	5
Az első keresztes hadjárat	11
A második keresztes hadjárat	38
A harmadik keresztes hadjárat... ..	52
A negyedik keresztes hadjárat	71
Kisebb keresztes hadjáratok. Az ötödik és hatodik keresztes hadjárat	85
IX. (Szent) Lajos első keresztes hadjárata. (A hete- dik keresztes hadjárat)	103
IX. (Szent) Lajos második keresztes hadjárata. (Nyolcadik keresztes hadjárat.) Utómozgalmak ..	113
A lovagrendek	130
Irodalom	142
Névmutató	146

SZENT ISTVÁN KÖNYVEK

Katolikus kultúrát fejleszteni, katolikus tudományt terjeszteni és népszerűsíteni, ez a hivatása a Szent-István-Társulatnak, ez a hivatása a kiadásában megjelenő Szent István könyveknek.

Hangsúlyozzuk, hogy *katolikus*. De ne ijedjen meg e jelzőtől senki. Mi nem akarunk hitvitázó irodalmat teremteni, nem akarunk a más vallásúak vallási meggyőződésével és vallási tételeivel foglalkozni. Nem akarunk senkít sem támadni. Mi csak a saját vallásunk elveit s az ezekből kialakult katolikus szellemet és világnézetet akarjuk a tudás minden ágában érvényesíteni. Meg akarjuk mutatni, hogy az igaz tudomány nem ellenkezik a Krisztus kinyilatkoztatásával, melyet sértetlenül őriz és a maga teljességében tanít a katolikus egyház. Meg akarjuk győzni arról a világot, hogy a tudós is, a vegyész, a csillagász, a bölcselelő, az irodalommal foglalkozó, a természet-tudós is lehet igaz katolikus és viszont, hogy a tudomány művelésében a katolikus hit és meggyőződés nem akadály, inkább nagy segítség.

Ezzel kapcsolódik egy másik célunk is: a katolikus tudósoknak, tanároknak, írónak teret nyújtani, ahol tudományukat, tanulmányaik eredményét a nagyközönség elé vihetik. A **Szent István könyvek** sorozata az emberi tudás minden ágát fel akarja karolni. A **Szent István könyvek** a tudomány mai színvonalán fognak mozogni. Oly stílusban óhajtjuk a könyveket megjelentetni, amely alkalmassá teszi őket arra, hogy minden művelt egyén érdeklődéssel olvashassa. Viszont súlyt helyezünk arra, hogy a **Szent István könyvek** mindegyike a katolikus világnézetnek legyen beszédes hirdetője.

Ily módon, reméljük, elérjük a harmadik célt is, mely e könyvek kiadásánál szemünk előtt lebegett: az olvasni vágyó katolikus közönségnek oly műveket nyújtani, amelyek kielégítik igényeiket anélkül, hogy veszélyeztetnék hitüket, sőt amelyek alkalmasak arra, hogy a tudás és műveltség eszközeivel is megerősítsék őket vallásos meggyőződésükben és világnézetükben.

Természetesen e program megvalósítása nagyban függ attól, hogy a kath. közönség felkarolja-e, támogatja-e nagylelkűen e vállalatot. A Szent-István-Társulat igen nagy anyagi áldozatokkal indítja útjára a **Szent István könyvek** sorozatát, a nagy közönségtől függ, hogy a könyvek eljussanak oda, ahova szánva vannak.

A SZENT ISTVÁN KÖNYVEK sorozatából megjelentek:

1. *Zubriczky Aladár dr.*: Jézus élete és a vallástörténet.
2. *Wolkenberg Alajos dr.*: A teozófia és antropológia ismertetése és bírálata.
- 3—4. *Wolkenberg Alajos dr.*: Az okkultizmus és spirítizmus multja és jelene.
- 5—6. *Balanyi György dr.*: A szerzetesség története.
- 7—8. *Alszechy Zsolt dr.*: A XIX. század magyar irodalma.
9. *Miskolczy István dr.*: Magyarország az Anjouk korában.
10. *Palau-Timkó Jordán*: Krisztus útján. A katolikus tevékenység főelvei.
11. *Quadrupani-Babura László dr.*: Útmutatás jámbor lelkek számára.
12. *Prohászka Ottokár*: Elbeszélések és utirajzok.
13. *Trikál József dr.*: Természetbölcselet.
14. *Bognár Cecil dr.*: Értékelmélet.
15. *Prohászka Ottokár*: A bűnbocsánat szentsége.
16. *Babura László dr.*: Szent Ágoston élete.
17. *Lepold Antal*: Szalézi szent Ferenc válogatott levelei.
18. *Áldásy Antal dr.*: A keresztes hadjáratok története.
19. *Marosi Arnold dr.*: Átöröklés és nemzetvédelem.
20. *Zoltvány Irén dr.*: Erotika és irodalom.
21. *Horváth Sándor dr.*: Aquinói szent Tamás világnézete.